

ئايدىولوژيا د ھۆزانىين
(جەڭەرخوين)ى دا

خودانگ ثیم تیاز حافظ قاضی

سەرئەقىسىز
مۇيىت طېب

ماڭىن چاپكۈرىنى - پاراستانى لە

ئەتلىقىس

كەردىستانى عراقى - دەھوك
ئالاھىدە ئەنجلەتى سەندىپەنەپ
كۈركەكارىن كەورىستانى
لائۇ سىنەم
تەلەققۇن: ٧٣٤٥٣٧٦ - ٧٢٢٢١٢٥

www.spirez.page
www.spirezpage.net

دار سپيريز للطباعة والتشر
دەھوك

- ژمارا وەشانى: (٢٤٦)
- نافى پەرتووگى: ئايىبولۇزىا د ھۆزانىين
(جەگەرخوين) ئا
- داشان: نەوزاد عەبدوللا بامەرنى
- دەرهەيتانا نافەرۋىكى: نازدار احمد جزىرى
- بەرگ: بەيار جەمیل
- سەربەرشتى چاپى: شىروان ئەممەد تەيىب
چاپا: ئىكىن
- تىراز: (٧٥٠) دانە
- ژمارا سپاردىنى: (١١٣٤) ل سالا ٢٠٠٧
چاپخانى خانى - دھوك

**ئايدىولۇزىا د ھۆزانىيىن
جەڭەرخوين)ي دا**

نەۋزاد عەبدۇللا بامەرنى

2007

رسىيملىك

نهذ کتیبه د کۆکا خۆدا، نامه يه که هاتیه پیشکیشکرن
بو کولیزرا ناداب / زانکۆیا دهوك ل سالا ٢٠٠٧ پشکەکه ژ پیشکیشکرن پلا
ماستەمری د ئەدھبی کوردىدا ل ژیر چافنیزىا
د. فوناد رەشید مەممەد

پیشکیشە بە

- گیانی پاکی هۆزانقانی کوردپەرودر جەگەرخوین.
- ھەر تورەقان و رەووشەنبیرەکی خەباتی ژبۇ
پیشىفەبرنا ئەددەبیاتا کوردى كرى و دكەت.

نافه‌رولك

٩ پوخته
١١ پیشکى
 پشكا ئىكى:
١٥ ئايدييولوژيا و ئەدەب
١٥	- زارافى ئايدييولوژى
١٥	1- پىئناسە
٣٢	2- رەھەندى سىاسى
٣٩	3- رەھەندى فەلسەفى
٤٤	- پەيوەندى د نافبەرا ئەدەب و ئايدييولوژيايى دا
٤٥	1- تىورا ئاپراندى - (نظريّة الخلق)
٤٩	2- تىورا رەنگەدانى
٥١	3- پىگەرىبۇون و هوزان
 پشكا دوو:
٥٩	ئاراستىن ئايدييولوژىيىن هوزانما (جەڭەرخوين)اي
٦٠	- ڦيانا روشنېرى و سىاسىا (جەڭەرخوين)اي
٦٦	- ئاراستىن ئايدييولوژى
٦٦	1- ئاراستى ئايىنى

٧٥	۲- ئاراستى نەتهودىي و نىشتىمانى
۱۰۹	۳- ئاراستى سوشىالىستى و جفاكى
		▪ پشكا سىي:
۱۳۱	هۆزانما (جهگەرخوين)ى دنابېهرا ئايى يولۇزىا و ئىستاتىكايىدا
۱۳۱	- زمانى هۆزانى
۱۳۲	۱- گرنگىيا زمانى هۆزانى
۱۳۳	۲- جوداھى دنابېهرا زمانى هۆزانى و زمانى پەخشانى دا
۱۳۵	۳- پىناسىئىن زمانى هۆزانى
۱۳۶	۴- زمانى هۆزانى لىدھ (جهگەرخوين)ى
۱۵۴	- وىنى هۆزانى
۱۵۵	۱- گرنگىيا وىنى هۆزانى
۱۵۸	۲- پىناسەكىرنا وىنى هۆزانى
۱۵۹	۳- حۆرىيىن وىنى هۆزانى
۱۷۹	▪ ئەنجام
۱۸۱	▪ ليستا ژىدەران
۱۹۱	▪ سۇپاسى
۱۹۳	▪ كورتى ب زمانى عربى
۱۹۵	▪ كورتى ب زمانى انگلizى

پوخته

ئەف فەکولينه؛ لايەكى گرنگ ژ هۆزاننا كوردى بخوهفە د گرىتن كو گرىيادى ئايدىيۇلۇزيا هۆزانىن هۆزانقان "جەگەرخوين" يە. هۆزانىن وى سەمتهكا نەتهوھى و نىشتمان پەروھرى بخوه فەگرتىيە، و نافھرۇڭا وان لدۇر ئازادى و سەربەخويا گەلن كورد و فەزاندنا ھەستى نەتهوھى دناف مللەتى كوردا و سەرباودرىن مەۋھاپىتىيەن گشتى دىزۈرن.

باھەتى ئايدىيۇلۇزىيابى دناف ئەدھبىياتى كوردى دا كىيم ھاتىيە بەحسىرن و بتايىبەت ئەف لايەنە دناف هۆزانىن هۆزانقانى دا ب رەنگەكى ئاشكەرا خويا دېيت، ھەروھسا رەنگەدانا لايەنى ئايدىيۇلۇزى دناف نافھرۇڭ و ئىساتىكايما هۆزانىن وى دا ئارمانچ بۇويە، سروشتى باھەتى فەکولينى خوسەپاندىيە، كو ئەم كەرسەتكى رەخنەيى بكاربىتىن، تاكو دگەل رەخنا ئايدىيۇلۇزى و تا رادەيەكى دگەل رەخنا ھونھرى بگونجىت.

دەپ فەکولينى دا ئاماژە بۇ چەندىن تەھرىن سەرەكى ھاتىيە كر، ژوانا ئايدىيۇلۇزيا و ئەددەب و پەيوەندى دنافبەرا ئەددەب و ئايدىيۇلۇزى يى دا و پىيگىر بۇون و هۆزان، دىسان چەندىن نموونىن پراكتىكى ژ ناف هۆزانىن جەگەرخوينى ھاتىيە ھەلبىزارتىن و شلوغەكرن و ژقان لايان فە (ئارستىن ئايدىيۇلۇزى، ئايدىيۇلۇزى و ئىساتىكى- زمان، ويىنە-) دەپ فەکولينى دا ئەم گەھشتىينە چەند ئەنجامەكا ژوانا، جەگەرخوين دەيىتە ھەزمارتىن ئىيڭ ژ هۆزانقانىن سىاسەتمەدار و پىيگىر و پرانيا هۆزانىن وى لدۇر باھەتىيەن نىشتمانى

و شورهشگیری ينه، و ئەڭ لايەنە دناف سەرجەم ھۆزانىن وى دا يىز زالە، گورانكارى زوى د بىرۇ باورىن وى دا هاتىنە كرن، بتايىبەت وەكى رېكەك بۇ ئازادىيا كوردىستانى بو نموونە: دەمىن ھۆزانغان ئايىدېلۈزىيا خوه پاپەندى كىش رېبازى كربايدە و د ھەمان دەم دا نەتهوھ پەرسەتكىن بىن ھەفمال بۆيە و ئايىدېلۈزىيا خوهيا نەتهوھىي ب سەرپىشك زانىيە، زمانى ھۆزانىن وى سەقك و سادەبىي پېقە دىارە؛ ئەڭ زمانە زمان حالىن خەلکىن ھەزار و جوتىار و كاركەر بويە، د ھۆزانىن وى دا چەندىن وىنەمېيىن ھونەرى بەرچەستە بۆينە، كو دەرىرىنىڭ ژڙيان و خەبات و سەرھاتىيىن گەلى كوردىستانى دكەت.

پیشەکە

هزرگرن وەکو ساخلەتەکا سروشتى ب مرۆڤى فە، هەر ژ كەفن دا ؛ بۇويە ئىك ژ وان ئەگەرينىن ھەرە سەركى و مەزىتىن وەرارا ژيانا جڭاڭى ژ ھەمى لايائىھە، تاكەكەس دناڭ جڭاڭى دا شىايىھ بىرىكا هزرگرنى دەور و بەر و دورھەيلە خودىيى رىاليستى شلوغە بىھەت و بېخىتە ژىر تىشكىن توپۋاندىن و پرسىن گىرىدای ھەبۈون و پىكئىنانا گەردوونى لەدەپ بىرۇ بۇجۇونىن خوه بەرسە بدەت و راھەبىكەت.

ئايدي يولۇزيا؛ دەيىتە هەزمارتن وەکو جەمسەرەكى ھەرە گىنگ ئ ئازاراندىن دناڭ دەوت و سەرەددەريا جڭاڭى مرۆڤايەتى دا، پابەندبۇونا مرۆڤى ب ئايدي يولۇزيا يەكە دىياركىرى، دېيتە ئەگەرە رەنگەدانا ھزرىن بەنەرەتىيەن و ئايدي يولۇزيا پەيرەوكىرى دناڭ ھەمى كار و كريارىن مرۆڤى دا، ديسان دەمى مرۆڤ بەنگەكى كويىر و بەنەرەتى د چىتە دناڭ ھەمى خال و رەھەندىن ئايدي يولۇزيا يەكى دا، زىيەدتى د خورستى و ئەكتىيەپ ب ئەنجامى رەنگەدانا و ئايدي يولۇزىي دناڭ كارى مرۆڤى دا ھىتە بەرچەستەكىن، لى يَا گىنگ ئەمە مرۆڤ ھەمى فەڙەن و رەنگەدانا ئايدي يولۇزيا خوه بېخىتە ژىر خزمەتكىندا دۆزا گەل و وەلاتى خوه و سەرباواھرىن مرۆڤايەتى پى بىارىزىت كو بەرھەمى ئافراندىي ئەدەبى بەربەلاقىرىن رىكە ژۇ راگەھاندىن و دەربىرینا ئايدي يولۇزيا يى دناڭ تەقىايا جڭاڭىن مرۆڤايەتى دا.

ئەگەر ئەم نىرینەكى ل دىرۇكا ھۆزانان كوردى بىكەين دى بىنин، كو وەرچەرخانا ھەرە مەزىنا كەتىيە دناڭ ھۆزانان كوردى دا ژ لايى ئايدي يولۇزىيە، ئەمە ياكو لسىر دەستىن ھۆزانثانى مەزنى كورد (ئەحمدەدى خانى) ۋە ھاتىيە چەسپاندىن، كۆئەقى ھۆزانثانى ھەمى قالبىن كلاسيكىيەن ئايدي يولۇزيا بەرى خوه شكاندىن و ئايدي يولۇزىيەكە نەتەوەبىي و

وەلاتپاریزى دناف شاكارا خوه (مەم و زین) ئى دا راگەهاند و بەرچەستەكى وئەف چەندە بو دەسپېڭىكا ھزرىن نەتهوايەتى دناف بەرھەمىن ھۆزانقانىن كورد دا، تاكو لەدەماھىا سەدى (١٩) ئى و لەدەستپېڭىكا سەدى (٢٠) ئى، رەھەندىن ئايديولۆزبىن خورت و مۆكم دناف بەرھەمىن ھۆزانقانىن كورد دا ئاشكەرابۇون و پرانىيا ۋان ھۆزانقانان ؛ ئايديولۆزبىا يەكا نەتهوھى و ملەتىنى دناف بەرھەمىن خوددا بەرچەستەكى، چۈنكى لۇقى سەرددەمى دەنگىن ئازادىخواز و بىزافىن سەرخوھبۇونى و رىزگاربۇونى ژ كو بەندە كولەدارى و چەۋاندىنى لەسەرانسىسىرى جىيەنلى بەرز و بلند ببۇون .

جەگەرخوين؛ وەكو ھۆزانقانەكى لەدەستپېڭىكا سەدى (٢٠) ئى كەتىيە دناف سەمتا ئەددەب و تورەقانىي دا، چەندىن سەمت و پىليلن ئايديولۆزى لەمبەر خوه دىتىنە، دىسان ئەگەر ئەم ل ژيانا (جەگەرخوين) بىنيرىن، دى بىنин ئەو بەرەدەوامى لەدەپ زانىن و زانستى دەگەریا و پرانىيا ناوجە و دەفەرەن كوردىستانى دىتىنە زىددەبارى هندى، كو سەرەدانا چەندىن وەلاتىن ھەفسوئىن كوردىستانى و دەولەتىن بىيانى كريە، ئەگەرە ھەمى پېكىھ بۇونىھ پالدەر بۇ (جەگەرخوين) ئى، كو ئايديولۆزبىا يەكا پەيرەوبكەت و دناف رىزھىا ھەرە مەزنا ھۆزانىن خوددا بچەسپىنەت و لايەنلى ئايديولۆزبىا نەتهوھىي و وەلاتپارىزى و سەرباوارىن گشتىن مەرقا يەتى دناف بەرھەمى ويدا د زالن .

دەربارە ئەگەر و مەبەستىن ھەلبىزارتىن ئەف بابەتە، ئانكۇ ئايديولۆزبىا دېيتە بنەرتەتكى سەرەكىي وەرار و پېشىھەچۈونا جىڭاكى ھەروەسا ئېڭ ژ ئەگەرەن دىتىن سەرەكى ئەو، كو ھەتا نەو ج ۋەكۇلىنىن ئەكاديمى و تايىبەت ب ئايديولۆزبىا ھۆزانىن (جەگەرخوين) ئەنەن ئەتىنە بەرھەقىرن و دىسان وەكو پېندەنى ھەمى لايىن ھۆزانما وى نە ئەتىنە شەرۇۋەكىن. بىدەتىن مە؛ لايەنلى ئايديولۆزى ژ ھەمى لايەنلى دىتىن سەر ھۆزانىن ويدا يى زالە، لمۇرا مە ئەف لايەنە وەرگەتىيە، دىسان ئەف جۆرە بابەتە - ئايديولۆزبىا دناف رەخنا كوردى دا بەرەنگەكى كىيم ئاتىيە ئازاراندن، ژېر فى ئارمانجى ئەف بويە خالەكا ئازاراندىنى ژ بۇ ۋەكىرنا دەرازىنەكى، كو ئەف بابەتە بەرەنگەكى بەرفەھەتر دناف رەخنا كوردى دا بەھىتە ئەنجلامدان .

ئاستەنگىن نامى: گەنگەتىن ئاستەنگىن دەھىنە د رىكا ۋان جۆرە ۋەكۇلىنان دا، كىمبۇونا زىدەر و سەرچاوايە ب زمانى كوردى زېر كو ئەف بابەتە، بەرەنگەكى

بەرفرەھە دناف رەخنا کوردى دا نەھاتىيە باسکرن و توپۋازىندا.

كىمبوونا زاراھىن ھزرى و فەلسەفى و ئايدي يولۇزى دناف فەرەھەنگفانيا کوردى دا، ئاستەنگەكا دىتىر بۇو كەتىيە درېكا ئەنجامداانا في فەكۈلىنى دا.

دېسان، ئەو ژىددەرین بزمانى کوردى لدور فى بابەتى هاتىيە نقىيىن و مە بكارئىناین و مفا ژى هاتىيە وەرگىتن، پېرانيا وان د گۇفار ان دا هاتىيە بەلافىرن و ژىددەرین وەكى پەرتۆوك د كىمبوون، ھەروەسا رېنقيسا ھۆزانىن جەگەرخوينى ب پېتىن لاتىنى، ئاستەنگەكا دىتىر بۇو كەتىيە درېكا مە دا، چۈنكى لەمە خواندنا وان ھۆزانان، مە ماندىبۇن دىيت چۈنكى فۇرمى وان پېitan برەنگەكى تەواو دناف مىشىكى مە دا نە داھتە راھاتن و پشتى خواند و ھزرگەنەكا ھويىر تازە ئەم لى رادهات.

زلايەكى دىترە بەرفرەھىيا بەرھەمى ھۆزانكىي (جەگەرخوينى) كۆز (۱۰) دېوانىن چاپكىرىيەن ھۆزانان پېكىدھىت، ئاستەنگەكا دىتىر بۇو درېكا مەدا و مە ماندىبۇونەكا مەزن پېقە دىت، ھەتا كۆ ئەم شىايىن زال بىبىن ل سەر ھەمى بەرھەمى وى بشىوھەكى گشتى و ھۆزانى بشىوھەكى ھويىر و تايىبەتى، تاكو ھۆزان..ھۆزان پېداچىنە خوارى.

ريپازا فەكۈلىنى: سروشت وجۇرى بابەتى مە، خود سەپاندىيە كۆ ئەم كەرسەتكى رەخنە بكارىيىن، ئانكۆ ئەڭ كەرسەتكە دگەل رەخنا ئايدي يولۇزى و ھەتا رادەيەكى دگەل رەخنا ھونەرى بگۈنچىت، ھەلېت دناف خوەياتىا رەخنا ھونەرى دا كەرسەتكە زاراھىن يېن ژىكجۇدا ھەنە، مينا رەخنا رەوانبىزى و زمانەوانى .

پېكەتاتا -پەيکەرئى - فەكۈلىنى: ئەڭ نامەيە بسىر (۳) سى پېشكان دا هاتىيە پارفەکەن و ھەر پېشكەك ژ چەند تەھەرەن پېكەتىيە و بقى رەنگى، پېشا ئىيکى ئەڭ ناف و نىشانى سەرەكى بخۇدە دىتىيە (ئايدي يولۇزىا و ئەدەب) و لسىر (۲) تەھەرەن سەرەكى هاتىيە پارفەکەن و باسکرن، د تەھەرە ئىيکى دا، (زاراھىن ئايدي يولۇزى) هاتىيە پېناسەكەن و پاشى (رەھەندى سىياسى و فەلسەفى) ب تىرۇ تەمسەلى هاتىيە باسکرن و د تەھەرە دوى دا، چەند تىرۇشكەك بسىر (پەيەندى دنافبەرا ئەدەب و ئايدي يولۇزىيابىي) دا وتىدا ئەڭ ھەرسى خالە هاتىيە رونكەن و شلۇفەكەن، ئىيک (تىيورا ئافراندى)، دوو (تىيورا رەنگەھەدانى)، سى (پېكىرىبۇون و ھۆزان). پېشا دوو ئىيک ئەنلىكى سەرەكى (ئاراستىن ئايدي يولۇزىيىن ھۆزانا جەگەرخوينى)، هاتىيە پارفەکەن بسىر دوو (۲) تەھەرەن سەرەكى دا، د تەھەرە ئىيکى دا، ھەمول ھاتەدان ژبۇ خوياکرنا زيانا رەوشەنبىرى و سىياسىا

(جهگه‌رخوین)‌ای، د تهودری دووی دا، ئەم هاتینه سەر باسی ئاراستىن ئايديولۆزى و چەندىن رونكىن ژلايى تىورىيە مە بەردايىنە سەر ۋى تهودری و پاشى ژلايى پراكىتىكى ۋە، مە چەندىن نمونىن ھۆزانكىيەن (جهگه‌رخوين)‌اي ژفان ھەرسى لايافە، شلوفەكىرىنە و ئىخستىنە بەر سەرنج و شىكاران، ئىك (ئاراستى ئايىنى) و ئەڭ لايە ڙى ژفان خالان پىكىدەيت (ھۆزانا پارانەوه، ھۆزانا نەعىت، پەند و ئامۇڭارى، ئەنتى ئايىنى)، دوو (ئاراستەيىن نەتهوايەتى و نىشتمانى)، سى (سوشىاليستى و جڭاكى). پشكا سىي ؛ دېنى پشکى دا مە ھۆزانا (جهگه‌رخوين)‌اي ژلايى (ئايديولۆزى و ئىستاتىكى فە هاتىيە شلوفەكىن و بىسەر دوو (۲) تهودرەن سەرەكى دا پارقەكىيە، د تهودری ئىكى دا، مە گۈنگىغا زمانى ھۆزانى و پەيوەندى دنابەهرا زمانى ھۆزانى و پەخشانى خوياكىريه و ديسان مە زمانى ھۆزانى پىناسەكىرىنە و لدوماهىي مە چەندىن نموونىن پراكىتىكى ژفان لايافە ڙناڭ ھۆزانىن (جهگه‌رخوين)‌اي هاتينه وەرگرتن و راما نا ھەۋوكىن زمانى ڙى هاتينه خوياكىن، و لدوماهيا ۋى تهودری، مە چەندىن نموونىن پراكىتىكى لسەر خالبەندىي ڙناڭ ھۆزانىن ويدا پراكىزەكىرىنە، د تهودری دووی دا ھەول هاتىيە دان وىنى ھونەريي ھۆزانى ژلايى گۈنگىي ۋە بەيىتە نىاسىن، و ديسان وىنى ھونەريي ھۆزانى هاتىيە پىناسەكىن و لدوماهيا ۋى تهودری مە جۆرىن وىنى ھۆزانى خوياكىرىنە و پىناسەكىرىنە و بۇ ھەر جۆرە وىنەكى ھۆزانى مە چەند نموونەيىن پراكىتىكى ڙ ناڭ ھۆزانىن (جهگه‌رخوين)‌اي وەرگرتىنە و شلوفەكىرىنە كۆ بىرەنگەكى پەيوەندىيەكە راستەوخو وان لگەل وىنىن ھونەرى و نافەروكَا ئايديولۆزىيا ھۆزانا (جهگه‌رخوين)‌اي ۋە ھەبىت .

دېيت ئەڭ ۋەكولىينه گەلەك ياخىر و تەسىل نەبىت لسەر بابەتكى كۆ ب ۋى ئاوابى بىن مزاوبى و ئالۇز، لى ھەر چەوا بىت ئەڭ ھەولداناندا مە دېنى بىياقى دا دى بىتە رېخوشكەرەك بۇ لدويچۇون و كاركىردا نامىن ئەكادىمى لدور ۋى بابەتى. لەورا ل دوماهىي ھىفيدارم شىابىم خزمەتەكى بچوپىك پىشكىشى خويىندەقانى كورد بىكەم دېياقى بابەتى ئايديولۆزىيائى دا.

پیشکائیکى

ئايدىيولۇزيا و ئەدەب

▪ زارافى ئايدىيولۇزيايى

1- پىناسە

زۆربەي وان كەسىن كو بەحسى زارافى ئايدىيولۇزيايى كرى و هەولا پىناسەكىرنى داي، هەر ئىكى ب شىوه يەكى ئامازە بۇ ھندى يا كرى، كو ئەف زارافە ژېھەر كو دېباش و قوناغىن دويروكى يىن جىاواز و مەبەستىن جودا ھاتتىيە بكار ئىنان، زارافەكى ئالوز و فەرە لايەنە، ب وى رامانى كو نەكارەكى بساناھى يە ب كورتى و ھىرى دچار چوقۇنى ئىك پىناسەدا بىتنى جەھى خو بکەتەفە^(*).

ئەم ژى دەقىرەدا دى ھەول دەين كو ژ سەرجەمى خاندىن چەندىن پىناسىن جىاواز، مانا و مەبەستا خو ژ بكارئىنانا چەمكى ئايدىيولۇزيايى دىيار بکەين، بەلى بەرى ئاخفتى

(*) ھەر بۇ غۇونە (د. محمد سەپىلا) لدور ۋى چەندى دېتىت ((كىشا بەرەتى دزارافى ئايدىيولۇزيايى دا، يەپىك ھاتىيە ژ فە مانا و ھەممە رەنگى دېكارئىنانى دا...)) بىزە: د. محمد سەپىلا، الأيدىيولوجيا نحو نظرە متكاملة، ط ۱، المركز الثقافى العربى، بيروت، ۱۹۹۲، ص ۱۸۷.

ھەروەسا د (الموسوعة الفلسفية العربية) ژى ئامازە دايە ڈزوارى و فە جەمسەرى يە پىناسە چەمكى ئايدىيولۇزيايى، بىلاه: د. بكرى خليل، الأيدىيولوجيا و المعرفة، ط ۱، دار الشروق للنشر و التوزيع، عمان، ۲۰۰۳، ص (۱۱۵).

کرن لسمر پیناسا، مه پی باشە ژ رووی زمان و میزورويا بکارئینانا فی زارافھی سەرنجەکی ل زارافھی ئایدیولۆزیایی بدهیین.

زارافھی ئایدیولۆزیا ((ز پەیشا یونانی ئایدیا (idea) کو بەری رامانا هزری بددت ب گەلهک رامانین دیتر ھاتیه وەکو (رۆخسار، وینه، پولکرن، سروشت، وینن نموونەبی،...)) و پەیشا لوجى (logia) ھاتیه ھەلبئارتن کو رامانا هزرا زانستی، پروگرامی زانیاری یا هزری دگەھینیت، و ئەف پەیقە یا پیک ھاتیه ژ پەیشا یونانی (logos- لوچیس) کو رامانا (دواندن یان پەیقین) دددت، ھەرودسا ئەف پەیقە ژی یا ژکارى (legein) (لیچین) ھاتیه وەرگرتن ب رامانا ئاخختن یان ھەلبئارتن)).

ھەرودسا ھەزییه بېزین کو (ئەف پەیقە بوجارا ئیک ژلایی فەیله سوف فەنسی (ئەنتوان لوپس گلود دیتون دی تراسی (۱۸۳۶-۱۷۵۴) دېھرتوكا (بیرهاتن لدور شاھا ھزران) ھاتیه بکارئینان، کو ئە ف زارافھ ژ دوو پەیقین (Idea) واته (ھزر) (Logo) واته (زانست) کەواته لیک دانا ۋان دوو پەیقان ب رامانەكا نوی دھیتە گورى کو ئەھۋۇزى زانستی ھزری دگەھینیت).

دی تراسی ئەف پەیقە ب دوو رامانان بکار ئینایە:

- ئیک: ب رامانا بەرفەھە: «ب رەخنا خو نىزىكى وى پەروردى دېيت ئەوا كىماسيا خۆ دجوراوجورىا زانستادا دېينىت، لەوما ئەركى ئایدیولۆزیایی زەراندىن ئىكەتىا زانستىيە پاشى ھندىكە بىاپى وى يە بىاپى ھەبۇنى يە. ل ۋىرە ئایدیولۆزیا وەكى فەلسەفا ئىكى يە، لى يَا جىاوازە ژوئى مىتاھىزىكىا لەدەھە، ئەفجا ئەو ھزركرنە بەرەھ رەزامەندىيا مەفە دەچىت نەك ۋىرەندا مە، لى ئەو ئىكەتىا بەرەھ ئایدیولۆزیایی دەچىت، ئەو ئىكەتىا دېتنا مەرۆقى يە، ئانکو سەرچاۋىن ھەۋپىشىن بۇ وان ھەرسى پرۆزىن ب بىريارا وان و ئاخختنى دەھىنە دان».

- دوو: «ب رامانەكا زانستى، د ۋىرە دا (دی تراسى) دېیزىت ئایدیولۆزیا (زانستی ھزر و

(۱) مجدى وهبه، آية ايدیولوجيا؟ مجلة (فصلن)، عدد(۴)، القاهرة، ۱۹۸۵، ص(۳۳).

(۲) د.عبدالوهاب الكيلاني، موسوعة السياسة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط٣، ج١، ۱۹۸۶، ص(۴۲۱).

(۳) د. بكرى خليل، الأيدیولوجيا والمعرفة، ص(۸۲).

بیران) ۵، کو زانسته‌که فهکولینی ل سه‌رهلدان و دایکبوونا هزرو بیرو و باوهرا دکمهت^(۱).

”ئەپەيىھە ئايىدۇلۇزىا لىدوماھىيا سەدى ھەڙدى هاتە دروستىكىن كۆ ئامازدەكىن بۇيە
بۇ دىياردىت مىشكى“^(٢).

سەدى نۇزدى گەنگەشە و توپىرىنەكا ھزرى يا زۆر بخوڤە دىت، تاكو گەھشتىيە وى رادىيە كو ھەندەك ژ مىّزو و نېشىيەن فەلسەھى، فى سەدەي ب سەردەمى ئايديولۇزىيائى نادىكەن، ئەف ناڭىرنە ژى نە ژېھر ھندى يە كو ئەف زارافە دەنى قۇناغى دا گەلەك يىن هاتىيە بكارئىنان، بەلكو ژېھر ھندى يە كو زۆربەي ئەندىشىيەن وى سەردەمى لەدەپ وان تايىبەتمەندىيەن ھەين، ژ ئەندىشىيەن بالا دەستىيەن سەردەمى بەرى ھىنگى هاتنە جوداکىن بجورەكى كو داشتىيەن ب ئايديولۇزىيەك ناڭ بکەين^(٢).

هروهکو لدھست پیکا فی پشکی دا مه ئاماژه پیدا کو زارافچی ئایدیولوژیايري گلهک واتا و مهباشتین جور او جور دبوارین روشەنبىرى، رامىاري، فەلسەفە،... هتد، يىن هەين، لەورا مەھەول دايە پېناسىن ئایدیولوژيايى پولىن كرنىكى بىدەينى:

- د (فەرھەنگا قوتباخانان) دا هاتىيە ((ئایدیولوژيا كومەكا بىر وبۇچۇون و ھزرو باودرا و فەلسەفایە ئەھۋىن مللهت، وەلات، پارت يان گروپەك باودريي پى دئىنېت))^(٤).

دېنی پیناسی دا چهند سه رنجه ک بو مه دیار دین و دشین لسهر راوستین، لبه راهیئي
ئایدیولوژیا ب کوم، ئانکو سه رچه مکی بیرو باودر و فەلسەفایه هەر ئەف چەند دیه ژى
چەمکی ئایدیولوژیا ياي بەرهف گشتگیری دېت، چونکى دەمما هەر تىشكى دېتىه کوم ياي
زمارەکا زۆر دۇي دەمى دا هەزىئن جودا پەيدا دېن، يايپىز ۋى دىتنى بەھىز دەكت ئەوه كو
ۋى چەمکى فەدەگەر يەنەفە بې وان كاران كو ب زمارەکا زۆرا مرۆشقان دروست دېن مينا

(۱) ژیله‌ری به‌ری، ل (۸۳)

(٢) ر.بودون وف، بوريك، المعجم القدي لعلم الاجتماع، ت: د. سليم حداد، ط١ الموسعة الجامعية للنشر والتوزيع ١٩٨٦، ص(٨٤).

(۳) محمد مد تدو حید فام، سوره کانی ئايدیولوژيا له رهوتى مېزۇودا، درەخشان كاكە و سوو، گۇفارا (سەننەتىرى بىرايەتى)، زمارە(۱۴)، كانۇنى يەكەم، ۱۹۹۹، ل (۱۵۵).

(٤) نيكولاوس أيدكر، دور الحسمية واللاحتمية في الأيديولوجيا، نبيل زين الدين، مجلة (فصول)، عدد (٣)، ١٩٨٥، ص (٥٧).

ملهت، پارت و گروپ، لی پیوسته ئهو سەرجەمی مەرۆفان باودرىي ب وان هزر و فەلسەفا بىن داكو بچىته دچارچۇقى ئايديولۆزىيائى دا.

- ئايديولۆزىيا وەك زانستەك پىناسە كريه، لەپەرى ئېئىن "زانستى ئايديولۆزىيا ئانكۇ زانستى هزران و بابەتى فەكۈلینا هزر و رامان و تايىبەتمەندى و ياسا و پەيوەندى دگەل نىشانىن دەربىرىنى ئى دكەن، لېكۈلەن لدور نەزادى وى بشىوهكى تايىبەت. گريىدای شلوغەكىن و گەنگەشا هزرانە نەك دورھىلى...^(١)

دەپەندا مەرۆفى دا هەبۇونا سىستەمەن جودا دزۇرن و دېپىدىشى نە، چۈنكى ژيانا مەرۆفى كەلەك لايىن قەدگەرت و هەر ئېيك ژوان لايىن پېلىقى رېكخىستن و دارىشتىنا بەرnamىن گونجاى و پېلىقى نە، داكو ۋافارتەك بەكەفيتە هەمى بوارىن ژيانا مەرۆفى ج سىياسى، كۆمەلايەتى، ئايىنى و فەلسەفى... هەتد، لەورا ئايديولۆزىيا وەك زانستەك دەجەن خودايە، چۈنكى ب وى رېكى دى رابىت ب فەكۈلینا لدور ياسا و تايىبەتمەندى و هزرو بىرىن جودا دنناڭ جەڭلى دا.

- دەفرەھەنگا (لاروس Larrous) دا ھاتىيە كو ((ئايديولۆزىيا زانستى هزرىي يان كۆمەكا هزرىي تايىبەتە ب ژينگەھ يان چەرخەكى وەكى بارودوخى مىزۇوبي، ئەو بىرۇ باودەر ئەفابەس دەكت و ھەزەرەكە نەجى بەجىكى تەجمىيد دەكت)).^(٢)

دەپەندا ھاتىيە كو ئايديولۆزىيا وەك زانستى هزرىي بگشتى دانايە، پاشى دەھەمان دەم دا گرئايە ب ژينگەھ يان چەرخەكى، لى وەك ئەم دزاپىن ژينگەھ و چەرخ دو پەيقيىن بەرفەھەنە و گەلەك لايەنان قەدگەن و هەر سەرددەمەكى ژ سەرددەمەكى دىتەر جىاوازن و گەورىنەن مەزن بسىردا دەھىن، ئەفجا ئەف گەورىنە دەپەندا ھەزەر ئەگەرەكى دىتەر، ژلايەكى دىتەر ھەولۇدانەكە بۇ هزرىي نە جى بەجىكى كو بشىوهكى چارچۇقى كىرى بەلاڭ بکەت.

- دەفرەھەنگا (ويبستر) ياخىنلىكىزى دا ھەندەك واتايىن دىتەر دايىنە ئايديولۆزىيائى ئېيك ژ وان واتايىن "كۆمەلەكە ژ هزران كۆمەلەكە گەنگىي دەختە دياردان، باتايىبەتى نەموين پەيوەندى ب ژيانا كۆمەلايەتى فەھەى، شىۋاھىزى ھزركەن يە كۆتاكە كەسان يان

(١) مجدى وهبة، معجم مصطلحات الأدب، مكتبة لبنان، بيروت، ١٩٧٤، ص (٢٣٥).

(٢) د. بكرى خليل، الأيديولوجيا و المعرفة، ص (١١٣).

چینان ڙ ههڻدو جودا دکهت^(١).

گرنگی دان ب دیاردین کومهلايەتی دناف جقاکی دا خالهکا ب هیز و سرهکی یه کو ئایدیولوژیا خو لی دکهته خودان و ههولڈانین زور دکهت بو دیتنا ریکین گونجای بو ههمى دیاردان بتایبەت ڇيانا کومهلايەتی و سەرجم بیروباوەرین دناف تەخین جودا جوداییین مللەتان و ریکا ئیکی یه بو ڙیک ڤاقارتنا هزرین تاکه کەسان، واته جیاوازیا بیرو هزران دیداردین ڙیک جودا دناف مللەتان دا فەکولینى لسەر دکەت.

لیک نیزیک بونەک هەمیه ڦی پیناسا سەرى دگەل پیناسا دبیزیت «ئەو شیوازى هزرکرنى یه، کو کەسەک يان کومەلهک پی دھیتە جوداکرن، تایبەت ب بنیات و سیستەمی ئابورى، جۆرە هزرکرنەکا بەرھەم ھینەرە^(٢)».

دەپیناسى دا دیاردبیت کو رەنگین هزرکرنى دجیاوازن دناف کومەلهکا مرۆفان دا و ئەف چەندە پتر بەرجهسته دبیت لسەر بنیاتى سیستەمی ئابورى، واته گریەانا هزران و گھورینا وان ب ئابورىي ڦه، کو وەکو فاكتەرەکی بھیز دانایه ڙبو ڻان گھورینان، ڙلايەکى دیترفە هزرکرنەکا بەرھەم ھینەرە و مفادارە ب رامانا هندى کو ئایدیولوژیا دشیت چەمکى ئەرینى دناف کومەلگەھى دا نیشان بدەت، ئەفە دبیتە خالهکا گرنگ دچەمکى ئایدیولوژیاين دا.

هندەك فەرھەنگان بتنى ڙئىك لافه، پیناسا چەمکى ئایدیولوژیاين نەکرييە بهلكو هەولڈايە دچەند پیناسان دا ڦی چەمکى بدهته نیاسین بو نموونە:

- «زانستى هزران ئەو فەکولینە کو لدور هزر، رامان، پېكھات، ياسا و پەيوندىا وي ئەوا کو دەربىرىنى ڙى دکەت و فەکولین لدور نەزادى وي بشیوهکى تایبەت.

- نیزیکە بۇ شروقەكىدا گفتۈگۈيا هزران نەك نیزیکى دورھىلى.

- لدەف مارکسى چەند بیرو باوەرەين بەلاقن دناف کومەلگەھى بىتى ڙ بارى ئابورى دويير بکەفيت.^(٣)

(١) he Advanced Learner's Dictionary of Current English Oxford,1970,P (487).

(٢) هنرى ایکن، عصر الأيدیولوجیا، ت: محى الدین صبحی، ط٢، دار الطلیعة بیروت، ١٩٨٢، ص(٩).

(٣) مجمع اللغة العربية، المعجم الفلسفى، هيئة العامة لشئون الأميرية، القاهرة، ١٩٧٩، ص (٢٩).

دفان پینسان دا هاتیه کو ئەڭ چەمکە پىز بىسپورىي وەربگرىت دئىك بواردا، ئەۋۇزى گرنگى دانە ب زانستى ھزرى و زېرىن بۇ دىتنا نەزادى فى زانستى و چاواتيا پەيدابون و سەرەدەرىكىن و ياسايىن تايىبەت پىشە، بى کو دورھىل كارىگەرىي لىسر بىكەت يان رۆلەك ھەبىت، پاشى تىروانىنا (ماركسى) لدور فى چەمكى دياركىريه کو گرىيادانە ب ئابوورى فە ئەڭ خالا ھاوېشە دنافبەرا فى پىنسانى و پىنساسا فەرەنگى ئىسفورد دا. ئەڭ بەرفراوانى يا دچەمكى ئايديولۆزىيائى دا گەلەك جاران ھزرىن دوپىر ژ فى تىيگەھى لىسر پەيدا دىن و ب گەلەك بابهتىن جىاواز فە دەھىنە گرىيادان. بۇ نموونە د (فەرەنگى مىزۇوپا بىرو ھزران)دا هاتى يە ئەوا ل سالا (١٩٨٣) ز ل نیويورك بزمانى ئىنگلىزى دردكەفت كو: ((ئايديولۆزيا سىستەمەيان رىكھەركە پىك هاتى يە ژ بىرو باوھر و قىيمىن کو ۋەدانا وان ۋەدگەھىزىت، کو بىروباوھرین ئەفسانەيى دنافدا دېرىن ھەتا كول ئاستى تۈزى و ويقەتر، و يا پەيوەندى دارە ب كريار و كردىوين پوزەتىپ ئەڤىن ھەمى لدور تىيگەھى ئادەمیزادى و كۆمەلگەھ و دەستەھ لاتى دزفرن و مرۆڤى ئەڭ بىروباوھر و شەنگىستىن ھە ژ روشت و روتنىن دوبارەكىرىيەت هوشى و بىرا خۇ وەرگرتىنە و خرافات و ئاراستىن ئايديولۆزىيائى دېرىنىسىپىن وى دەھىنە ۋەگوھاستن ژ هوشەكى بۇ هوشەكا دىت ب رىپا جەفەنگان، بەلىن بىروباوھرین ئايديولۆزى پىكىفە دىگرىيادىنە ھەتا رادى کو دەرىپىنى ژخو بىكەت تاكو راپون ب وەرگرتنا گروف و پىزانىنن نوى، ئايديولۆزيا شىيانىن ب ھىز ھەنە بىر گرىيادان جەماوھرى و رىقەبرىنا ئىرادا وان لەورا ئايديولۆزيا سىستەمەكى رىبازى يە و ب بىروباوھران فە گرىيادىيە^(١). گرىيادان ئايديولۆزىيائى ب ئەفسانى فە رامانەكا دىت دگەھىنەت، کو دوودلى و نەرەحەتىي دەپ سەرەدمى دا لدور تىيگەھى وى پەيدا دكەت، کو خرافات و درەو وتشتىن دوپىرى لوچىكى دېنە نافەرۇكا تىيگەھى، بەلىن ژلايەكى دىت فە پەيداكرنا پەيوەندى و ھاوسەنگىي دەمەبەستا فى پىنسانى دا دىاردېت دەمما دېپىزىت پەيوەندى ب كريارىن پوزەتىپ ھەيە و سىستەمەكە ب بىروباوھران فە گرىيادىيە کو پىز باوھرىي دەدەتە مرۆڤى ھەر ئىك بىگورەي بىروباوھرین خۇ رەفتارى دگەل فى تىيگەھى بىكەت و بكاربىنەت، ھەرسا ئىگەھشتن لدور فى چەمكى ژ هوشەكى بۇ ئىكى دىت دەھىنە

(١) مجدى وھبى، اية ايدىولوجيا؟ مجله (فصلول)، عدد(٤)، القاهره، ١٩٨٥، ص(٣٥).

گهورین ب ریکا جه‌فه‌نگان، ئەفجا ئەف چه‌فه‌نگه ب ج رەنگ و ئاوابن.
ب تىپه‌ربونا دەمى پامان و بۇچۇونىن لىسر ئايديولۇزيايى هاتىنە گهورين ل جەھى
كۆ زانستى ھزرى بىت كۆمەلەكا بىرۇھزىن دى لىسر فى چەمكى پەيدابوينه
وهكى ((ئايديولۇزيا كۆمەلەكا ھزرايى، رەنگەمدانى بىرۇباودر و بەرژەوەندىيەن مللەتى و
سيستەمى سىياسى يە.

- دەھلسەفى دا رامانى دەدته ھزرى و رېكخەرەكە ژ ھزرىن درەو بەرزمە، كۆ
ھزىدەكت ژ ئەنجام و ئەگەرىت خەلمەت ھاتىيە، سەرەرای ھندى جەھى ئىمانكىنى يە و
باودرى يا پى ھەى (غىر قابلە للدھض).

- ئەو هيچىيا ئاشۇپى و وەهمى يە يان دويراسەتكىرنا نەزاد و سروشتى ھزرايە)^(١).
دەن چەند پىناسىن سەرى دا چەند خالەك دىاردىن، ئايديولۇزيا نەھاتىيە وەكى
زانست، بەلكو ژمارەكا ھزرايە كۆ گىرىدای بەرژەوەندىيەت مللەتەكى و سىستەمى سىياسى
يى وى مللەتى يە ژ ئەنجامى وى سىستەمى ئەو ھزرو بىرۇباودر پەيداددىن، ژلايەكى
دىترە وەك ھزرىن درەو بەرزمە ھاتىيە ئافاكرىن، بەل ئەف درەو دناف خەلکى دا
دباؤدرېيىرى نە و وەھم و ئاشۇپ دوو تىشتن، كۆ مرۇقى بەرامبەر گەيمانان دېھت و
گەيمان بخۇزى زانستىيەت و راستىا تىگەھى ئالۇز و شىلى دكەت لەوا ئەف پىناسە
خىرفەبۇنە لدور پەيداكرىن و باھرئىيان ب لايەنلىلايىن نەگەتىف بو چەمكى
ئايديولۇزيايى و فەكۇلىن لدور بىنیات و نەزادى سروشتى ھزرا بخۇزى كارەكى سەرەكى
يى ئايديولۇزيايى يە و ب ھەمان شىۋوھ ھاتىيە لقەلەم دان، خويابون دگەلەك راستىيان
دەن پىناسان دا دىيار دېيت كۆ ھنەدەك وەك ئەفسانە و ھنەدەك وەك ھزرو و وەھم و
ئاشۇپ يان ژى گەھشىن ب راستىي لدور فى تىگەھى ب رىا جەفەنگان چەند خالەكىن،
كۆ گرنگىي ئايديولۇزيايى لدەف خاندەقانى كىيم دكەت، دھەمان دەم دا مرۇقى پالدەت
بۇ زىدەتى فەگەريان لدور پىناسىن جاداجدا كۆ راستىيىن پەتىر لدور فى بابەتى
بازانىت.

ئايديولۇزيا نە زانستەكى روتە، كۆ مرۇق ملکەچى ئەنجامى وى زانستى بىت ب
دروستى و پىروزى ل قەلەم بىدەت، بەلكو ئايديولۇزيا وى بوارى لېھر سىنگا مرۇقى

(١) Collins English Dictionary, Collins, Londonand Glasgow.1980. P
(728).

فەدکەت بشیوهیەکى بەرفەھە، کو مەرۆڤ دەھەمی بوارىن ژيانى دا تى بگەھىت و بىرۋەچۈونىت جودا لىسەر ھەميان ھەبن، ئانکو مەرۆڤى ملکەج ناكەت بتنى پەيرەۋى سىستەمەكى دىاركىرى بىت، بۇ نموونە:

((ئايدىيولۇزيا زانسىٰ ھزان، كومەكا بىر و باوھرىن تايىبەتن ب كۆمەلگەھى يان چىنەكا مەرۆڤان و باھراپىت بۇ مەزھەبىي سىياسى و كۆمەلایەتى ۋەدگەرىت پشت بەستن ب كارىن دەسەلاتى، پارتەكى يان چىنەكا كۆمەلایەتى... لەورا ماركسىيەت دېيتە ئايدىيولۇزيا و ئازادىا ئابورى ڙى ئايدىيولۇزيا يەكا دېتە)).^(١)

ئەڭ پىناسە پتر گرنگىي دەدەتە لايەنلى سىياسى و جڭاڭى و ئابورى و ئايدىيولۇزيا ب ۋان سى تەوھران فە گىرى دەدت، سەرجەمى بىرۋايىن ب لايەنلى ئابورى فە گىرىدایە، واتە ھزا ماڭىسى لىسەر شەنگەستى ئابورى ئافا بويە و ھەبۇنا ئايدىيولۇزيا يايىن جودا بۇ ئابورى و بەھىزى و لاوازىا وى فەدگەرىتە فە.

ڙلايەكى دېتە ئايدىيولۇزيا ھەولدىنى دەكت دەمل مەرۆڤان ڙبو كارى كۆمەلایەتى پلهو پايا مەرۆڤى و خەباتىرن ڙبو بەدەستقەئىنانا پلىن باشتى، بشیوهیەكى، كو تاكە كەسان بەرھەف دەكت بۇ ئەنجام دانا شورەشان يان گھورىنال دىزى سىستەمەن خراب يېن كۆمەلایەتى و گەھشتىن ب ماھىن تايىبەت يېن خۆ بۇ نموونە: ((ئايدىيولۇزيا رېكەكە ڙەلسەفا جڭاڭى و سىياسى ئەوا تىيىدا پىكەتىن بىردوزى وەكى ئىك بن، ئانکو رېكەھەكە ڙەزا ڙبو شەرۇفەكىرنا جىهانى و گھو رىنېن تىيىدا)).^(٢)

تىيىگەھشتىن ڙبۇ جڭاڭى و بۇ يەرین دنافداو بارودوخىن سىياسى و كۆمەلایەتى و داناندا رېكەن گونجايى بۇ گەھشتىن وي راستىي ڙ نەركى ئايدىيولۇزيا يايىن و بىزافىرن ڙبو شەرۇفەكىرنا گھورىنەن دەھىنە دەھىنە پېش بتايىبەت ڙلايى سىياسى و كۆمەلایەتى و زئەنجامى ۋان گھورىنا چەندىن چىنەن نوى سەر ھلەدن، كو ھەلگرىن بىرۋاباوهرىن نوى و جىاوازان ڙېيىن بەرى خۆ، وەھر ئەڭ چەندە يە دېيتە ئەگەر ئەپەيدابۇنا ئايدىيولۇزىيىن جىاواز بتايىبەت ڙ ئالىيى سىياسى فە. دەھرەنگا مەوردو ئە نسكلوبىدىيا راھىدەين دا ھاتى يە:

(١) جبور عبد النور، المعجم الأدبي، دار العلم للملائين، بيروت، ط ١، ١٩٧٩، ص(٤٤).

(٢) he New Encyclopedia Britannica, Macropedia, vol. 9 1974, P. (194) .

)١) ئايدىولوژيا كومه لهكا سىستەمايە ژ تىگەھان د دبابەتىن ژيانى دا يان روشهنىرىا مروقىيە د بىردوزە ئارمانجىن تەواو ئەۋىن پروگرامىن سىاسى و كۆمەلايەتى و تاييفەگەرى پىك دئينىت دئىن.

(٢) دانانا بىردوزا ب رىپا خەون پىكىرى و نە كارپىكىرى.

بابەتىن ژيانا مروقايەتى ج سنور بۇ نىنە و دىگەل بارودوخ و سەرەدمىن جىاواز دەيتە گەورىن و بتايىت ژروپى روشهنىرى فە، كو ھىچ راوهستانەك نىنە بۇ بەرسىنگ گرتىنى ژ ھزرمەند و روشهنىرىان، لەورا ئايدىولوژيا بۇيە خودانا فى تىگەھى وھەولۇدا ژمارەكە سىستەم و رىكھستىيان ژبۇ شروفەكرنا ھەمى بويەرین ژيانا مروقايەتى، ژلایكى دىت فە دانانا بىردوza و ئارمانجان ژبۇ گەھشتىنا پروگرم و ئارمانجىن دياركىرى يىن سىاسى و كۆمەلايەتى و تاكو دگەھيتە تاييفەگەرىيىزى، ئايدىولوژىيەتى پەيو ھندىيەكە راستەخۇ ياهەى ب ھشىاريا تاكەكەسى فە، واتە تىگەھشتىنا مروقان لدور ھەمى بويەرین دگەلدا دېزىن دگەھورىت و دشىت عەقلى مروقى، كو سەر چاوى برياردانى يە بەرەڭ گەلەك ئارستان بېمەت، نمونەزى لسەر ۋى چەندى وەكى پەيدابونا ب دەھان ھزرىن سىاسى و كۆمەلايەتى مينا (ماركسى، نەتەوايەتى... هەت).

گەلەك پىناسىن جوراوجۇر بىن ئايدىولوژىيائى يىن ھاتىنە كرن و ھەر ئىك دگوشە نىگايەكى دا بەرى خۇ دەتى بۇ نموونە:) ئايدىولوژيا ئەڭ زارافە ژ زمانى فەنسى، ھاتىيە وەرگىتن، و پىكھاتىيە ژ (idee) ب رامانا ھزى و وىنا (Logie) ب رامانا ناسىن، كەواتى بريتى يە ژ فەلسەفەكە سىاسى و كۆمەلايەتى تىدا ب قەد بىرەپۈچۈن و تەنانەت پەتۈزى سەرنجى دەتە سەرگەداو ئايدىولوژيا بريتى يە ژ سىستەمى تىۈرى و ئەندىشان... سىستەمەكى ھزرى يە، كو دەقىت بە حسنى جىھانى بکەت و دەھەمان دەم دا بگەھورىت.)

دەقى پىناسىدا دىار دېيت، كو ژلایي سىاسى فە پە ئايدىولوژيا دايە دياركىن، ھەرودسا وەكى سىستەمەكى تىۈرى ژبۇ دارشتىنا ياساو پەيرەۋىن كاركىنى ھاتىيە لقەلەم

(١) د. بکرى خليل، الأيدىولوجيا و المعرفة، ص (١١٣).

(٢) ئازاد وەلھوبىھى نىگا، فەرھەنگى نىگا، چ ١، بەرپە بهرايەتى چاپخانەسى روشهنىرى ھەولىزى، ٢٠٠٥، ل (٢٧-٢٨).

دان، ئەڭ ياسا و پەيرەوه ژبۇ مەرەما نىشاندانا جىهانى و گھورىنا وئى ژ ھەمى لايەكى
ۋە چەن تاكە كەسان.

- د ئنسكلوبىديا (زمان و نافداران) دا هاتى يه "ئايدى يولۇزىا ھونەردى كۆلىنى يە د ھزرو پېشىنگەن و ئولى دا، كو دەھىيەتە ھەزمارتىن ھەزرىن وەرگرتى ژ خۇ، سەرەتاي
ھەمى وان تاشتىن مەكانىكى"⁽¹⁾.

ب لینیرین دفی پیناسی دا سی تشتین سهرهکي بو مه خویا دبن، کو ئەۋۇزى هزر، پېشىنگىرن، ئولن، وەکو دەست پىك گرىدانەكا بەھىز يا ئىخستىيە ۋان سى پەيضا و زارافى ئايدىولۇزى، کو ھەرسىك ب جۆرەکى ب ھەزىيە دەھىنە گرىدان و دېيتە شەنگىستەك بو پەيضا ئايدىولۇزى وەکو زانستى ھەزرى.

هروہسا چہندین پیناسین دیتر ھنه، کو ھر ٹیک ژوان ژ گوشہنیگاریہ کا تایہت

فه یا سل ف زاد اف دکه ن:

”هزار پیکرنا ئاشوپى، يان ئەو دىتىنا ج بەا نەبىت و هندهك جارا دېتىتە دىتنەك يان دېكخە، دك ڈىرى دۈزىن نەبىن كار بېڭىرى.

- نهخشهکیشانهکا ریکھستی یان کومهلهکا هزرین پیکھه گریدای یان تیگههین تابیهت ب ڈیانا مر ڈفایہتی و دوشنهنبری...

- دیتنا فەلسەھى ب بوجۇونا (دى تراسى) بجە ئىبانانا ھزرا دەردىھەفيت ژ ھەست يېڭىنى.

- شیوازه‌کی هزرکرنی یه، گریدایه ب سالو خته‌تین تاکی، کومه‌له‌کی یا رهوش‌نه‌نیری، مینا (ثایدیولوژیا بر حوزه‌ی).

- رازبیونه کا تھواو ب بیردوزه و ئارمانجىن ئەفىن پروگرامەكى كۆمەلايەتى و سىاسى يېڭى دئىنن.

- پروگرامه‌ک یان فه‌لسه‌فا سیاسته‌تا توند رو نه‌فا هه‌می یان به‌شه‌ک رادبیت لسهر
بناته‌هه‌ز، کر نه، گر بمانه‌ب، یان در وستکه، بـ^(۲)^(۳).

هه، وہسا ئابدیو لۇڭما بۇيە خالەکا ناقھەندى ۋې كۆ زانا و فەلەسۇفان ھە، ھە، ھە

¹¹) د. يكى خلبا، الأيدى له حيا والمعرفة، ص (١١٣).

(*) webster's Third New Internatioanal (unabridged).vol.2. Meriam Co.
U.S.A.1971.P(1123).

ههی و بتایبەت ئەوین لدور هزرمەندىيى و بابهتىن سىياسى و فەلسەفى تىدا كوم بىكەن وەندەك جارا زىدەتەر ژ فى چەندى بۇ نموونە،^(١) ئايديولۆزيا رىكھستنا دىتن، هزر، بىر بىچۈچۈننەن سىياسى، ياسايى، روشتى، جوانكارى، ئايىنى و فەلسەفى يە و پشکەكە ژ ئافىكىنا سەرخان و دەپ بوارى دا و لەدوماهىيى پەيوەندىيىن ئابورى رەنگە دەدەت^(٢).

گەلەك لىتىرىن و هزر بۇمە ژفى پىناسى دەردكەفن، كو پىناسەكا بەرفەھە يە گەلەك بوارىن ژيانى ۋەگرتىنە و ئەو بوار ھەمى لدور خالەكى ۋەدگەرىيىن كو بابهتىن مەرۆڤايەتى نە، لى دەھەمان دەم دا جىاوازى دناف ۋان بابهتان دا بخۇزى ھەيە وئەڭ دىاردېيت دەگەل پىناسا بەردى، واتە دوى دېپىناسا (ۋەرھەنگا قوتاچانان) دا ھاتىيە، كو ئايديولۆزيا بخو بىر و باودەر و هزرن، لى دەپىناسى دا وەكى رىكھستنەك ژ بۇ هزر و دىتنان ھاتىيە دانان ئانكۇ پەر رادېيت ب لايەنلىك وپىك كرنا هزران نەك بخۇزەر، ئەم خالا كو دېپىزىت ئايديولۆزيا سىستەمەكى گرنگە، چونكى زىدە وەرگرتنا بابهتىن جودا ژلايەننەن ژيانى مينا بىر بىچۈچۈننەن سىياسى، ياسايى، جوانكارى... ھەتى، بخۇزى پېدەپى ب رىكھستنە يە و داكو تارىياتى دناف دا نەمەننەت، پەيوەندىيا ئابورى ب ئايديولۆزىيەنى تىشەكى بىنەجە و جىڭگە، چونكى ئەو زانسى بىنى ئاوابى بەرفەھ بىت بىگومان دى پشکدارى لايەنلى ئابورى ژى بىت، ب هزرا من ئەڭ پىناسە زۇرا بەرفەھ بۇيى و ھەر تىشەكى هەى دەپىزىت دا سەرچاۋە و بىنەرەتى وى بۇ هزركەن فەدگەرىيت، لەورا ئەم نەشىيەن ھەمى وان جۆرە بابهتان رىز بىكەين، كو ئايديولۆزيا فەكۈلىنى لىسەر بىمەت و يا باشتە ئەوە، كو بىسپۇرى ژلايى چەمكى فە ھەبىت داكو بىر وەرسەتى زانما و فەكولەر ژى بشىئىن بىر وەرسەتى لىك نىزىك بۇنا چەمكى ئايديولۆزىيەنى دەگەل فەلسەفى و دورھەلى ژىك جودا بىكەن و ئەڭ چەندە، بويە ئەگەر ئەنگەھە دانما چەندىن يېنسان وگەلەك فەرھەنگان ھەولۇدان كرييە كو چەمكى ئايديولۆزىيەنى لايائىزفان رەخان فە پىناسە بىمەت بۇ نموونە (ئەنسكلوبىديا عەرەبى يا سەرەكى) دا ھاتىيە.

” ئايديولۆزيا مەزھەبى سىياسى و كۆمەلائىتى، كو جىهان ئەقروكە مەملانى بخۇفە دېيىنت دنافبەرا ئايديولۆزىياتىن جىاوازدا مينا سوшиيالستى و سەرمایە دارى.

(١) م. رونتال، الموسوعة الفلسفية، ت: سمير كرم، ط ٣، دار الطليعة، بيروت، ١٩٨١، ص (٦٨).

- دفه لسه‌فى دا: زانستى هزرى و بابهتى فه کولينى ل هزران، رامان، بهرڙنگ وياساو نهزادى وئى فەدگريت^(١).

دووچه‌قى يا فى پىناسى ديار دبىت دهما جارهکى ئايدىولوژيابى ب سیاسەتى فه گرى ددھت جاره‌کاديت ب بارى كۆمەلايەتى بگشتى ولوماهى ئاماڙى ددھتە هندەك جوڙىن هزرىن سیاسى يېن جىهانا ئەفرو، بهلى بوجۇونا دېپىناسا فەلسەفى دا هاتى هەرھەمان بوجۇنە دگەل گەلهك پىنا سىن بەرى نوكە، كۆ ئايدىولوژيا بشىوھكى تايىبەتمەندى فەکولينى لدور زانستى هزرکرنى دكەت ب ھەمى چەق ولايىن وئى فه. ژبلى فەرھەنگ و ئەنسكلوبىديان چەندىن تىپر ناس و زانا و فەيلە سوفا رامان و پىناسىن جىاواز دايىنە چەمكى ئايدىولوژيا يى و لهورا مە بەھر دىت، كۆ پولىنكرنهكى بۇ ۋان پىنا سان بکەين و ژرويى (سیاسى، فەلسەفى) فه بەھينە ئاشكاراکرن، لى جەن سەرنج راكىشانى يە، كۆ هندەك پىناسە ب تەمامى و ئىكجاچارەكى ناجنە ژير پەھەندىن سیاسى و فەلسەفى، رەنگە ژلایى نافەرۆكى فه زۆر ژئىك دوو دوپىرنىن بۇ نموونە: (جي مونرو) دېيىزىت: «ئايدىولوژيەت هزرەكا ھەلگرتى يە ژسوزى ب رەنگەك ھەر ژىك يادى شرۇفە دكەت^(٢).

ھەبۇنا سوزى دنაڭ چەمكى ئايدىولوژيابى دا دوپىر ئىيختىنە ژ زانستى بۇنا ئايدىولوژيابى ئەف پىناسە پىچەوانە وئى پىناسى يە ئەوا دېيىزىت (زانستى هزران)، لقىرى گرنگىا فى چەمكى كىم دبىت، كۆ نفييىسىر دكەتە بابەتمەكى سوزى زىدەتر ژ بابەتمەكى ژىرى.

گەلهك ژفەيلەسوف ونفييىسىران ھەولدايە، كۆ پىناسىن ئايدىولوژيەتى دابەش بکەن بو چەند بەشەكا داكو بشىن خو تا رادھىه كى ژوى شىلاتىيا دفى چەمكى دا ھەى رىزگار بکەت، (كارل مانهايم ۱۸۹۳-۱۹۴۷) دشلوغەكىن وپىناسەو رامانا ئايدىولوژى دا ئاماڙى ب دوو ماناييان ددھت ئەۋۇزى «مانا (تايىبەتى وگشتى) مەبەست ژ رامانا تايىبەتى يَا ئايدىولوژيابى: ئەوحالەتە كۆ هزر تىدا ئەركى شىلاندىن و ژى بىنَا واقعى كۆمەلايەتى دېيىت، ومانايا گشتى ئاماڙەيە بۇ رىكخەرەكا هزرىن گشتى، دنაڭ گروپەكا ديارکرى يَا

(١) د. بکرى خليل، الأيديولوجيا و المعرفة، ص (١١٤-١١٣).

(٢) ميشيل فادية، الأيديولوجية وثائق من الأصول الفلسفية، ت: دامينه رشيد، سيد البحراوى، ط ١، دار النسوين والنشر، بيروت، ١٩٨٢، ص (٢٠).

کۆمەلایەتى دقۇناغەكا مىزۇوېي يا دەست نىشانىرى دا^(١).

دەنەن دەردوو پىنناسان دا (مانھايم) ھەولدىايە ھاوسمىنىگىي پەيدابكەت دناش بەرا پىنناسىن ئايدي يولۇزىيەتى، كۆ هەندەك ب ئەرىتى لقەلەم دەدن و ھەندەك ژى ب نەرىتى، لەورا دېپىناسا تايىبەتى دا ئايدي يولۇزىا وەكى كاركى نەگىتىف، كۆ ژىپىنا واقعى يە ھەزمارتىيە، ئانكۆ پەيداكىن تارياتى و شىپۇلا نى يە دناش كۆ مەلگەھى دا، كۆ ئايدي يولۇزىا پى رادبىت، ژلایەكى دىتىز فە دېپىناسا گشتى دا وەكى سىستەم يان رېكخىستن ھەزمارتىيە و ئەقەزى ئامازەيە بۆ رىك وپىكى وب بەرنامە كاركىنى، واتە بىتنى ھەولدىايە كۆ و ئى رېكخىستنى دەدو بازنان دا چارچوقة بکەت ئەۋۇزى گروپەكا دىياركى و قۇناغەكا مىزۇوېي، واتە ئايدي يولۇزىا لەدیف فى پىنناسى ئەۋە، كۆ پىدەفيه ژمارەدا كەسان لىسرەن ھەمان ھزر رىك بکەقىن دەمەكى دىياركى دا، ئانكۆ رەنگە بۇقۇناغەكا دىتزا مىزۇوېي ئەو رېكەفتىن لىسرەن ھەمان چەمك وە سانە مىنت وگھورىن بىسەر دا بىت.

(فېر شايىلد fair child) چەمكى ئايدي يولۇزىيائى پىنناسە دەكتە دېيىزىت: «کۆمەكا ھەزرو باودرایە ئەوا لىسرەن كۆمکرنا تا يېھەتمەندىيا جودا و تاڭ و ھەرئەڭ كۆمە نەتەوەدەك ژنەتەوان بىت، ئاستەك ژنەتىن جەفاكى يان ئولەك ژ ئولا بىت^(٢).

باودرەنلىك نىزىك بونا دناش تاكەكە سان داھەي ژنەنjamى گھفتۇ گو يىين بەردەۋام و سەر ئەنjam بَاودرەنلىك ب ئىك بىر و بۇچۇون و ھزر دناش جەفاكى دا دېيتە ئەگەر ئەيداكىندا چەندىن كوم و رېكخراوان، ئەقچا ئەڭ كۆمە وەكى نەتەوە بىت يان ئاستەكى جەفاكى يان ئولەك لەۋارەڭ چەندە دېلى پىنناسى دا دىيار دېيت، ب رامانەكە دىتىز ھەبۇنا ئولەكى و باودرەنلىك ئىننان ژلایى كۆمەكا خەللىكى فە ل سەر ھەمان ئول ئايدي يولۇزىيائى، چۈنكى شىايە ھزرىن ژمارەدا زۆرًا خەللىكى ل ئىك خال بگەھىنېتە ئىك ئەۋۇزى ب رىبىا وى ئولى وب ھەمان شىپۇ ئاستىن دېتىن جەفاكى و روشنېنېرى و نەتەوەدىي.

(كارل ماركس ۱۸۱۸-۱۸۸۳) لدور چەمكى ئايدي يولۇزىيائى دېيىزىت (ئايدي يولۇزىا ب رەنگەكى سەرەتكى گرى بەندەكى دنابېھەرا واقعى ھزرىي بەلاق و دەسەلاتا كۆمەلایەتى

(١) د. عبدالله محمد الغزامي، د. عبدالنبي اصطفيف، نقد ثقافي ام نقد ادبى، ط ١، دار الفكر، دمشق، ط ٤، ٢٠٠٤، ص (٢١٤).

(٢) د. بكرى خليل، الأيديولوجيا و المعرفة، ص (١١٨).

پىك دئينت، چونكى هەر ھزرەك لىسر دەمەكى دا بىسر چىنەكى دا زال دېيت وئەو چىن ژى دشىت ب ھەمان رەنگ سەرىپەرشتىي ل شىۋازىن بەرھەم ئىينا نا ھزرى ^(١) بکەت).

چەمكى ئايديولۆزيا يى فە جەمسەرە، چونكى ھەركە سەك ب رەنگەكى تى دگە هيit و بۇ چونا خو لىسر دىyar دكەت، ئەۋۇزى لدىf بەر ژەھەندىيەن وي يان مەزھەب و ووژداناوى يە و پىكەگىرىدانا واقعى ھزرى و دەسەلاتا كۆمەلایەتى دووخالىن سەنتەرى يەن دېيانسا سەرى دا، ئەڭ ھزرىن بەلاڭ دەقۇناغەكى دا لىسر چىنەكى كۆمەلایەتى دا دەيىنە سەپاندن و دئەنجام دا چەندىن شىۋازىن جودايىن ھزرى دەيىنە بەرھەم ئىinan، (پىته دان ب ۋى زارافى گەلەك درەنگ ھاتەدان، ئەگەر بەراورد بکەين دگەل دويروكە ھەۋچەرخا ئايديولۆزى، ھەرسا زانىيان (دى تراسى وكارل ماركس)، ج پىته دانا وە سا گىرنگ ب ناساندىن ئايلىۋىزىي نەدaiيە، دەھەمان دەم دا كەلتۈرى تايىبەت يى ۋى زارافەلىدەf وان گەلەكى بەرفەھ بو، گەلەك بۇچۇونىيەن جىاواز ماركسى ل سەر ۋى چەمكى ھەنە، ئەفەزى ۋەدگەرىتە ۋە بىرتىزىا ماركسى و بەرھەفيا رامانا چەمكى ئايديولۆزىيى ^(٢) بۇ نموونە ل جەھەكى دىت دېيىت ئايديولۆزىيەت رادبىت ب گھورىنا راستىيا... و كىيماسىا سەرەكى يَا ئايديولۆزىيى گىرنگى ^(٣) دانە ب ھزرا كو (أعيان entities).

ئايديولۆزيا ب ئامرازەكى نەرىنى دانىيە، كو رادبىت ب شىلاندىن و گھورىنا راستىيا ھەى دوافعى دا وەكى وىنەكى دەرھىلى بشىوهكى نە دروست، كو دويىر دېيت ژ راستىي.

زىدەبارى ھزرىن نەرىنى و بۇچۇونىيەن ماركسى لدور ۋى چەمكى لى بۇچۇونىيەن وي ب بونە پىوەرەك بو زانىيان و فەيلەسەوفىن دىت، كو داخبار ب بون لىسر ھەمان بىر و بۇچۇون وەكى : (توسىر) ئى كو دېيىت: (رامانەكى گشتى دايە ۋى چەمكى ولسىر تىۋرا

(١) كارل ماركس، فردىك انجلس، الأيدىولوجية الألمانية، د. فؤاد ایوب، دار دمشق، د. ت، ص ٦٥٧.

(٢) د. بكرى خليل، الأيدىولوجيا والمعرفة، ص(١٠٣).

(٣) مجدى وهبة، أية ايدىولوجيا؟، مجلة (فصول)، عدد ٤، ١٩٨٥، ص (٣٤).

مارکسی بۇچۇونا خو وەشاندیھە^(١).

ھەرودسا (توصىرى) پېيناسىن دىتر دايىنه ئايديولۇزىيائى و گرى ددەت ب كەتوارى فە و ھەمى ئە و شىۋىن ھەين دناف كەتوارى دا، ل جەھەكى دىتر دېئىزىت: «ئايديولۇزىيەت ئەو سىستەمە، كۆ خودان لوژىكە و سيفاتىن خو يېن تايىبەت يېن ھەين، ژ نواندىندا وەك وىنە، ئەفسانە، تشتىن خەيالى، ھزرا و تىڭەھان ھەر ئىك لەپەت دوخى وى، كۆ خودان ھەبۈونە و رۆلەكى مىزۈووپى دناف جقاکەكى دياركىرى و ئاشكرا و بەخشىكەرا دا دىگەرىت»^(٢).

لەپىيەتىندا دىار دېيت، كۆ ئايديولۇزىيەتى گرنگىيەكا مەزن يا ھەى بو كۆمەلگەھى، چونكى گەلەك بوارىن ژيانى ۋەگەتىنە ۋېجا ئە و بوار ب شىۋەكى گاشتى يان تايىبەتى بن، ھەرودسا دىار دېيت، كۆ ئايديولۇزىيا يَا پېىدەپى و سەرەكى يە بۇ ھەمى كۆمەلگەھى، چونكى ئايديولۇزىيا تىكەلى بارىن كۆمەلايەتى دېيت و هىچ بەردەوامى دانەكا كۆمەلايەتى نىنە ئەگەر لزىر رە و رىشالىن ئايديولۇزىيەتى نەبېيت، ھەرودسا لايەنى لوژىكى و وىنە، واتە دویراتى ژ راستىي و ئەفسانە و خەيال، دویراتى ژ دورھىلى و ھزر ژى پەيداكرنا گەيمانان خالىن جىاوازان دەپىيەتى دا.

گەلەك بىرۇ بۇچۇونىتىت جىاواز لىسر ناۋەرۇقا چەمكى ئايديولۇزىيائى ھەمنە دنابەردا بىسپوران دا و ھەر ئىك ب رەنگەكى بەرى خو ددەتى بۇ نەمۇونە: «ئايديولۇزىيا ھۆشەكا سەختەكارە... وئايديولۇزىيا نە ھززەكە (مجەرددە) يان بىرۇباوەران، بەلكو ئەمۇ ھزرا نەگۈنچايدى دەگەل دورھىلى»^(٣) واتە دەپىيەتى دا دىار دېيت كۆ ئايديولۇزىيا يَا دویرە ژ راستىي و دروستىي و دەگەل دورھىلى ناگۈنچىتى دەپىيەت دېن بەردا ئاشۋېپى و فېلىبازى دا، ژلايەكى دىتر ۋە «ھەندەك زانايىن بوارى سىمۇلۇز يايى، ئايديولۇزىيائى بۇ جەفەنگى دىزقىرەنەقە و قىنۇ جوداھىدا دنابەردا زانى و ئايديولۇزىيائى دا ھەى رەت دەكەن، چونكۇ زانست وىنەيەكى فوتۇگرافى يىن دورھىلى يە و ئايديولۇزىيا رەنگەتىيە

(١) د. محمد سپيلا، الأيديولوجيا نحو نظرية تكاملية، ص(١٨٦).

(٢) عمار بلحسن، ما قبل بعد كتابة حول الأيديولوجيا الأدب الرواية، مجلة (فصول)، عدد ٤، ١٩٨٥، ص (١٦٦).

(٣) عبدالله العروي، مفهوم الأيديولوجيا، المركز الثقافي العربي، ط٦، الدار البيضاء، ١٩٩٩، ص(١٢٤).

فوتوگرافیه، ژبه‌ر هندی پیدافیه ئایدیولوژیا د بیافی هزرکرنەکا گشتى دا لدور جەفەنگى بھیت و چار چوڤى كوجى (زيوار، زانست، ئایدیولوژیا) دەربەھفت، ئەفەزى هندی دياردەكت كو ئایدیولوژیا پشکەكە ژ دابىشا جەفەنگى ياكى دناف جقاکى دا^(۱) فەزفرین بۆ هندی كو ئایدیولوژیا نە زانسته و يى دويرە ژ دورھەيلى خالەكى بۆ مە خويما دكەت، كو هەولڈانىن هندەك نفيسيه‌ران بۆ هندی نە، كو گرنگى ئایدیولوژيابى لەدەف خواندەثان كىم بکەت، هەر جارەكى ب بۇچۇونەكە دويرە ژ واقعى ئاماژى بۆ دكەت، هەروەسا تىكەلبوونەكە مەزن دناف وان كەسان دا پەيدا دېيت ئەۋىن پىناسا بۆ ئایدیولوژيابى دكەن ژلايەكى فە و ژلايەكى دېيت فەكولەر و رەخنەگر ژى توشى چەندىن بۆچۈونىت جياواز دىن.

”ئایدیولوژیا ھشىار يەكا سەختە يە و دېتنەكأ ئایدیالى يە و خودان دېتنەكأ“ مرؤفایەتى يە، چونكى ئایدیولوژیا دچىتە دبىافى نەستا و بى ھەستىي دا^(۲) وەك وەئامازە پېكىرى بەرى نوكە گەلهك نفيسيه‌ران داكوکى لسەر هندى كريه، كوتائيدىولوژيا دچىتە دبىافى درەكارىيەن نەگتىف دا، ئەف پىناسەزى هەر دەھەمان پولىنكرن دا دھېت دەما ب ھشىاريەكە سەختە ئایدیولوژيابى ل قەلەم دەدت، واتە كارى وى ھشىاريە لى ئەم دەنارى بى ھوشىي داھەمى دەمەكى دى يَا نەرينى بىت، چونكى مەرفۇ، واتە بىياردان كونترۇلى لسەر بىرياداندا دروست ياخۆكەت، واتە فەزفراندىن ئایدیولوژیا يى بۆ فى بارى بشىوهكى موتلەق كارەكى دروست نينه هەر لدور هەمان بىرۇ بۆچۈن ل جەھەكى دېيت دھېت ”ئایدیولوژيەت پەرسىيەكە ھزرا ھشىاركەننى بىرۇستى كارپى دكەت، بەن ھشىاركەنەكە سەختەيە ئەۋىزى ژبه‌ر كە دەمەنەت، كو ھىزىن بزوئىنەرېن ژراستا نزانىت وئەگەر وەسانەبا ئەف پەرسە نەدبۇ پەرسا ئایدیولوژيە تى^(۳) .

ديارە دابە ش بۆ نەكە مەزن ھەيە دنابەرا نفيسيه و تىيۈرزانان دالدور ۋى چەمكى و ئەف چەند پىناسىن مە ئاماژە بۈكرين ئەبوبوينە ئەۋىن، كو ئایدیولوژیا يى دوير

(۱) د. محمد سبيلا، الأيديولوجيا نحو نظرية تكاميلية، ص(۶).

(۲) د. بکرى خليل، الأيديولوجيا و المعرفة، ص(۶-۱۱۷).

(۳) ميشيل فادية، الأيديولوجية وثائق من الأصول الفلسفية، ص (۲۰).

دزانى دانن ژدور هىلى و بشيوهكى سەختە بەرى خۇ دەدنى و ئايدىولۆزىيائى دادن د
بەرژەندە وى سەختكارىي دادن لى تەننیا ئەف ژمارا پىناسان نىين لەورا دى هەول
دەين، كو ژمارەكا پىناسىن دىت بىن كو دھياوازىن ژئەقىن دىت.

”ئايدىولۆزىيا كومەكا هزرو بىر و بۆچۈونا يە ئەۋىن، كو كۆمەلگەھ دەرونى
تاکەسىن خو پى ھاندەت ژبۇ ھندى داب باشتىن رىك بۇ وان وىنە بىكت، كو دېيانا
خو يا پراكىتىكى و تىورى دا بكاردىئىن ژ بۇ ھندى دا بۇ جڭاڭى ئارمانجىن وى جى
بەجى بىكت“^(١).

ئايدىولۆزىيا سىستەمەكى هزرى يە، كۆ دەكەفيتە دخزمەتا دورھىلى دا، ئانكۇ
كاروگىيارىن دورھىلى شرفەدەكت، مەرۇنى ھاندەت بۇ وىنە كرنا ژيوارى بشيوهكى باش
و ئەف وىنە كرنە دەكەفيتە دخزمەتا مەرۇنى و مەرۇۋاپەتىي دا.

”ئايدىولۆزىيا رامانا كومەكا هزرو سەرباودر و پەندە دەدت، كو دىتنىن كەسانە بۇ
ژيوارى جڭاڭى دەپەركى... ئايدىولۆزىيا ھەمى ئاستىن جڭاڭى بخۇفە دەگرىت“^(٢)
ئاشكرا بۇونا ھندەك خالان دەپى پىناسى دا ئاماڙەيە بۇ گرنگىي ئايدىولۆزىيەتى دناف
جڭاڭى داوهكى چەمكەكى زانسى دىيار دەكت، ئەۋىزى ئاراستەكىرنا تاكە كەسان بۇ
دىتنىن جودا جودا لىسر جڭاڭى بشيوهكى گشتى و ھەمى بۆيەرىن دناف دا دەھىن ب
تايىھتى و ژلايەكى دېترفە دىتنىن كەسان دەربارە دەپەركى و ئەو كەدارىن دنافدا
ھاتىنە ئەنجام دان نىشان دەدت، ئانكۇ ھەمى ئاستىن جڭاڭى و مەرۇۋاپەتى بخۇفە
دەگرىت و ئەف دېيتە خالەكا بەيىزو گرنگ بۇ گرنگىي چەمكى ئايدىولۆزىيا يى، لەورا
بۇمە دىاردېبىت كو ھندى نېيىسىر و تىورزان ھە نە لايەنگىرەن ۋى چەمكى ملينە وب
خالەكا سەرەكى دادن بۇ ھاندان و ئاراستەكىرنا دورھىلى بۇ كارىن باش و ب ئەنjam.
پشتى مە بشيوهەكى گشتى چەند تىروشكەك دايىنە سەر ھندەك ژپىناسىن
ئايدىولۆزىيەتى و بۇ مەدىاربۇوى، كۆئەف چەمكە گەلەك كىش و فەكىش ژلايى
نېيىسىران ۋە لىسر ھەيە و نە شيانە پىناسەكائىكەنگىتى بۆغۇ چەمكى دارىزىن، د بىنن
گەلەك جاران ئىك نېيىسىرى ب چەندىن رەنگا پىناسا فى چەمكى كريي، و ھەتا نەو مە

(١) زکى نجيب محمود، الأيديولوجيا و مكانها في الحياة الثقافية، مجلة (فصول) مجلد الخامس، عدد ٤، ١٩٨٥ ص (٢٧-٢٨).

(٢) د. محمد سبيلا، الأيديولوجيا نحو نظرية تكاملية، ص (١٠).

چهندین پیناسین گشتی باس کرن، لهورا نهو دی چهند پیناسین لایه‌نی سیاسی شروفه‌کهین داكو بُو مه‌گرنگیا ٹی چه‌مکی پت دیاربیت.

۲- رمه‌هندی سیاسی:

چه‌مکی نایدیولوژیا و سیاستی گله‌کی لیک نیزیکه، ئەقەمزى فەدگە ریتمەنە نافەرۇکا ٹی چه‌مکی، کو زانستى هزرانە، سیاستى زى کەرسىنە وى هەمان هزرو بیرو بُوجوونن، لهورا گله‌لەك ژنفييەران پیناسا نایدیولوژیەتى بشیوه‌کی سیاسى كري، بُو نموونە:

(هاگوبیان M.Hagopian) دېیزیت: ”نایدیولوژیا سیاسى ریکخستنەکە ژبیرو باودرین سیاسى، ئەوین پیناسە دکەت، ب کۆمەلەك، تاكەکەس، حکومەت ياملاھەتك ب تەمامى، ئەوین ٹی جۆرى دروست دکەن ئەون ئەويین بیروباودرو كومبونىن وان پیکفە^(۱) .

گریدانا نایدیولوژیا يې ب هزرین سیاسى ۋە، کو تاكەکەس پى رادىن دناث جفاکەكى دیاركىرى و ددەمەكى تابىبەت دا ب دروستىكىن پارتىن سیاسى، ئەقجا ئارمانجىن ئان پارتىن سیاسى گەھشتنە بۇ دە سەلاتى حکومەتى، واتە تاكو بلنداهىا دەسەلاتى کو (هاگوبیان) ب نایدیولوژیەتا سیاسى ھېمارتىيە، ھەرودسا مەرج بۇنى جۆرى نایدیولوژىي دانايىنە، تاكو مرۆڤ بېزىتى نایدیولوژیا سیاسى ئەوزى پېدفييە ئېڭ بیرو باودر ھەبن و دەھەمان دەم دا كومبۇن و جەپنەن وان دەھاوېھش بن داكو ب ئېڭ رەنگ سیاستا خو بىرەتە بېن بۇ گەھشتنا ئارمانجىن وان يېن دەست نىشانكىرى.

ئایدیولوژیا ژېھر کو ب مىشكى مرۆڤى ۋە گرېدايە و مىشك ژىددەری بىردارانى يە، لهورا گله‌لەك جارا بىريارىن مرۆڤى بىگورەي نایدیولوژیا وى دەھىنە دان ”نایدیولوژیا يې بەيەندىيەكا راستەوحو يَا ھەمى ب ھشىاريا تاكە كەسانقە و بقى رەنگى ئایدیولوژیا رەھەندىن ھەبۇن و تىيگەھشتنا وى كەسى دەگەوريت و دېيتە ژىددەرەك بۇ عەقلى، نموونەزى ئەوه وەك د ماددىيەت و ئایدیالى يەتىدا دەركەفیت^(۲) .

(۱) د. بكرى خليل، الأيديولوجيا والمعرفة، ص (۱۰۹).

(۲) عدنان عويد، الأيديولوجيا والوعي المطابق، مجلة (النهج)، عدد (۴۸)، مركز الأبحاث والدراسات الأشتراكية في العالم العربي، سوريا، ۱۹۹۷، ص (۵۵).

هشیار بی لدەڭ هەر مەرۆڤەکى گرنگىيا خۇ يَا ھەمى دەھەمى كارىئن رۆزىانەدا، بەلىن گرنگىيەكا مەزنەر د بوارى سیاسەتى دا ھەيمە، چۈنكى كاركىندا ب رېخسەن و بەرنامى ئارمانجىيەن وى ژى دەرسىگەر و بەرھەمەتن، ئايىديولۆزىيا نە بتىنى مەرۆڤى ملکەچ دەكت بۇ پەيرەوکىندا سیستەمەكى دىياركىرى، بەلكو ب رەنگەكى مەرۆڤى پىك دئىنيت، كو بشىت گەلەك رۆلى خۇ بىگىرىت دزۇر بوارىن ژيانى دا ج وەك زانستى، فەرھەنگ، ئەدەبى و سیاسى و بىشىوهكى چالاكانە خەباتى بەرھەنەكى گەش و روناڭتى بکەت. ((گەلەك جاران ژى ئايىديولۆزىيا وەل زاتى مەرۆڤى دەكت كۆز پېيختەت كارى جەفاكى خەباتى بکەت، وەكى گەھورىنا پله ب پله يا كۆمەل يان دبارى شورشىكىن دىزى سیستەمەكى دىياركىرى، كو پىدەپ ب كۆمەلايەتى بۇونەكا تەواو و خودان ئايىديولۆزىيا
ھەيمە)).

پەيداكارندا گەھورىنى دەرۆڤى دا ژ ئەركىن ئايىديولۆزىيابىن يە، دەمى دشىت ناخىن مەرۆڤەكى ژ دۆخەكى بو دۆخەكى دېت ب گەھورىت و بەرھەف ئاراستىن حىاواز بېت، بتابىيەتى ئەڭ گەھورىنە دكارىئن سیاسى دا بەرچاڭ دەھقىت ب مەبەستا گەھورىنا جەفاكى ژ بن دەستى و كولەتى بەرھەنەكى ئازاد و سەربەخۇ و راپەكىندا ھەزىزىن مەرۆڤى بەرامبەر سەرجەم رويدانىن واقعى و پەيداكارندا ھشىارىي، ھەروەسا ھەلويسىتىن مەرۆڤى بەرامبەر ھەمى بۇيەرىن كۆمەلايەتى و سیاسى دناف جەفاكى دا دىاردەكت و بۇچۇننىن تاكە كەسان بەرھەنەكى دىياركى ئاراستە دەكت.

(ريموند جيوس Reymond Geuss) دېيىزىت: ((ئايىديولۆزىيا كۆمەكە ژ بىرۋاوهرا يان ئىلەمامەكە ژ كۆمەكى، كو ھەول دەدت ژبۇ بەرژەنەن دىيەن سیاسى يېن پىدەپ، ئەڭ زاراپە ھەف واتايە دگەل رامانا ئەرىنى يا ھەستى چىنایەتى))^(٢)، چەند بىرۋاوهرىن جودا دناف تاكە كەساندا دەھىنە ناڭكىن ب ئايىديولۆزىيەن جودا، واتە ئەمە ھەزىز و بىرەن سیاسى ئەۋىن دەچقاكەكى سیاسى دا ھەين ھەمى لدور ۋى چەمكى كوم ۋەدبىن ۋى پېنناسى ب شىوهكى ئەرىنى پەسنا ئايىديولۆزىيابى كەپەر و بەراورد كەپەر ب ھەستا چىنایەتى، كو ھەردوكان ھەمان ئارمانچ ھەيمە، ھەزىز دېيتە پالدىرەكى سەرەتكى بۇ

(١) جوران ثريبون، ايدىولوجية السلطة وسلطة الأيدىولوجية، ت: الياس مرقص، دار الوحدة، بيروت، ١٩٨٢، ص (١١).

(٢) د. بكرى خليل، الأيدىولوجيا و المعرفة، ص (١١٠).

گههاندنا ئارمانچ و مەبەستىن دياركىرى دناڭ تاكە كەسان دا، بتايىبەت هزريي سىياسى،
كۆ خرفەبۇونا خەلکى لدور وان هزران ئارمانجىن خو يېن ھەين و دىگەش بىن بۇ
گەھشتىندا وان ئارمانجان.

ئافاکرنا ئايديولۇزيايىن و پىكھاتا وئى جىاوازى تىدا ھەمەيە و نقىسىر و تىۋىزان ھەر
ئىك ژلايەكى ۋە بەرى خۇ دەدەتى ج ژلايىن ھزرى، ئايىنى، روھشىتى، جوانكارى
وئەدەبى... هەندى، لى نىزىكىيا وان دەندى دايى، كۆ بۇ چۈونەكا جىهانى و پىكھا تەك
گىنگا ژيانا تاكەكەس و كۆمەنگەھى يە بتايىبەت پارتىن سىياسى، ئەڭ جىاوازىا دېپىنا سەو
بىرۇ بۇ چۈونىن لىسر چەمكى ئايديولۇزيا يىن دا ھەين، فەدگەرەيتەن نافەرۆكا
ئىدىيەمى كۆ گىرەدای مىشكى مەرۆڤى يە، وەكەفى دنابېرە قان بىرۇ بۇ چۈونا ن دانىنە
ج وەكۇ تاكەكەس يان كۆ مەلگەھ:

((ئايديولۇزيا پىكھاتەكا ھزرى يە، كۆ ب كورپىن ئىك جقاڭ ۋە گىرەدایە، و ھەمى
ھاولاتىيىن وان دەھەۋېشىن ھەر ژ سىياسەتى تا ئەدەبى و ھونھەرى و كاودانىن دېيىن
ژيانى، و ئەو پىكھاتا ھزرى وەك گىانەكى ئىكگىرتى يە، كۆ دشياندا نىنە بەيىتە
زىكەھەرن و دابەشكىن كۆ ھەمى بۇ خۇ راکىشىن يان فەراموش بىكەن))^(١).

بومە دىار دېيت لەيىف ۋە پىناسى كۆ ئايديولۇزيا رادېيت ب ئارستەكىرنا خەلکى بۇ
ئارمانجەكا دياركىرى و ھەۋېشىك، ئەفەزى فەدگەرەيتە ۋە لايەنلى ھزرى، كۆ ژمارەكا
مەرۆڤان لىسر ئىك بۇ چۈون دىكۈن و خەباتى بۇ دەكەن، ئەفچا ئەڭ بۇ چۈونە مەرج
نىنە بتنى لايەنلى سىياسى بىت، رەنگە ھەمى لايەنلى دېتىن ژيانى فەگەرىت، دەھەمان
دەم دا ئەڭ پىكھاتە يَا بەھىز و موکومە و كەسەك نەشىت ئىكەن بىكەت يان فەراموش
بىكەت، ئايديولۇزيا يَا بۆيە ئەگەر ئەيداكرنا چەندىن قوتاڭانلىن ھزرى و فەلسەفى و
سىياسى... هەندى و لىسر ۋى بنىاتى سەدان مەرۆڤان بدویف خۇ ئىخستىنە مىنما رېبازىن
فيكىرى (ماركسى، ليبرالى...)... هەندى، ئەڭ ھەمە رەنگىيە و دەكەت، كۆ ئايديولۇزىيەت گەلەك
جىاوازىي بخۇفە بگەرىت و گەلەك رەنگ و تىيگەھ و بىرۇ باوھر پەيدا بىن لىسر چەمكى
ئايديولۇزيايىن يان لىسر حورۇ سىما وئەدگارىن وئى ئەڭ ۋە دەگەرەيتە ژىيەرەت وئى كۆ
ھەست و ھزريي مەرۆڤى ئىنە كۆ دېنى سنور و دوماھىكىن.

(١) د. زكى نجيب محمود، الأيديولوجيا ومكانها في الحياة الثقافية، ص (٢٧).

روناک بير(لويس توسيير Louis Althusser) لدور چەمكى ئايديولوژيابى دېيىزىت ئايديولوژيا دشىت مروڤى ژ (تاك) بگەورىت بەرەڤ خۇ د (ذات)، ئانكى گەورىنا مروڤى ژبۇونەكا غافل بۆ زاتەكى ھشىار وى ئامادە بۆ وەرگرتنا بەها، لەدوماھىي ژى دېيتە زاتەكى سەربەستى ھشىار و شولكەر دناف كۆمەلگەھى دا^(١).

پەيداكرنا گەورىنا دمرۆڤى دا تىشەكى مەزىنە، چۈنكى مروڤ دەمىن ھەست ب ئايىندى دەستكەفتىن خۇ بتنى بکەت، جىاوازە دەما كۆ ب چاۋەكى گشتى بەرى خۇ دەدته بەرژەوەندىيەن گشتى و ئارىشىن كۆمەلگەھى، واتە ئەف گەورىنە مەزنەتىن كودەتايە دمرۆڤى دا پەيدا دېيت، كۆ مروڤى ژ بى ئاگەھى و ھەست نەكرن ب بەرپرسايدىتى بگەورىت بەرەڤ مروڤەكى ھشىار و ئامادە بۆ ھەر كارەكى دناف جفاكى دا، لەورا دشىپىن بىزىن گەورىن بخۇ بخۇزى مەزنەتىن ئەركە ئايديولوژيا دەكت، ئەفجا ئەو گەورىن د ج لايەن و دەم دابىت.

زارافى ئايديولوژيابى د ئەدەبپاتىن سىاسى و روشنەنېرى دا ھندەك جاران ل شىۋى ئاك بكار دەيىت و جارانى بشىۋى كۆم و جداحىيەكا مەزن دنافبەرا ھەردوك شىۋاندا
ھەيە.

مەبەست ژ ئايديولوژيا كۆم «ئەو رېكىن سىاسىيەن لقى و كەرتى يىنە، مىنا ليبرال، نازى، سوشىالىستى و رەگەزپەرسى... ھتد، بەلى ئايديولوژيا تاك: راما نا فان رېكىن سىاسى بتنى نادەت، بەلكو راما ن وى خالا ھەۋىشىك دەدت ئەوا دنافبەرا واندا ئانكى رېكە هزركرنا ئايديولوژيابى^(٢).

ئايديولوژيا كۆم زىدەتر هاتىيە ئاراستەكرن بۆ لايەنى سىاسى و ئەو رېكخراو و پارتىن كۆ ب ژمارىن زۆرىن خەلکى دەپىنە دروستكرن و دەقەنە لېزىر ئېك بىر و باوهەدا، لى يَا تاك وەسا هاتىيە نىشان دان، كۆ ئەو كۆمىن مروڤان پېدىقى ھېزەكى يە بگەھىينە ئېك، ئەو ھېز ژى ھزرە و ب ئايديولوژيا تاك هاتىيە نافكىن، بەلى (لويس توسيير) دېھروكا خودا بنافى (موقع) بېنىڭى رەنگى پېنناسە دايىنە ھەردوو چەمكان: ئايديولوژيا كۆم «وەكى رېكەكا سىاسى و روشنەنېرى و لقى ل قەلەم دەدت و

(١) ابراهيم محمود، مغامرة المنطق البنبوبي، ج ١، ط ١، مركز الأبحاث والدراسات الأشتراكية في العالم العربي، دمشق، ١٩٩١، ص ٢٤.

(٢) د. محمد سبلا، الأيديولوجيا نحو نظرية تكاملية، ص (١٨٥).

ئايدىولوژيا تاك وەك ھەفبەندىيەكا جقاکى يا گشتى يانکو جقاکى دگەھىنىتە ئىك وەكى ھوشمەندىيا كومى^(١).

جياوازىيەك (توسىر)اي ئىخستىيە دفان چەمکان دا دەما روۋەنبىريەت ل ئايدىولوژيا كومى زىدەكرى، واتە بەرفەرەي ئىخستىيە دفى چەمکى دا، چونكى روۋەنبىريەت گەلەك بوارىن ژيانى فەدگىرىت، ھەروھسا ئايدىولوژيا تاك ژى ژ هزرى بەرەڭ پەيوەندىيەن جقاکى فەبر ئەۋۇزى ژ وى قالبى بەرتەنگ دەرىيەخت بەرەڭ ئاسویەكى بەرفەھەت كوب ب ھەمان شىّوه پەيوەندىيەن كۆمەلائىتى گەلەك چەق و لا ژى دچن.

گەلەك جارا پىناسا ئايدىولوژىيەتى ھندەك خال بو ھاتىنە دانان و بەرچاڭىرن بۇ نموونە دېپىناسا (ھييود Andrew Heywood) اي دا ديار دېيت: ”ئايدىولوژيا ئەو رىكخستىيە پىكقە گرىدايە ژ ھزىرىن بەردەستىن بنچىنەي و بەردەقام لىسەر سىاستا رىكخستى، پىنگاۋىيەت وى ژبۇ پاراستنى، گونجان و لادانا سىستەمى دەستەھەلاتا لىسەر حكمانىي يە، ھەمى ئايدىولوژىيەت:

۱- پىشچاڭ تىيە وەرگىتن د سىستەمى لىسەر پى و بشىوەيەكى دىتنا گشتى.

۲- داناندا نموونا ئاينىدەكى (المأمول).

۳- وىنەكىنا ھىلا گھورىنىت سىاسى ياكو دشىان داھەيە بەھىتە جى بەجى كرن^(٢).

دبورا ئىسالى دا گرنگىيەكا مەزن ئايدىولوژىيەتى يە، چونكى دېيتە كەرسىتى سەرەكى بۇ سەرەكەفتىن وى سىاستا مەۋە خەباتى بۇ دەكت، ئەڭ سەرەكەفتىنە ژى پىتىقى ب رىكخستن و داناندا پلان و بەرنامىيە، لەورا ئايدىولوژى دېيتە خالەكى سەنتەرى ب گەهاندىن مەۋە سىاسى بۇ جەن ئارمانچ بىنە، ئانکو ئەو ئايدىولوژىيەت دشىت دەسەلات و سىستەمى حكمانىي بگھورىت، ھەروھسا دېتنىن ئاينىدەي و گشتى دىيار دەكت و بەرنامائە و ھىلىيەن گشتى لدور سىاستا ئەمۇ لىسەر دچن و دادرىزىت و پىۋىستە سەرچەم كەسىن دگەل دا و باوھرى ب ھەمان ئايدىولوژيا ھەى لىسەر بچن و ملکەج بىن.

(١) ھەمان ژىدەر، ھەمان لابەر.

(٢) د. بکرى خليل، الأيدىولوجيا والمعرفة، ص (١٢٦).

نه بتى پىتاسا ئايديولوژيەتى دبوراى رېكخستنى دا دهيتى ئامازەكىن بەلكو گەلەك بوارىن دىت فەدگىرت، (ولىام بلام W.Blam) دېزىت: «ئايديولوژيا خودان مانا يەكا بەرفەھەي، مانا وى روشهنېرىيا سىاسى يە، نەئەو جۆرى فەدگەرېيت لىسر ئول، يانکو مەزھەبى چاھلىكىرى ئەۋىن ھندەك زىدەھى لگەل ھەين، لۇقىرى ئايديولوژيا ھاوكىشەكا ھزرى يَا سىاسى يە، ئەۋىن ھندەك جارا سەر دەكەن لىسر ھزرا رېكخەر و ژجۆرا ئايديولوژيا پىقەگرېدا لىسر رېكەكى يان ھزەكە رېكخەر يَا سۇردايى^(١).

دەپتى پىتاسى دا دىاربىت كۆ ئايديولوژيا ھەمى بوارىن روشهنېرىيا سىاسى فەدگىرت، نەبتى بوارەكى ژبواران، ھەروەسا رېكخستىن ئولى و مەزھەبى نافەگرىت، بەلكو بشىوهكى ھاوكىشەكا سىاسى يَا دویربىن و پىقەگرېدا دەپتى ھەزارتن، واتە ئايديولوژيا دبوراين رېكخراوين حزبى دا دىاربىت و دېپتى خالەكا بەيىز دېيانا سىاسى و حزبى دا و ھەمى بوارىن ژيانا مەرۆڤى فەدگىرت، چونكى دېپتى بەشك ژ فەرھەنگا رۆزانە يَا مەرۆڤى، كارى ئايديولوژيەتى ئەوه كۆ مەرۆڤان بەرھەف بکەت بۇ كارىن باش و سەركەفتى دناف كۆمەلگەھى دا تاكو دەگەنە كۆ پىتكا دەسەلاتى كۆ حۆكمانى يە، بۇ نمۇونە:

(جان باشلىرى) دناف پەرتوكا خودا (ئايديولوژيا چى يە؟) دېزىت «ئايديولوژيەت سىستەمەكى ئاخىقىتى يى توماركى يە، كۆھەولدانەكە ب رېكەكى وى بەھايت باش دروست بکەي، ژ پىچەمەت يەستقەئىيانا دەسەلاتى لىاف كۆمەلگەھەكى دىاركى دا^(٢). ئەف سىستەمى ئاخىقىتى دناف كۆمەلگەھى دا سەرەنچام دى ھەولدانان كەت بۇ دروستكىرنا بۇچۇونەكى ئەرىيىنى دناف خەلکى دا لىسر كۆمەلگەھى وئەف سىستەمە ژپارتەكى بۇ ئىكەن دى و ل دەمەكى بۇ دەمەكى دىت د جىاوازن ھەروەكى (باريون 1824-1788 Baryon) دېزىت:

«ھەر كەسەكى بۇچۇونا خو ديار بکەت، ھەر بۇچۇونەكادىت ژبلى بۇچۇونا خو ب ھەلە دزانىت، ھېرىشى بکەت سەرەھەر بۇچۇونەكادى دېپتى ئەگەر ئەيداكرنا ھەفركىي دنافبەرا ئايديولوژياتان داو ھېرىشان دەگەنە سەر ئىك و دەو تو تاكو ئىك دېپتى

(١) زىدەری بدرى، ل (١١٧).

(٢) مسلك ميمون، الأدب والقد و الشكلية الأولىجة، مجلة فصول، عدد ٤، ١٩٨٥، ص (١٠٥).

پیچهوانه‌ی یادیتر و یادی دبته ههفرک و دزمتی بوجوونا دیتر^(۱).

دبوچورنا (باریون) ى دا دیار دبیت کوپهیدابونا ههفرکیا ئایدیولوژی لشیوین جودا جودا يه و لسهر تیروانینین جیاواز و مکیانیزما کارکرنی وگههاندنا هزرین سهركی ل دونیایی يه، ب رامانه‌کا سیاسی کاردهت، وئهه پارت و ریکخراوه بهرnamی خو داتریزئن وکیماسیئن ههفرکی خو دیاردکهن داكو بگههنه دسه‌لاتی و حکمانی، ئهفهڑی دی ب ریبا مملانه‌کا توندبیت دنافبهرا وان ریکخراوان دا.

بهرفره‌ها چەمکی ئایدیولوژیایی لسنوری هزرین نفیسەرین جیاوازدا بتنى نهبوویه، بەلکو گلهک جارا ئىك نفیسەر ل دو جھین جودا و ب دو شیوان تیروانین و پیناسیئن جیاواز بۆ چەمکی ئایدیولوژیا کرینه، ئهفهڑی وئی چەندی دیار دکەت کو ئایدیولوژیا وەکو تىگەھ ب سەدان بیر و بوجوون ھەنە و دشیئن بیئین کو لدیف سەردم و بارودوخین جودا دھیتە گھورین و زانستى رۆزى يه، واتە دگەل واقعى و دورھیلى خو دگونجینیت و هەر بیرمەندەك دكاریت ب چەندین رەنگان پیناسە بکەت، ئەھ هەمەرەنگیه دپیناسەکرن و بوجوونین جیاواز دا دبیتە ئاریشە بەرامبەر پولینکرنا ئایدیولوژیایی بقى رەنگی ئایدیولوژیا رامانین بەرفرەھ بخۇفە دگرىت بۆ نموونە پولینکرنا (رانچینگ Ranching) دبواری ئایدیولوژیا سیاسى دا دکەتە سى جوّر:

- ۱- «ئایدیولوژی گریداى ھوشەمەندى و ژيريا ئایدیولوژیئن ھەين لسهر هزرا (دادپەرەری، ئازادى، وەكەھى، پېشكەفت).
- ۲- ئەو ئایدیولوژیئن لسهر گوتىن بىولۇزى ھەين وەکي ئایدیولوژیئن (نىشتىمانى، لسهر هزرا گەلى، رەگەزى لسهر هزرا نىشى و راشتى).
- ۳- ئەو ئایدیولوژى ھەولەتن ژبو بجهىنانا جورەكى ھەبۇونا جقاکى و سیاسى ژبو خورتكرنا دھولەتى دناف رژیمیئن دكتاتورى دا و بجهىنانا شورەشى دئایدیولوژیئن شورەشگىرى دا^(۲).

(۱) د. بکرى خليل، الأيدىولوجيا و المعرفة، ص(۱۱۶).

(۲) د. محمد سپيلا، الأيدىولوجيا نحو نظرية تكاملية، ص(۱۸۸).

ئەڭ دابەشكىرنا لىھرى لدور جۇرو شوين ئايديولۇزيا يىن نە دناڭ ژيانا سىياسى دا، ئەو ئايديولۇزياتىن گىرى داي ب عەقل و ھۆشا مەرۋى فە مينا ئازادى و دادپەرەودى كۆ دېنە دوو خالىن سەرەكى يىن پارتىن سىياسى، ئەۋۇزى ئازادىدا رادەربرىنى و ئازادىدا رۆزىنامەۋانى و ھەمى ئازادىيەن دىتەر، ھەرودسا دادپەرەودىيا جەفاكى و ھەمى جۆرەن وى. ھەرودسا گەلەك گرۆپ و رېكخراو ھەنە لىھر بىنياتى زمانى يان ئاخى يان نەتەوھەيەكى كاردىكەن و پارتىن نەتەوھەيى نە، يان لدويىش نىش و رېشتى وەكى چەندىن رېكخراوين ديموگراسى و جەماوەرى مينا چىنهكا دياركى ياخىنى، ھەرودسا پارتىن شورەشكىر و پارتىزان ئەۋىن خەباتى دەن بۇ رىزگاركىن مللەتان ژ دەستى دكتاتورى و سەتمى. ئاماڭىزلىك ب پېناسىن سىياسى بتنى دەرەھقى دروستى پېناسا ئايديولۇزىيەتى دەرناكەفيت و لايەنەكى دىتى مەزن ژ پېناسىن وى ماينە، ئەۋۇزى لايەنلىقەسىنى فەلسەفى يە، كۆ گەلەك ژ نېيسەر و زانيان پېناسا وى لدويىش فەلسەفى كرى يە، لەورا دى ھەمول دەين كۆ چەندىن پېناسان ژۇ روبي ۋە بدەينە خوياكرن.

۳- رەھەندىق فەلسەفى:

ئايديولۇزىيائى پەيوەندىيەكا بەيىزا دەكەل فەلسەفى دا ھەى، چۈنكى ژىيەرە ئىيگەريان لدويىش راستىيەن نەگور دەھەردوويان دا ھەست و ھۈزۈن مەرۋى نە، گەلەك نېيسەر ئايديولۇزىيائى تىكەلى فەلسەفى دەن و دەنى بوارى دا چەندىن پېناسىن ھەين كۆ ئايديولۇزىيائى وەكى بابەتكى فەلسەفى لقەلەم دەدن، لەورا دى ھەمول دەين كۆ چەند پېناسە كا لدور ۋى بابەتى بىنن و ھندەك جاران ژى دى ناچار بىن وەكى بەراوردىكىنى بکەين بۇ پەر رۇنكرنا لايەنلىقەش دەھەردو تىيگەھان دا بۇ نەمۇونە:

(جون هوير Jon.H.Hure) دېبىزىت: «پېناسا بەرقەرەي ئايديولۇزىيائى ئەوه كۆ: رېكخەركە ژ باودريا جەفاكى، جەفاكى ئارستە دەكەت و بەرھەف دەكەت لىھر بكارئىنانا جەفاكى، ئەۋۇزى فەلسەفا گشتى يە وەك ئەو ھاتىيە دياركىن ژلايى (ئەلىكىس توکفىل Alexis Toquevile و ترلىپمان Lippman) ئەۋىن گەورىن و ھەلگرتنا بارى ژىرىي تاكە كەسان دەنى چارچوھە دا ئايديولۇزيا ياخىدار بۇ پېكئىنانا رەوشىتى

کومه‌کی، ژبه‌ر هندی همه‌می دیتن و کار پیکه‌رین سیاسی دبنه ئایدیولوژیا^(۱).

ئایدیولوژیا هـلگرا چـهندین پـهیامانه دـنـاـجـ جـقاـکـی دـاـ، فـانـ هـمـمـی لـایـهـنـاـ شـلوـفـهـ دـکـهـتـ وـ دـئـهـنـجـامـ دـاـ کـوـمـهـلـگـهـهـ ئـارـسـتـهـ دـکـهـتـ لـسـهـرـ بـکـارـئـیـنـانـاـ رـهـوـشـتـیـنـ باـشـ دـنـاـجـ جـقاـکـیـ دـاـ، ئـهـفـ خـالـهـ دـبـیـتـهـ ئـهـگـمـرـیـ هـنـدـیـ کـوـ ئـایـدـیـولـوـزـیـاـ وـهـکـوـ فـهـلـسـهـفـهـ کـاـ گـشـتـیـ لـیـ بـهـیـتـ، چـونـکـیـ نـهـ بـتـنـیـ کـارـ لـسـهـرـ جـقاـکـیـ دـکـهـتـ بـهـلـکـوـ دـبـیـتـهـ ئـهـگـمـرـاـ گـھـورـیـنـاـ بـارـیـ ژـیـرـیـ تـاـکـهـ کـمـسـانـ دـنـاـجـ جـقاـکـیـ دـاـ تـاـکـوـ دـگـهـهـیـتـهـ درـوـسـتـکـرـنـاـ رـهـوـشـتـهـکـیـ کـوـمـهـکـیـ دـنـاـجـ سـهـرـجـهـمـ کـوـمـهـلـگـهـهـ وـ ئـهـفـ کـارـینـ کـوـمـهـکـیـ نـیـزـیـکـیـاـ دـگـهـلـ کـارـینـ سـیـاسـیـ هـمـیـنـ، لـهـوـرـاـ هـمـیـ کـارـینـ سـیـاسـیـ دـبـنـهـ ئـایـدـیـولـوـزـیـاـ.

ئـایـدـیـولـوـزـیـهـتـ وـهـکـیـ فـهـلـسـهـفـیـ چـهـنـدـینـ پـیـنـاسـیـنـ هـمـیـنـ وـ نـهـهـاتـیـنـ جـیـگـیرـکـرـنـ لـسـهـرـ پـیـنـاسـهـ کـاـ ئـیـکـگـرـتـیـ کـوـ وـاتـهـیـهـ کـاـ ئـیـکـگـرـتـیـ هـبـیـتـ، ئـهـفـهـزـیـ فـهـدـگـهـرـیـتـهـ فـهـ بـوـ وـیـ چـهـنـدـیـ کـوـ گـهـشـهـسـهـنـدـنـاـ رـامـانـیـنـ جـوـداـ جـوـداـ لـدـوـیـفـ تـیـپـهـرـبـوـوـنـاـ دـهـمـیـ یـانـ مـیـزـوـوـیـ، بـوـ نـمـوـونـهـ هـزـرـقـانـیـ مـهـغـرـبـیـ (عـهـبـدـوـلـلـاـ عـرـیـوـیـ) دـنـاـجـ پـهـرـتـوـکـاـ (چـمـکـیـ ئـایـدـیـولـوـزـیـاـیـ) دـاـ دـبـیـزـیـتـ: «چـمـکـیـ ئـایـدـیـولـوـزـیـهـتـیـ نـهـچـمـکـهـکـیـ سـادـهـیـ، کـوـ دـهـرـبـرـیـنـیـ ژـ وـاقـعـهـکـیـ بـهـرـجـهـسـتـهـکـرـیـ بـکـهـتـ یـانـ یـیـ هـمـسـتـپـیـکـرـیـ کـوـ وـهـسـفـکـرـنـهـکـاـ درـوـسـتـ بـدـهـتـیـ، وـ نـهـ چـمـکـهـکـهـ کـوـ گـھـورـیـنـهـکـاـ بـنـ بـرـ بـدـهـتـیـ لـیـ ئـهـوـبـخـوـ چـمـکـهـکـیـ جـقاـکـیـ وـ مـیـزـوـوـیـ یـهـ»^(۲). بـهـرـفـرـهـهـیـاـ مـاـنـاـ وـ رـامـانـیـنـ چـمـکـیـ ئـایـدـیـولـوـزـیـهـتـیـ یـاـ ژـ سـنـوـرـاـنـ دـهـرـکـهـفـتـیـ وـ هـمـرـ ئـهـفـ ئـهـگـمـرـهـ بـوـیـهـ کـوـ بـچـمـکـیـ نـهـ سـادـهـ بـهـیـتـ نـاـفـکـرـنـ، ئـانـکـوـ رـامـانـیـنـ تـیـکـهـلـ هـمـنـهـ دـگـهـلـ زـانـسـتـیـنـ دـیـتـ هـرـوـهـکـیـ فـهـلـسـهـفـیـ، هـرـوـهـسـاـ تـیـگـهـهـشـتـنـاـ فـیـ زـانـسـتـیـ بـوـ تـشـتـیـ بـهـرـزـدـیـهـ، ئـانـکـوـ ئـهـوـ تـشـتـیـ مـرـوـفـ هـهـسـتـ پـیـ نـهـکـهـتـ، لـهـوـرـاـ ئـهـفـ زـانـسـتـهـ نـهـشـیـنـ بـرـیـارـیـ لـدـورـ گـھـورـیـنـیـنـ بـنـ بـرـ بـدـهـتـهـ بـوـیـهـرـیـنـ دـوـاقـعـیـ جـقاـکـیـ دـاـ هـمـیـنـ وـ بـتـنـیـ دـکـهـفـیـتـهـ دـجـارـجـوـفـیـ جـقاـکـیـ وـ مـیـزـوـوـیـ دـاـ، وـاتـهـ لـیـگـهـرـیـانـ لـ چـارـسـهـرـکـرـنـاـ کـیـشـهـوـ وـ ئـارـیـشـیـنـ بـهـرـزـهـ دـنـاـجـ جـقاـکـیـ دـاـ لـ قـوـنـاغـهـکـاـ دـیـارـکـرـیـ یـاـ مـیـزـوـوـیـ دـاـ، رـهـنـگـهـ ئـهـفـ مـیـزـوـوـیـهـ یـاـ فـهـلـسـهـفـیـ بـیـتـ هـرـوـهـکـیـ دـیـتـنـاـ نـیـزـیـکـرـنـاـ فـهـلـسـهـفـاـ مـیـزـوـوـیـ بـ ئـارـمـانـجـیـنـ ئـایـدـیـولـوـزـیـ فـهـ وـ ئـیـکـ ژـوانـ بـوـچـوـوـنـانـ، یـاـ (جـوـزـیـفـ لـابـالـوـمـیـارـاـ J.Lapalombaraـ) یـهـ ئـهـوـاـ دـبـیـزـیـتـ: «ئـایـدـیـولـوـزـیـاـ»

(۱) دـ. بـکـرـیـ خـلـیـلـ، الـأـیـدـیـولـوـجـیـاـ وـالـمـعـرـفـةـ، صـ (۱۱۹ـ).

(۲) مـسـلـكـ مـیـمـونـ، الـأـدـبـ وـالـنـقـدـ وـالـشـکـالـیـةـ الـأـدـلـوـجـةـ، صـ (۱۰۵ـ).

پیکهاتیه ژ فەلسەفا مىزۇوېي و بارى مرۆڤى لىناڭ دا، ھەروھسا بكارئىنانا ھندەك رېكىن وينەي يىن پاشەرۆزى كۈنىتەن، و گرىمانىت ئاراستەكرى نە بو چەوانىا لەزكىن و گىروكىنى يان خۇ گونجاندىن دگەل ئاراستى پېشىھەفتى^(١).

ھەر مرۆڤەك دقۇناغا مىزۇوېي دا خۆدان ئايديولۆزىيەن تايىبەتە، ئانکو مىزۇو و لۆزىكا خۇ يا تايىبەت و گەھورىنكارىيەن ھەزى و سىاسى و روۋەنبىرى ب وى ئايديولۆزىيابىن ۋە گىرى دەدت، گەلەك زاناو و نېسىھر كۆمەكا گرىمان و تىۋاران بۇ پاشەرۆزى و سەرددەرى دگەل جىهانا نوى دادنىن، ئەڭ گرىمان و وينەيىن ئائىندە دتايىبەتن بۇ چەواتىيا لەزكىن و گىروكىنى يان خۇ گونجاندىن دگەل ئاستى پېشىھەفتىن ئەو تىبا دېين.

نە بتىنى فەلسەفا مىزۇوېي تىكەلى دگەل ئايديولۆزىيەتى ھەمەيە، بەلكو گەلەك جاران دفەلسەفا ماركسىزمى ژى رەنگەدایەفە بۇ نەمۇونە (سېربون) دېيىزىت: ئايديولۆزىيەت دھىيەتە دىاركىن و سنورداركىن ب شىوهەيەكى ماددى، كۆ ماددىيەت بىنیاتى جىڭىزى يە، و ل جىھەكى دېت دېيىزىت: ئايديولۆزىيەت ناھىيەت وەسفكىن و دىمەن و شىۋىن خوراڭىتنى نىين بۇ پېكىئىنانا كەسان، چونكى ل ھەمان دەم دا ئەو دكارىت وان كەسان ب ھەلۆھىنىت^(٢).

دېيىناسا (سېربون) دا داكوكى لىھەر تشتى بەرچاڭ و ماددى ھاتىھەرن، ئانکو ئايديولۆزىيا گرىيادى كەسانقەيە، كۆ دشىت بىنیاتەكى ئابۇورى و جىڭىزى سىاسى پېڭ بىنیت، ھەروھسا گرىيادان ئايديولۆزىيەتى بىشىوهەكى رەھا ب ئابۇورى ۋە گىرى دەدت، لى دەھەمان دەم دا ئايديولۆزىيەتى ب ئامېرىكى وەسف و ستاسىش كەننى نادانىت بۇ مەرۆڤان، يان رى نىشاندەر بىت بەرەف كارىن چاڭ و ئائىندەكى سەركەفتى، چونكى دبىت ئەو ئايديولۆزىيا ئەو لىھەر دچىت مەرۆڤى بەرەف ئاسوھەكى مەترىس بىبەت مينا چەندىن ئايديولۆزىيەن نەو ل جىهانا ئەقىرۇ ھەمەن.

ھەروھسا پەيوەندىيا دنناڭ بەرا ئايديولۆزىيابىن و فەلسەفى دا ھەمەيە لى جورى ۋە پەيوەندىيەن نېسىھەرەكى بۇ ئېكىن دېت دھىيەتە گەھورىن و ھەر ئېك ب رەنگەكى لېك

(١) د. بکرى خليل، الأيدىولوجيا و المعرفة، ص (١٢٠).

(٢) نيكولاوس أيدىكىر، دور الحتمية واللاحتتمية في نظرية الأيدىولوجية، نبيل زين الدين، مجلة (فصلول) مجلد ٥، عدد (٣)، ١٩٨٥، ص (٥٨-٦٠).

ددته فه بـو نموونه (حافظ جه مال) دېزیت: ”ئايدیولۆزیا فەلسەفەکا كىمە و ياتاگىرە، چونكى ئەو ھەولاً كريار و كارتىكىنى دكەت و ئارمانجا تىكەھشتن و هزركرنى ناكەت، ئايدیولۆزیا بەردە فەلسەفەكىنى دچىت، دەمان دەم دا ھندى ژىڭە بون دنافبەرا راستى و نەراستى دا كىيم بىت، ئەم دى نىزىكى فەلسەفىي بىن و بەرفەرىپەن و دى نىزىكى ئايدیولۆزیايى بىن دويركەۋىت“^(١) ئايدیولۆزیا ژ ئالىيەكى فه خو نىزىكى فەلسەفىي دكەت كو ئارمانجا فەلسەفىي تىكەھشتن و گەريان ل راستىي، و ژ ئالىيەكى دىتر فه ئايدیولۆزیا پـتـرـهـوـلـاـ كـرـيـارـ وـ كـارـتـىـكـىـ دـكـەـتـ وـ خـوـ ژـ فـەـلسـەـفـىـ دـوـيرـ دـكـەـتـ، ھـەـلـبـەـتـ فـەـلسـەـفـەـ كـوـمـەـكـاـ پـرـسـىـاـرـ وـ گـومـانـاـيـاـ كـوـ ھـنـدـىـ ژـىـڭـەـبـونـ دـنـافـبـەـرـاـ رـاستـىـ وـ نـەـراـسـتـىـ بـەـرـدـەـ ڪـىـمـىـ دـچـىـتـ ئـاـيدـىـولـۆـزـىـاـ پـتـرـ نـىـزـىـكـىـ فـەـلسـەـفـىـ دـبـىـتـ.

ئالوزيا د شروفةكىنا چەمكى ئايدیولۆزىايى دا گەلهك زىدەتلى دەيت دەما كۆ تىكەلى فەلسەفىي دېيت، چونكى فەلسەفە بخو زانستەكى ئالۆز و تىكەلە و تاكو نوكە كىش و فەكىش لىسر گەلهك لايىن وي ھەمە، بـو نـموـونـهـ (راين ميلز C.Wright Mills) دېزیت: ”ئايدیولۆزیا ئەو داهىنانىن مىشكى ورەشتى نە كـوـ پـىـكـ دـھـىـنـ ژـ نـمـوـونـىـنـ بـەـرـزـ،ـ درـوـشـمـىـنـ ئـاسـانـ،ـ ھـنـدـەـكـ سـەـرـەـتـىـيـىـنـ بـەـرـچـاـفـ پـرـوـپـاـگـەـنـداـ ژـ نـشـكـەـكـىـ فـەـ وـ بـىـرـدـوزـىـنـ ئـاوـىـتـهـ“^(٢).

ئەگەر بـ ھـوـپـرـىـ بـەـرـىـ خـوـ بـدـهـىـنـهـ ۋـىـ پـىـنـاسـىـ دـىـ بـىـنـىـنـ تـاكـوـ تـىـكـەـلـكـرـىـنـاـ فـەـلسـەـفـىـ وـ ئـاـيدـىـولـۆـزـىـ پـىـنـاسـهـ ڇـىـ بـ ھـەـمـانـ شـىـوـھـ تـىـكـەـلـ بـوـوـيـهـ،ـ نـمـوـونـىـنـ بـەـرـزـ،ـ دـاهـىـنـانـىـنـ مـىـشـكـىـ وـ بـىـرـدـوزـىـنـ ئـاوـىـتـهـ دـفـەـلـسـەـفـىـ دـاـ روـلىـ خـوـ دـبـىـنـ،ـ فـەـلسـەـفـەـ لـىـكـەـرـيـانـهـ لـ رـاستـىـاـ ۋـانـ تـشـتـانـ لـ دـەـھـەـمـانـ دـەـمـ دـاـ دـرـوـشـمـىـنـ سـادـەـ وـ سـەـرـەـتـىـيـىـنـ بـەـرـچـاـفـ.ـ هـتـدـ نـاـ چـىـتـهـ دـبـىـنـ تـىـكـەـھـىـ فـەـلسـەـفـىـ فـەـ،ـ لـهـورـاـ ئـەـفـ ئـالـۆـزـىـهـ دـفـانـ ھـەـرـدـوـكـ تـىـكـەـھـانـ دـاـ پـەـيدـاـ دـېـتـ.ـ ”ئـاـيدـىـولـۆـزـىـاـ رـادـبـىـتـ بـ ۋـەـزـقـرـىـنـاـ وـانـ ھـزـرـىـنـ بـوـ ھـزـرـىـنـ سـادـەـ وـ ۋـەـزـقـرـىـنـاـ وـانـ ھـزـرـىـنـ سـادـەـ بـوـ ھـەـسـتـ وـ ھـشـيـارـىـيـ بـىـنـ ئـىـكـسـەـرـ وـ رـاستـەـوـخـوـ،ـ چـونـكـىـ ئـاـيدـىـولـۆـزـىـاـ بـزاـفـىـ دـكـەـتـ بـوـ دـيـارـكـرـىـنـاـ وـانـ رـەـھـ وـ رـىـشـالـىـنـ زـانـيـارـىـ وـ پـەـيدـاـ بـونـ وـ سـنـورـ دـرـوـسـتـىـ وـ رـاستـگـوـيـاـ وـانـ“^(٣).

(١) د. بکري خليل، الأيدلوجيا والمعرفة، ص (٤٢).

(٢) ھەمان ژىدەر، ل (١٩).

(٣) ياكوب باريون، عرض كتاب ما الأيدلوجيا؟، ت:اسعد رزوق، مجلة (فصل)، عدد ١٩٨٥، ص (١٦٥).

ئەفجا لقىرى بۇ مە ديار دېيت كو كارى ئايديولۇزىيائى رابونە بۇ ديتنا بەرسقىن گۈنجاي بۇ ھەمى پرسىيارىن مژگىتى دناڭ فەلسەفە يان جقاكى دا بشىوهكى گشتى، واتە پەيداكرنا هشىيارىي دناڭ تاكە كەسان دا چىكىرنا باودرىي لدور ھەمى تشتىن نەد جەھى خودا يان مىشكى مروقى ودرنەگرىت، لمورا ھەول دددت كو بگەھىتە سنور و رە و رىشالىن دروست و راست دناڭ ھەمى پرسىيارىن مزاوى دا داكو مروق بىشىت بدروستى وان تىگەھان وەربگرىت، ئەفه بتنى نابىتە خالەك بۇ لىگەريانا ئايديولۇزىيائى و لقى خالى بتنى راوهستىت بۇ نمۇونە، فەيلەسۋېت فەنسى ل چەرخى ھەزدى بىر وبۇچۇونىن خۇ لدور فى چەمكى ديار دكمەن «ئايديولۇزىيەتى كارتىكىرنەكا سەرەكى يا ھەى لسەر ژيانا پراكتىكى و پىكھاتنا وي، لمورا لافىرە ئايديولۇزىيەت ب تنى ناراوهستىت لسەر تىگەھى فەلسەفا تىپرى، بەلكو ئارمانجىت مەزنەر يېت ھەين، ئەۋۇزى كاركىرنەكا چالاک و رۆلەكى سەرەكى دېيىن بۇ دياركىن و ئاشكرا كرنا شىوازى ژيانا جشاگەھرىي و چارەندىسىسا كارى سىياسى لدەڭ مروقى^(١).

گەلەك تىگەھ بتنى لايى تىپرى ديار دكمەن و دارشتىن خالىن ژيانا رۆزانە يان پراكتىكى ناكەن مينا فەلسەفا تىپرى، لى ئايديولۇزىيا لايى تىپرى بتنى نەورگەرىتى، بەلكو ژيانا مروقى ژلايى پراكتىكى و پىكھاتا ژيانا وي ھەمى وەرگەرىتى، بشىوهكى هوير بەرئ خۇ دددتە شىوازىن ژيانا رۆزانە و كىيماسى و ئاستەنگىن دەقەنە درىكا مروقى دا، هەر دەھەمان دەم دا لى گەريانە بۇ چارەسەركىندا وان كىيماسيان ب رىپا دروستكىندا ئايديولۇزىيەن ھەقدىز، ئەف چەندە پتە دبوارى سىياسى دا، دەھىتە دېتن، چونكى كىيماسييەن دەسەلاتى دەھىنە ئاشكراكىن و دەھەمان دەم دا شورەش دەھىنە بەرپاكرن بۇ چارەسەركىندا وان كىيماسيان.

(ئالوسى) دېيىزىت: «فەلسەفە ژ ئايديولۇزىيائى بەرفەھەترە و ھەر دەم ياخىرى يە پىيچەوانە ئايديولۇزىيائى كو بتنى باسى مەبەست و بەرژەوندىيەن ھەندەك كومىيەن دەست نىشانكى دەكت^(٢).

دەپ پىيناسى دا ديار دېيت كو سۇنورى ھزركىنى لدەڭ ئايديولۇزىيائى يى بەرتەنگ ترە و فەلسەفە ب شىوهكى بەرفەھەتر بەرئ خۇ دددتە دورھەلى و تشتى دناڭ دورھەلى دا و بشىوهكى گشتى وەردگرىت و نەيا تايىبەتمەندە ب تىشتكى بتنى ۋە، لى ئايديولۇزىيا

(١) ھەمان ژىدەر، ل (١٦٦).

(٢) د. بکرى خليل، الأيدىولوجيا والمعرفة، ص ٤٢.

گرئ دای کومهکی يه، ئەفجا نەو کوم د ج ناست دا بىت و بۇ ج مەبەست كار بکەت و بتنى ئايدييولۇزيا لدويش بەرژەوەندىا وان دگەرىيەت.

(ئەفجا دنافبەرا فەلسەفى و ئايدييولۇزيايى دىالوگەكا مەزن يا هەى ئەۋۇزى لسەر بنىاتى هزرى يە و ئەف ھزركرنه دېيتە ئەگەر ئېكەھەگىرىدانا وان و فەلسەفە ئايدييولۇزيايى بەرەڭ گورەپانا كومى دېتە، واتە دشىيەن بىزىن ئايدييولۇزيا بتنى ژئىك لافە بەرى خو دەتە جەفاكى ئانکو ياسادەيە، بەلنى فەلسەفە ژەممى لايەكى فە بەرى خو دەتەن و بشىوهكى تىرۇ تەسەل گەنگەشى لسەر ھەممى بويەر و دياردىن دناف جەفاكى دا دكەت^(١).

پشتى بەرچاڭىرنا چەندىن پىناسىيەن جىاواز لسەرچەمكى ئايدييولۇزيايى و رونكىدا رەھەندى فەلسەفى و سىياسىي فى چەمكى، ئەم ل سۇرى فى فەكۈلىنى دا چەمكى ئايدييولۇزيايى ب وى مانايى دى بكارئىنин ياكو (كومەكا بىرۇ باوەر و ھزىر و بۇچۇون و فەلسەفا، ئەۋىن دناف مللەتكى يان وەلاتەكى يان گروپ و رىكخراو و پارتەكى دا ھەبن و باوەرىي پى دئىين) چونكى ئەف چەندە پتە رەنگە دەت دناف بابەتى مەدا و بتايىھەت دناف ھۆزانىن (جەھەرخوين) دا بشىوهكى رون و ئاشكرا دىار دىن.

▪ پەيوەندى دنافبەرا ئەدەب و ئايدييولۇزيايى دا

ئاشكرايە ئەدەب «ئەزمۇونەكا مەرقاھىتى يە»^(٢) و مەرقۇ ژى گياندارەكى كۆمەلايەتىيە، لقىرى ئەدەبىن جىاوازىن ژيانا مەرقۇ و جەفاك، بە رەنگەكى ژ رەنگان دناف دەقى ئەدەبى دا ئامادەبۇونا خو ھەيە، دەنچارچوقەي دا ئايدييولۇزيا ئەگەر دەھندەكى چالاک و سەرەكى نەبىت دناف فى رەھەندى، بە لايەننى كىيم ئىكە ژوان دەھەندىن كو راستەخۆ يان نەراستەخۆ، دەقى ئەدەبى بەرجەستە دكەت، لەورا دبىزىن ئەدەب «دەربىرینا پەيىھ وەستايە كو دەربىرینى ژەلۋىستىن ئەدىيان دكەت،

(١) ھەمان ژىنەر، ل (٤٥-٤٤).

(٢) شەكرى عزيز الماضى، في نظرية الأدب، ط ١، دار المتنخب العربي للدراسات والنشر، بيروت، ١٩٩٣، ص (١٢٤).

سەبارەت كۆمەلگەھ و ژيانا دەوروپشت^(١).

ژلايەكى دىغە (بەرددواميا گورانكار يىن بونىادى كۆمەلايەتى و تىروانىنا مەرقۇنى بۇ ژيان و جقاڭ، دەھر قۇناغەكا مىزۋويدا، چەندىن بۆچۈن و ئايديولۇزىيائىن جىاواز ئىنایىنە مەيدانى)^(٢).

ھۆزانقان ژى وەكى تاكەكى هەستىيار دنაڭ كۆمەلگەھى دا، ژ روانگا تىيگەھەشتى خۇ ورادى باوەرى بونى ب ئايديولۇزىيەكى گۆزارشى ژېرىوبۆچۈونىيەن خۇ دەكت، بتايىبەت كىشىن سىاسى و فيكىرى و جفاكىيەن دنაڭ كۆمەلگەھى دا.

لەپەرى پىسياردەك دەھىتە بەرچاڭ، ئايا كاردانەڭا ھەمى ھۆزانقانەكى بەرامبەر كارو كارىگەرى كىشىن ھزرى و سىاسى دى وەكى ئىڭ بىت، ب دەربىرىنەكا دىز، ئايا ھەمى ھۆزانقانەك ئەدەبى دەكتە ئامرازى دەربىرىنا بىر وباوەرىن خۇ و ئەدەب و ئايديولۇزىيائى پېڭە گرى دەدت؟

يا ئاشكرايە كو بەرسقا ۋى پېسىارى ب (نەخىر) دەھىتە دان، چونكى ھەمى تورەfan و ھۆزانقان، خودان ئىڭ نىيگەھەشتىن و تىروانىن نىين و لەپەرى ھەلوىستى ھۆزانقانى يى پەيوەندە ب چۈنۈھەتىا تىيگەھەشتىن وى ل خودى چەمكى ئەدەبى. ئەڭ بابەتەزى مە راستەوخۇ دېتە سەر تىۋىرەن ئەدەبىيەن كۆھۆزانقان لىسر كار دەكت، دەپ چەندى دا ھەردوو تىۋىرەن (ئەفراندىن و رەنگىفەدان) يىن بويىنە زەمینە كو زۆربەي نىروانىن نىن وان بۇ چەمكى ئەدەب دىار بکەين، لەپەرى دى ھەولۇ دەين كو پۇختى بىر وبۆچۈونىيەن ۋان دوو تىۋرا بېخىنە بەرچاڭ.

١- تىۋرا ئەفرانلىنى (نظرييە الخلق):

ئەڭ تىۋە ل (دوماھيا سالىن چەرخى)^(١) دەركەفتىن ئەقى تىۋرى دەزى وان ھەمى بىر وبۆچۈونان بۇ، كو وەكى كەرسىتەو كالايەك بەرى خۇ دا ئەدەبى و سەرەددەرى دەگەل دا دەكت، چەمكى ئەدەبى ب چەمكى سود و مەقا ۋە گرى دا وەكى كو

(١) ھەمان ژىنەر، ھەمان لابەر.

(٢) ھەمان ژىنەر، ل (١٢٣).

پیتھى بwoo ئەدەب دخزمەتا رەوشت و زانست و جڭاڭى دا بىت^(١).

داخازىيىت ۋى تىيۇرى ئەبوون، كو ھونھرى پاك يان ھونھرى راست پەيدا بىكەن، كو ب ھىچ رەنگەكى پەيوەندى ب ھوكارىن دەرقە نەبىت، كو دېنە ئەگەر ئەدەب دانى جوانيا ھونھرى و ئەدەبى وەك (رەوشت، زانست و جڭاڭ...) هەتىد^(٢). لەوما (رە فچا) وى چەندى كر، كو ئەدەب و ھونھر بېيىنه بكارئىنان ژبو جىيېھ جىكىندا ھندەك ئارمانجىن نەدياركىرى، كو خزمەتا ھندەك لايەننەن دياركىرى بىكەت.

(زلايەكى دىترە تىيۇرا داھىناتى باوەرى ب ئەفراندىنە ھەيە و ھونھرى راستەقىنە، ئەو ھونھرە يى كو ئامانجى ج دەستكەفتىن ماددى و بەرژەوەندىيان نىنە، چونكى تىگەھشتنا پەيوەندىيەن ھەزرى لەھ خواندەقانى فەراھم نابىت، ئەگەر ئاگەھدارى تايىبەتمەندى ھەلوىستىن ھەزرىيەن خودى نېسىھرى نەبىت، ھەروەسا باوەرى ب ھندى ھەيە، كو بىرەباوەر و نافەرۆك و ھەلوىستى ئەدەبىان ج بەھايدەك نىنە، چونكى ژيان ياخوشە و مەرۆڤى شەركەر و تىكىدرە جاران باش نابىت^(٣).

ۋئىك ژ بىنەمايىن دىتىن ۋى تىيۇرى ئەوه «ھونھرى بابەتى، كو پىك ھاتىيە ژ رەخنەكا زانستى و فەكۈلەنەكا ئەزمۇونگەرى بۆ جوانىي و سروشتى ئەدەبى، ھەروەسا گرنگى دان ب زمانى دنაڭ بەرھەمەن شعرى دا، گرنگى دان ب شىۋىن ھونھرى^(٤) و گەلەك لايەننەن دىتە.

گرنگى دان ۋى تىيۇرى بۆ لايەننى ھونھرىكىندا بابەتىن ئەدەبى ژ خالىن ھەرە سەرەكى يە، و ئەڭ چەندە فەدگەريتەفە بۆ بىللايەنى كرنا ئەدەبى ژ ھەر فاكتەرەكى دەرەكى، كو كارىگەر و پىقە بەيىتە گرىدەن ب دەربىرىنەكا دىتە ئەڭ تىيۇرە دخوازىت كو ئەدەب ژ قالبى خويى ئەدەبى و ئىستاتىكى نە دەركەفيت و ئەڭ چەندە دىنەمايىن سەرەكىيەن قوتابخانا (ھونھر بۆ ھونھر) ژى دا دىيار دېيت.

لەدۇيىش نىرىندا ۋى قوتابخانا ئەدەبى، ئەدەب چالاکىيەكا مەرۆڤايدەتى يە و ياسا و

(١) د. شكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٦٥).

(٢) ھەمان ژىدەر، ل (٦٧).

(٣) ھەمان ژىدەر، ل (١٢٩).

(٤) د. عبدالمتعيم تليمة، مقدمة في نظرية الأدب، ط ٢، دار العودة، بيروت، ١٩٧٩، ص (٢٠٠).

ئەدگارىن خويىن تايىبەت يىين ھەين، و پەيوهندى ب ھىج ياسايدىكى كۆمەلایەتى فە نىنە، و ھونەر و ئەدب جىبانەكا تايىبەتە و خودان ئەرك و پەيامەكا دىاركىرىھ و پەيامى كۆمەلایەتى بخوقە ناگىرىت و ئارمانجا سەرەتكى ژى، بتنى جوانى و روزاندىدا جوانىي يە.

(تىيوقل گوتىي ١٨١ - ١٨٧٢) دېيىزىت: (ھونەر لىدەف مە فاكتەرەك نىنە بۇ زانىن و تىيگەھشتنى، بەلكو ل زاتى خودا ئارمانچە، و ھەر ھۆزانقانەكى ژى ڈىلى كۆ جوانىي پېشکىش دكەت، ئەگەر بۇ مەبەستەكى دىت بۇ ناھىيەتە ھەزمارتەن وەك ھۆزانقان)^(١).

مەبەست ژفى چەندى ئەھو و ئەدب وەكى زانستىن دىت پېدەپ ب ھىج قوتابخانە و فيئرگەها نىنە، كۆ ھۆزانقان قەستا وان بىكەت ڈى بۇ مەبەستا زانىنى و ودرگرتنا ھندەك ياسايان، چونكى ھونەر و ئەدب دخودى خودا ئارمانچە و نابىت بکەفيتە دخزمەتا ج تىشەكى دىت دەپلى دا، بتنى ھەر جوانى و ئىستاتىكا وئى مەبەستە.

پەيدابۇنا قوتابخانى ئەبوبەر بەرامبەر راوهەستىان بۇ ئابورىيا سەرمایەدارى كۆ دېيىزن (بەرھەم ئىننان ڈىپەختەتى بەرھەم ئىننان)^(٢).

دراستىيى دا سەرھەلدا بىرۋاواھرىن سەر ب قوتابخانە ھونەر بۇ ھونەر پەر ڈىزەنگەدانا رىبازا رۆمانتىكى بۇ "كۆ زور داكوكى ل ھندى دكەر كۆ ئەدب ئامرازى دەربىرینا ھەست و خودى تاكە كەسى يە، تاكو وى رادەي كۆ ئەدب بتنى بېبىتە سەرگۈزشتەيا خۆشى و نەخوشىيەن ڈيانا كەسايدەتىا ھۆزانقانى"^(٣).

ھندەك ڈىپەختەتى بەرھەم ئەفرانلىنى:

أ- ھۆزان و ڈيانا:

(أ، س، براولى) دېيىزىت: "ڈيانا وەرگرتنا راستىيى يە و ب ئاشۋېپ رازى نابىت، لىن ھۆزان رازى دېيت ب خەيالى و خودان راستىيەكا تەمام نىنە، چونكى ھۆزان نە ھەمى

(١) كمال مەممەن میراودىل، فەلسەفەي جوانى و ھونەر، چاپخانەي زانكۈي سلیمانى، ١٩٧٩ ل (٢٧١).

(٢) ارنست فيشر، ضرورة الفن، ت: د. ميشال سليمان، دار الحقيقة، بيروت، ١٩٦٥، ص (٨٤).

(٣) بنىه: د. فائق مصطفى، د. عبدالرضا علي، فى النقد الأدبي الحديث، ط ١، جامعة الموصل، مطابع التعليم العالى، ٨٩، ص (٥٢).

ڙيانه، بهلكو هوزان و ڙيان دوو دياردهنه ييٽ ههفسهندگن و ناگههنه ئيٽ^(١).

مهبہست ڙڻي بُچونى کو ڙيان يا لسر راستي چي بوی و دان پيداني ب تشتى خهیالي ناكهٽ، و هوزان ڙي راسته بابهتىن وي دفیٽ ديارکرنا راستي بيت ل نهك تشتى واقعى بخو، چونکي ئهفه دبیٽه بابهتهکي نهیٽ هونهري.

ب- زمان و ئهفراندنا هونهري:

ههروهکي يا ديار زمان کهروستى سهرهکيي ئهدهبى يه. و (كارى ئهدهبى ڙي و هكى كيانهکي يه هوزانقانى ئهفراندنا وي ياكري، زمان لقيره دا ئهگهركه بو هونهريا ئهدهبى)^(٢).

و چالاكيهه کا مرؤفائيهٽي يه کو رهنگهه دانا هر بارودوخهه کي دكهٽ، و (ئهفراندنا هونهري ئهوه کو دهسلاٽا نفيسيهري يا لسر زمانى)^(٣)، و زمان لزير بنهمايٽت نفيسيهري دجیٽ، واته زمان بتني بو مهبہسته کا ديارکري يه، کو ئهوزي خهملاندنا تيڪستى ئهدهبى يه.

ج- هوزان و بابهٽ:

گهشەسەندنا ئهدهبى و هكى گهشەسەندنا جفاکي يه، ل هر ئيٽ لدويف ئهو بنهمايٽت بو هاتينه دانان بو وي وهراري، ئهفهزى ديار دبيٽ لدليف بابهتىت ههروبيان، واته ئهدهب و جشك (بابهٽ هوزانى لدويف تيورا ئافراندنى هيج گرنگيهکي ب وي لايئنى نادهٽ و ج بها لدهٽ نينه، چونکه هوزانقان رادبیٽ بابهتهکي دهره بېرجەسته دكهٽ دناڭ هوزانى دا)^(٤).

دفني خالى دا دياردبیٽ، کو گرنگ ئهو نينه کو نفيسيهـر بابهـتهـکـي مـيـزوـوـيـيـ،

(١) شكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٧١).

(٢) بيٽه: د. عبدالمعلم تلieme، مقدمة في نظرية الأدب، ص (٢٠٨)، د. شكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٧٣).

(٣) د. شكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٧٣).

(٤) جون فريفل، الأدب والفن، ت: محمد مفيد الشواباشي، دار الفكر العربي، سوريا، ١٩٧٠، ص (٨٢).

نیشتمان پهرودری، سورشگیری، دهوزانا خودا بهره‌سته بکهت، باشت ئەوه کو بابه‌تى هۆزانىن وى لسەر تىشەكى جوانىي بىت مينا بابه‌تىن ئەفینى و سروشت و جوانىي.

٢- تىۋرا رەنگەدان:

ھەر ڙناڤى ٿى تىۋرى دياردبىت، کو ئەدەب رەنگەداندا بارودوخىن كۆمەلایەتى، سىاسى و ئابورى... هتد يە، و كەستى سەركى يى ئەدەب و هونەرى جقاکە، ئەڻ چەندەزى دزى بېرۇ بۇچۇونىن تىۋرا ئافراندى نە، "چونكى ٿى تىۋرى داخواز ڙ نفيسيسى كى كەزرا سوشىالىستى يا زانستى بكاربىن و هەرۋەسا دەربىرىنى ڙ (بهايىت مەرۆفايەتى) ^(*) بکەت، کو ئەفە دزاتى خودا ئايديولۆژيايە" ⁽⁽¹⁾⁾.

ئەڻ بۇچۇونە وى چەندى دگەھىنيت، کو ئەدەب لايەنچى جوانىي لاواز دېيت، بەلكو گرنگىي دەدەتكە لايەنن دېيت ئەۋۇزى گەرييەتى زيانا مەرۆڤى نە.

"هونەر رەنگەدانە، لى ئەڻ رەنگەدانە نەيا نىگەتىقە، بەلكو ھارىكارىيەكە يان بەشدارىيەكە بۇ ناساندىن دورھىلى و چەكەكە بۇ گەورىنما وى دورھىلى، ڇېھر كو دەپىرەدا ئەگەر دىدەيا هونەرمەندى بۇ راستىا بابه‌تى ديارنەبۇو دېيتە ئەگەر ئەنگەرە ڙەدەست دانا بابه‌تىيا وى بەرھەمى" ⁽⁽²⁾⁾

ئەڻ بېر وبۇچۇونىن لسەرى هاتىنە دياركىن رەنگە دەدەن دناف بۇچۇونىن نفيسيسى روسي (جورج بليخانوف ١٨٥٦ - ١٩١٨) كو دېيىت: "هونەر بۇ هونەرى دياردەك بورۇزاى يى ديارە، و ئەگەر بەرھەمى هونەرى نافەرۇكا سىاسى دناف دا نەبىت، بارودوخ ناھىيەتە كۈپۈرىن" ^(٣).

بىنى رەنگى دياردبىت کو ئەگەر ئەدەب ھەلگەر پەيامەكە سىاسى و جقاکى نەبىت،

(*) بهايىت مەرۆفايەتى بىرىتى يىنە ڙ يەكسانىا جقاکى، ئازادىيا سىاسى، مافىي مللەتان ژبۇ دياركىندا چارەنقيسى خو، ... هتد.

(١) شکری عزیز الماضى، في نظرية الأدب، ص (١٣٠).

(٢) د. عبدالمنعم تليمة، مقدمة في نظرية الأدب، ص (٢١٠)

(٣) ستيورات سيم و بورين فان لون، النظرية النقدية، ت: جمال الجزيرى، ط ١، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٥، ص (٣٧)

نابیته فاکتهرهك بۇ گھورينا ئەو بارودۇخىن سەردىمەن ئەو تىّدا دزىت.
 ئەف تىيۇرە دزى وان بىر و باوەران راۋەستىيا كو "داھىنانا ھونمۇرى وەكى وەرزشەكا ئازاد
 و نەگرېدایه ب واقعى ۋە بكارى فى وەرزشى ھەست و سۆز و خەيال پى رادبىت"^(١).
 (ھېپولىتىن ١٨٢٨—١٨٩٣) كو دېيىشەكىيا پەرتوكا خودا ئەوا ژىر نافى (مېزۇويا ئەدەبى
 ئىنگلizى) تىيدا دىيار دىكت، سى فاکتهرىن سەرەكى كارتىيەرنى لىسەر ئەدەبى دەكەن و ژېھر
 گرنگىيا وان دى ھەول دەين پوختى ھەر ئىكى ژوان دىيار بىكەين.
 اـ رەگەز يان جۆر: "مەبەست ژى ئەو تايىبەت مەندىيەن نەتەوايەتى نە، كو دېنىت
 ئەدەبى ھەر مللەتكى بىن جودايىه ژ ئەدەبى مللەتكى دېت"^(٢) ئەفەزى
 (٣) ۋەدگەرىتەفە كو ھەر ئەدەبەك خودان چەندىن (تايىبەتمەندىيەن نەتەوايەتى)
 نە.

ب - ژىنگەھ: "مرۆڤ لزىر كارتىيەرنا وى ژىنگەھى دا دېيت، كو تىيدا دزىت و ئەف
 ژىنگەھ بىريارى ل ئەدەبى و ژيانا مرۆڤى دەدت"^(٤)
 بۇ نموونە ژىنگەھا مرۆڤى كورد تىيدا دزىت ھەمى كارتىيەرنىن وى ژىنگەھى دناف
 بەرھەمەن ئەدەبىيەن مەدا دىيار دېيت، ئەفەزى وى چەندى دگەھىنىت كو مرۆڤ
 دەھىتىھ ژىر ركىيەتى ھەمان ژىنگەھ.
 جـ دەم يان ساتا مېزۇوېي: "ئەف چەندە وەك توڭىھەن ژىنگەھى بىن ھەردەم د بزاڭى
 دايىھـ نەراۋەستىيائـ كـ جەھى كارى ئەدەبى دەھىتى گھورىن لەدەپ مېزۇويا
 كەلتۈرى"^(٥)
 نموونە بۇ بىر و بۇچۇونىن لىسەرى ھاتىنە گوتىن، ئەوه كـ ل ھەر دەمەكى يان ھەر
 قۇناغەكـ مېزۇوېي دا ھەندەك دەسەلات و مەرۆڤىن دىياركىرى بىن ھەين و دەھىنە گھورىن
 لەدەپ گھورىندا دەمى مېزۇوېي.

(١) جون تريفل، الأدب والفن، ص(٩).

(٢) شىكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٨١).

(*) كارتىيەرنا كەش و ھەوايى، ئاخ، رەگەزىن بوماھىي، داب و نەرىت، سىمايىت سەرچاڭا و
 لەشى، ... هەندى.

(٣) شىكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٨٢).

(٤) ژىنگەھ بىرلىق، ھەمان لەپەرە.

لدویف ئەو بنەماییت ھاتینە دیارکرن لىسر تىۋرا رەنگەدانى مە بىھر زانى كو
بەحسى قوتاپخانەكا ئەدەبى بىكەين، كو گرنگىي دەدەتە ھەمان بنەمایىن تىۋرا
رەنگەدان، ئەۋۇزى قوتاپخانا (ھونەر بۇ جفاكى) دەدەتە قوتاپخانەيە (گرنگىي دەدەتە
ھندى كو ھونەر و ئەدەب پەيامەكا جفاكى يَا ھەرى و پېدىفيه ئەدەب ئامرازەك بىت بو
گۈپۈرەنە زىيانا كۆمەلى^(١))

مەبەست ئەوه كو باشى و چاكىا بەرھەمى ئەدەبى دیاردېيت، كا تا ج رادەيەك ئەف
بەرھەمىيە كارىگەریا خۇ لناڭ جفاكى دا كرييە و بۇيە ئەگەر ئەگەر بەرھەمىيە كا تايىەت
ل چەرخى نوى دا رۆمانقىسى روسي (تولىستويى ۱۸۲۸ - ۱۹۱۰) گرنگىيەكا دېبىزىت
دايە گۈپۈرەنە ھونەر و جفاكى دا و دناڭ پەرتوكا خودا (ھونەر چى يە؟) كو دېبىزىت
ھونەر باشتىرين ئامرازە بو چاكىرنا بارى كۆمەلايەتى و مەرۇشى بەرھەمىيە دېبەت^(٢)

ديارە بۆچۈونا تولىستويى ژى ھەر لدور ھەمان تىيگەھ دزفريت و ھونەرى ب
باشتىرين رىئك دادنىت بۇ چارەسەركىنە كىشىمۇ ئارىشىن كۆمەلايەتى.

۳- پېكىرىبۈون^(٤) و ھۆزان :

زارافى (پېكىرىبۈون - پابەندىبۇن)، (زارافەكى كەفنە و يى ھاتىيە بكار ئىيىنان دناڭ
زمانى دا، لى لدویف وەرەرا ھزرا نوى زارافەكى نوى دانا سەر پابەندىبۇننى، كو دەيىتە
بكارئىيىنان دناڭ ھزرو ئەدەب و ھونەرى را، و نافەرۇقا وى يا پىك ھاتىيە ژوان لايەننىن
مەرۇشىيەتىيەن مەزن : سىياسى، جفاكى و ھزرى^(٣))

پابەند بۈون لناڭ ئەدەبى دا پىت ڙەھەمى لايەننىن دىت دەيىتە بكارئىيىنان، ئەۋۇزى (ئەو
ھەلوىستى ھزرقانى، نېمىسەرى يان ھونەرمەندى يە)^(٤)، كو وەردگىت بەرامبەر
ھەر دىاردەكا ئەدەبى، كو گۈپۈرەنە بىت ب بەھايىت مەرۇشىيەتى فە، ب رامانەكا دىت

(١) كەمال مەممەند میراودەلى، فەلسەفەي جوانى وھونەر، ل (٢٧٢).

(٢) شىكىرى عزيز الماضى، في نظرية الأدب، ص (٨٣).

(*) رامانا وى ب زمانى عەرەبى التزام و بەرامبەر پەيغا ئىنگلەيزى engagement.

(٣) د. احمد ابو حاقە، التزام في الشعر العربي، ط ١، دار العلم للملائين، بيروت، ١٩٧٩،
ص (١٢-١٣).

(٤) ژىنەرى بەرى، ل (١٤).

(پیگیریبوون نازادیا هلبزارتنی يه، کو را دبیت ب دهست پیشخه ریه کا پوزه تیف و نازاد ل خودانی وی بخو)^(١).

رامانا پیگیریبوونی (ئه و نینه کو هونه رمه ند، نفیسەر لدویف هەر هزرە کا بەریه لاق دناف وی واقعى ئه و تىدا دزیت بچیت، ج بنقیسین بیت يان وینە کیشان، يان... هتد، لىن کارکرنە کە نه ژئالیي دھیت، بەلكو پیگیریه کە ب وی جفاکى ئه و تىدا دزیت)^(٢) و ئەم پیگیریبوونا جفاکى نه ئەوه، کو هونه رمه ند دى لدیف بنه ماو ياسایت دزگەھى جفاکى چیت، بەلكو دى جفاکى هەمیي و درگرتیف کو ج ياسا بۇ نەھاتىنە دانان. پیگیریبوونا هزرى، ئارمانجا وی فەدىتنا واقعى مرۆڤ تىدا دزیت و هەولۇدان بۇ گھورىنا هەمان واقع^(٣)، يان ب رامانە کا دىز هەولۇانە کە بۇ گھورىنا لايمىت نەگەتیف دناف دا.

دناف تىگەھى پیگیریبوونی دا (ھزر نه جودايە ژ جىهانى، ئه و جىهانى مرۆڤ يى تىدا زىندىي و نەيا سەربەخۆيە ژ هەمان جىهان)^(٤).

مەبەست ژفى چەندى ئەوه، کو پیگیریبوون دچیتە دناف كۆيراتىا واقعى دا و ب تىرو تەسىلى رەفتارى دگەل هەر دىار دەكەت.

بەرى ئەم بەيىن پیگیریبوونى دناف ئەدەبى دا دىار بکەين، بتايىبەتى دناف ھۆزانى دا، پىدەفيە مە هندهك بەرسەف ھەبن بۇ ۋان پرسىيارىن لخوارى، (چاوا ھۆزانقان دى شىن پېشكەرىي دگەل جفاکى خۇ كەت بۇ دوزىن مەزن ؟ ب رامانە کا دىز ج پەيوندى ھەيە دنافبەرا ھۆزان و ھۆزرا سىياسى و جفاکى؟ و تا ج رادە ھۆزان، ھۆزانەتىا خۇ ژ دەست نادەت، ئەگەر ھۆزانقان يى پیگير بىت؟)^(٥)

بۇ بەرسەغا ۋان پرسىياران پیگیریبوون دناف ھۆزانى دا ياكى گىرىدai ب لىگەريانى ۋە لدویف راستىا، مەبەستا ھۆزانقانلىقىردا نەوەكى هندهك راستىا نىشان بىدەت، و هندهك واتىيان شرۇفە بکەت، چۈنكە پەيىش لىنک وان بابەتان بخو، كۆ وینە و رامان، و

(١) ژىدەرى بدرى، هەمان لاپىرە.

(٢) رمضان الصباح، الماركسية والتزام، مجلة (فصل)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥، ص (١١).

(٣) د. احمد ابو حافة، التزام في الشعر العربي، ص (١٤).

(٤) هەمان ژىدەر، ل (١٥).

(٥) ژىدەرى بدرى، ل (٤٩).

فەدیتنا چارەسەریا بۇ وان دوزىن دھىئنە ورژاندن.

دیارە پېڭىرىبۇون درامانى خودا، زاراھەكى بەرفەھەيە و گەلەك لايىن ژيانى فەدگەريت، ژېھەندىز بىتى دى وان لايەنان وەرگەرين كو دىگەردايى بابهەتى مەبن. پېڭىرىبۇون دناڭ تىگەھەين ماركسىيەتى دا، كۆئە تىگەھەين تايىبەتن ب ئىستاتىكايى فە كۆلەك جەخت لىسرەتىيە كەن دىاردەكت "پەيوەندىيا ماركسىيەتى دناڭ بەرا ھونەرى و جقاکى دا كۆ دەتكەت دەزگەھەك، قى دەزگەھى گىرى دەدت ب تىۋرا رەنگەدانى فە، چونكى لەدەن وان ھونەر نە ئايىدېولۇزىيا، بەلكو پەيوەندىيا گىرى دەدت دىگەل ئايىدېولۇزىيايى^(١).

واتە، ھونەرمەند نارابىيت ململانىن چىنایەتى دىيار بىكتە، بەلكو دەربىرىنەكى دەكت ژ بارودوخى جقاکەكى دىياركى و دەممەكى مىزۈوېي يى دىياركى دا.

ژلايەكى دىترقە مە بەھەر زانى، كۆ بەحسى خالەكاكىن گەنگ بىكەين، ئەۋۇزى پەيوەندىيا پېڭىرىبۇنا تىگەھەين ماركسى بىت ئەدەبى دىگەل تىۋرا رەنگەدانى كۆ يَا پېك ھاتىيە "نەجوداكرنى دناقبەرا دۆزا لايەنگىرىي دناڭ ئەدەبى دا دىگەل دۆزا پەيوەندىيا كارىن ئەدەبى ل جىهانا واقعى)^(٢).

واتە دىاردەبىت كۆ رىاليزم شوسيالىستى رىكى بۇ خواندەغانى فەكت بۇ ھندەك لايەنیت دىياركى ژ واقعى فە بىنیت.

(جون فريقل) ماركسەكى فەنسى يە، دېيىزىت: "پېيدەيە لىسرەنفيسيەرە كۆ لجهى ئەو بەرھەمەكى ئەدەبى ب نەفيسيت و يى هەمبىيزكى بىت ب لايەنەكى سىاسيي دىياركى راپىيت ب كويراتىي بچىتە دناڭ ژيانى بخوددا، و كەرسىتىن ئەدەبى بكارىبىنىت بۇ ۋى مەبەستى^(٣)، و ھەروەسان پېڭىرىبۇون لەدەف سوقەيتان "ب ھىچ شىۋوھىكى يَا گىرىدای نىنە ب خودىھەتىي فە"^(٤)، بەلكو پېيدەيە ب شرۇفەكىرنا زانسى و باھەتى يانەيە بۇ ۋى واقعى.

ژلايەكى دىتر فە پەيوەندىيا پېڭىرىبۇونى ب ھۆزانى فە، لەدەپ تىگەھى ماركسىيەتى

(١) ھەمان ژىنەر، ل (١١١).

(٢) تىرىي اېجلەتون، الماركسىيە والنقد الأدبي، ت: جابر عصفور مجلە (فصول)، عدد (٣)، ١٩٨٥، ص (٣٥).

(٣) عزالدين اسماعيل، الأدب والأيديولوجيا، مجلە (فصول)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥، ص (١٢).

(٤) ھەمان ژىنەر، ھەمان لاپەرە.

ئهوه "(جیاوازی ناکەن ژلایی پیگیربۇونا پراكتىكى فە، دناۋەنەرەكى بۆ
ھونەرەكى دىت، چونكە لدەڭ وان ھەمى ھونەر پشکەن ژ بىنیاتى سەرى)^(١)
پەيدابۇونا ئەدەبى لدویف تىۋرا رەنگەدانى "رەنگەدانى واقعى جفاكى يە، چونكە
سروشتى ئەدەبى پېندىفيه بەيىتە گىرەدان ب وى واقعى ژى پەيدابۇو)^(٢) نموونە بۇ
ئاخافتىدا سەرى، ھەر چەرخەكى مىزۈويي يى گىرەدai ب قۇناغەكا دىاركى دناڭ
ئەدەبى دا، وەك پەيدابۇونا رېبازا كلاسيزمى ژ ئەنجامى بەربەلاق بۇونا چىنا
دەرەبەگايەتتى دناڭ كۆمەلگەھى دا، ھەروەسا دەركەفتىدا رېبازا رىاليزم سوشىالىستى، ژ
ئەنجامى دەركەفتىدا چىنا كرييكاران بۇويە.

ھەروەسا پەيەندىيا تىۋرا رەنگەدانى ب ئايدي يولۇزىيەتى فە ئهوه "پیگیربۇونە ب
ئەزمۇونىت مەرقۇيەتىي و يېت گىرەدai بن ب ئاسۆپىن ژمارەكا زۆر ژەرقان فە)^(٣)،
چونكە تىۋرا رەنگەدانى گىنگىيەكا زۆر ب واقعى دايە و كريي ژ ئارمانجىن ھەرە
سەرەكىيەن خۇ، ژېۋ چارەسەرىيەكى بۆ ھندەك لايەنلىن نەدىيار. لەوما دىاردېتىت
پېگیربۇون دناڭ ھۆزانى دا ئهوه "ھۆزان نەمەرجە ھەمى دەمما يى پېگىرىت، بەلكو ل
وان دەمما يى پېگىرى، دەمىن ھۆزانقان رادېتىت ب ھەلىزارتىدا بايەتەكى كويى مقا به خش
بىت بۆ خەلکى و كارتىكىنەكا ئىكىسىر و دىار لىسر ژيان وئارىشىن وان ھەبىت)^(٤)
لەوما پېگيربۇون پەياما ھۆزانقانى يە، كو دېتىت گھورىنەكى دروست بىمەت و ئەڭ
گھورىنە يى ئەرىنى بىت، ئەڭ پېگيربۇونە بۆ كو بۇويە ئەگەرەكى سەرەكى كو ھۆزانقان
بىمەتى دەقىلىقى بەرتەنگ دا و ھزرو بۇچۇون و ئايدي يولۇزىيەن خۇ دەھەمان بەرھەم دا
رەنگ ۋەبىدن، دى بىن كو دەندەك سەرەمان دا بايەتىن سەرەكى يېن بەرھەمەن
ئەدەبى پېگىرى زۆر ب ئاشكرايى پېقە دىارە، و ئامادەبۇونا ئايدي يولۇزىيە دناڭ ئەدەبى
دا، ل قۇناغەكى بۆ ئىكا دىت ھاتىيە گھورىن و ل ھەرەمەكى بشىوهكى تىكەل بۇويە،
بۆ نموونە: گىرەدانى ئەدەبى ب شورەشى فە دەرىپىنەكا ئايدي يولۇزى يە و پېندىفيه ئەمۇ
ئەدەب دەرمەتى وى شورەشى و سەرەكەفتىدا وى دابىت، يان وەكى گىرەدانى (ماركسى ۱۸۶).

(١) ھەمان ژىنەر، ل (١٣).

(٢) د. شكرى عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ص (٨٨).

(٣) د. عمر محمد طالب، المذاهب النقدية، دراسة و تطبيق، دار الكتب للطباعة و النشر، موصل، ٩٣، ص (١٧٤).

(٤) د. احمد ابو حافة، التزام في الشعر العربي، ص (٦١).

— (١٨٨٣) کو (هونه‌ری دکه‌ته پشکه‌ک ژ سه‌رخانی جقاکی و ههر ئەف چەندە ب دلنيايني دېيتە بەشكەك ژ ئايديلوژيا جقاکى يان رەگەزەكە ژ ئاھىي ئالوز ژ هزرکرنا جقاکى...، ژبەر هندى تىيگەھشتىن ئەدەبى ئانکو تىيگەھشتىن كريارا جقاکى يا گرىيادى پىقە، وەك (جورج بليخانوف) بريار داي كو ژيريا جقاکى يا سەدەيەكى ژ سەدىن دى ياب ھەل و مەرچە ب پەيوەندىيەن جقاکىكىن وي سەدەيى، ياب پت ئاشكەرا و ديار ددوپروکا ئەدەب و هونه‌ری دا، ئەف بۇ مە كارىئن ئەدەبى دزفرىنتە سايكولوژيا نفييسيه‌ری نەك ئيلهام و ئاشۋپ و تەم و مژاوى بۇونى واتە دشىت بشىوه‌كى ساكار و ئاسان دىتنىن خۇ لدور جىيەننى بەدەتە دياركىن).^(١)

بايەتىن ئەدەبى گەلهەك ئالۆزى و تارپياتى تىيادا ھەنە، چونكى هەر نفييسيه‌ر و رەخنه‌گرەك ب رەنگەكى بۇچۇونىن خو لسىر ديار دكەت، دئەدەبى ماركسى دا ديار دېيت كو جقاکى گرىيادانەكاكا بەھىز و موكوم ياخىدا ھەنە بۇ بايەتىن كارىئن ئەدەبى، ئانکو هەر دياردەك دناف جقاکى دا روپى بددەت دى رەنگىدانەقى دناف وي ئەدەبى لوي سەردەمى ژى كەت، هەرۋەسا ژىيەر سەرچاۋى كارىئن ئەدەبى نازفرىنە فە لايەننى ئاشۋپ و ئەندىيشه‌يى، بەلكو ۋەگەريانەكاكا واقعى و فوتوكىنە واقعى يە، ئانکو دشىن بېزىن ئەدەبەكى پىگىر و ئەدېبەكى پىگىر دېيت بۇ وي قۇناغى،^(٢) بەرفەھەبى ياخىدا بېگىر د سەدىن ھەفچەرخ دا ديار دېيت ژ ئەنجامى گرىيادان ئەدېبى ب كىشە و ئارىشىن ژيانا رۆزانە ياخىدا دېين...^(٣)

ئەف پىگىرى بۇونە بۇ ئەگەر ئەرتەنگ بۇونا پت ھزرىن ئايديلوژى بۇ ناف ئەدەبى، (دى بىننەن ئەدەب چوو دقالىبى حزبايدەتىي دا ئانکو ژ بۇ خزمەتا چينا پرۆلىتىيارى و پاشى رىاليزم شوشىالىستى بشىوه‌كى بەرچاڭ پەيدا دېيت و (لىننەن) بەرەقانىي ژقى ئەدەبى دكەت، هەرۋەسا قوناغا ئايديلوژيا نىشىتمانى دەيت و رەنگە دەدت دناف ئەدەبى وي سەردەمى دا)،^(٤) ئەف قۇناغىن ئەدەب تىيادا بۇورى دناف ئايديلوژىيەت جياواز دا كو هەر ئىكى بەرەقانى ژ رەنگەك و جورەكى كۆمەلگەھى دىكەر، و دېيان ئەدەبى نفييسيه‌رین وان ژى بکەفيتە دخزمەتا بەرژەوەندى و ھزرەندىدا واندا. ئەف بىرۇ بۇچۇونىن (كارل ماركسى ١٨٨٦ - ١٨٨٣) جەخت لسىر هندى دكەت كو

(١) تىرى اجلتون، الماركسية و النقد الأدبي، ص (٢٣).

(٢) د. عزالدين اسماعيل، الشعر في إطار العصر الثوري، دار القلم، بيروت، ١٩٧٤، ص (١٢).

(٣) تىرى اجلتون، الماركسية و النقد الأدبي، ص (٣٢).

”بیروباوهرین چینا دهسه‌لاتدار ل هه‌می چه‌رخه‌کی دا ئه‌مو بیروباوهرین دهسه‌لاتدارن سه‌ر وی ده‌می“^(١)، قان ئاخفتنا کارتیکرنەکا مەزن کرە سەر فەکولینا پەیوهندیا دنافبەرا ئەدەب و ئایدیولۆزیه‌تى دا و دیارکر کو بەرھەمی ئەدەبی ژ ئەنجامى وى چەندى يەتى، کو يَا فەبرى و دەم دەمی يە کو بەرچەستا هزرا دەسەلات دار دکەت. ئەڭ بۇچۇونا (مارکسى) ئەدەب ئېخستە دچارچوۋەكى بەرتەنگ و دویر ژ ھونھرى بۇونا ئەدەبى، واتە ئەدەب د ھەر قۇناغەکا دويروگى دا بت دى كەفيتە دخزمەتا چینا دەسەلات دار دا، ئەڭچا ئەڭ بەي دەپتە ئەگەر لوازىيا ئەدەبى و رەختا ئەدەبى کو نەشىت بدرۇستى بكارى خو بى سەرەكى رابىت.

واتە دشىئين بېرىن ھەر تىكستەكى ئەدەبى خودان ئایدیولۆزیه‌تەکا تايىبەتە، چونكى ئەدەب بزاڭ و كرددوھەكى جڭاڭى يە، جڭاك ژى بى ۋالا نىنە ژ ھزو بىرىن ئایدیولۆزى، و كەسى بەرھەمی ئەدەبى ژى دنفىيىت ھەر دەھمان جڭاك دا دېيت و تاڭىريما ئىڭ ژ ئایدیولۆزىيەن سەرددەمى خو دەكتە لەورا (پەیوهندى دنافبەرا ئەدەب و ئایدیولۆزىيابى يَا موکومە و ئایدیولۆزىيا دناف تىكستى ئەدەبى دا يَا بەرز و بلندە و تىكست دەپتە خواندى و ئاشكاراكن و ديار دېيت دەمى ئایدیولۆزىيا وى تىكستى بەپتە پېشىن)^(٢).

ھەر كارەكى ھونھرى ئایدیولۆزىيەکا تايىبەت تىدا ھەيە و ج كار نىنن بى ئایدیولۆزىيەتىن گرىياد پېقە، ”ھەمى ھونھر ژ دىتنەکا ئایدیولۆزى ژ جىيەنلى دەركەفيت، كارى ھونھرى ب تەمامى بى ۋالا نىنە ژ نافەرۆكا ئایدیولۆزىي، بەلنى تىبىنیا (ئەنجلز) يَ^(٣) ئاماڻى ب وى چەندى دەدت کو پەیوهندى دنافبەرا ھونھرى و ئایدیولۆزىيابى دا زور ئالوزترە ژ پەیوهندىيا ياسايى و تىۋرا سىياسى^(٤).

(١) كمال ابو ديب، الأدب والأيدىولوجيا، مجلة (فصلن)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥، ص (٥٦).

(٢) د. فادية الملحق حلوانى، الرواية والأيدىولوجيا فى سوريا ١٩٩٠/١٩٥٨، م، ط، ١، دمشق، الأهلى للطباعة والنشر والتوزيع، ١٩٩٨، ص (٢٦).

(*) فردىرك ئەنجلز (١٨٢٠-١٨٩٥) وي و كارل ماركسى تىۋرا ماركسى و فەلسەفا دىاليكتىكى و ماديا مېژۇرى دانايە ل سالا ١٨٤٤ ل باريس چاڭ ب ماركسى دەپتە چاپىيەتكە دېپتە بىنەمايى دوستايدىتەكە مۆكۈم دنافبەرا وان دا ئەنجلزى چەندىن بەرھەم نېمىيەتى مينا (خېزانى پېرۇز، ئایدیولۆزىيا ئەلمانى،...) بۇ پەزىز ئەنجلزى بىنە:

М.М.РОСЕИМАЛЬ фиЛОСО фىСКИУ сЛоВАРК, ПонMuzEckuУ
ЛиMерамурbz Moch BA. 1979, c. 477.

(٣) تىرى اىجلىتون، الماركسية و النقد الأدبي، ص (٢٦).

په یوہندیا ئەدھبی و ئایدیولوژیایی په یوہندیه کا لیکگھوری يه، ئانکو ل ئاسته کى ب زەممەت دايە تاكو بھیتە دیارکرن لى دەھەمان دەم دا ھەر تیکستە کا ئەدھبی خودان ئایدیولوژیایە ئەگەر جیاوازیەك دنافبرا ياسا و سیاسەتى گەلەك بىت و ھەر دووك تا رادىيەكى لىك نېزىكىن پا جیاوازىا ئەدھبی و ئایدیولوژیایی دوو بەرامبەرە، چونكى ھەر تیگەھەكى تايىەتمەندى و جیاوازىيەن خو يېن ھەين.

”په یوہندیا دنافبەرا ئەدھب و ئایدیولوژیایی يا بساناھى نىنە، ئەدھب پشکەكە ژ ئایدیولوژیایی و ژى دردكەفیت و په یوہندیه کا ئالۆز و ئاویتە و زەنگین و گرانە: يا ئالۆزە، چونكى داخوازىا شرۇفەكرنى و پشکىنى بو په یوہندیا ئالۆز و ھەمە جۆرا رادىكالى دكەت دنافبەرا ئافاکرنا سەرخان و ژىرخانى، دىسان داخوازا شرۇفەكرنى دكەت بو په یوہندیا دنافبەرا ئایدیولوژىيا ب تیگەھەشتىنە وى تیورى دگەل شىۋەك ژ شىۋىن كارى ئەدھبى^(۱).

ھەروەسا (توسىرۇ ماشىرى) دەربارە تارىياتى و ئالۆزىا ھى په یوہندىي دېيىن ”په یوہندیا دنافبەرا ئەدھب و ئایدیولوژیایی په یوہندیه کا كويىر و قولە د ئامازەكرنى دا، بەلكو ئەو كيانەكى پىكەتە كى تايىەت دا دەھر جەڭاڭى كى ژ جەڭاڭان دا^(۲).

ھەروەسا ئەڭ په یوہندىيە يا زەنگىنە (چونكى نافەندەكە دنافبەرا جۆرەها رېباز و دىتنىن زانسى و ئایدیيالى، كىلىڭمە كەفركىيا ئایدیولوژى ژ هەفركىيا وەلاتى وجەڭاڭى ناهىيە جوداڭرن، ئایدیولوژىيا ب زەممەت و قورسە، چونكى دېيت بەرەف تیورا رەنگىشەدان ۋە بچىت، ئەوا كو ئەدھبى دېيىت رەنگىشەدانە کا ئاسانە بو په یوہندىيەن جەڭاڭى و هەفركىيا توېزان)^(۳).

بىشىۋەيەكى گشتى دشىيەن بىزىن كو ئامادەبوون و نەئامادەبوونا ئایدیولوژىايى دناف تیکستى ئەدھبى دا يا گرى داي چەند پىيەرەكە يە ئەمۇزى قوناغىيەن دویرۈكى و بارى سىياسى و روشهنبىرى و جەڭاڭى و روانىن و بىرەبۈچۈننەن ھۆزانقانى بەرامبەر ئەرك و رۆل ئەدھبى.

(۱) عمار بىلھىن، الأدب والأديولوجيا، ط١، دار البيضاء، دمشق، ١٩٩١، ص (٤٠).

(۲) تىرى اجلىتون، الماركسية والنقد الأدبي، ص (٢٧).

(۳) عمار بىلھىن، الأدب و الأديولوجيا، ص (٤١).

$\sigma \wedge$

پیشکادووچى

ئاراسنین ئايديولوژى يىن ھۆزانا جگەرخوينى

ھەلبەت ڙبو دەستنىشانكىرنا ھەر ئاراستەكا ئايديولوژى ڙلايى ھەر شاعرەكى فەپىدۇقىيە شارەزايىا ڙيانا روشهنبىرى و سىاسيا وى شاعرى بىن، چونكى ب شىوهكى گشتى ئاست و جورى روشهنبىرى وەبۈن و نەبۇنا چالاکيا سىاسي ل دەف شاعرى كارتىكىرنا خو يا ھەى لىمەر چەوايەتى و چەندايەتىا ئامادەبۇونا ھەر ئاراستەكا ئايديولوژى ل ناف دەقىن شعرىن وى شاعرى دا.

ڙفى لايىھە پىدۇقى دىغانىن چەند لايەنەكىن ڙيانا روشهنبىرى و سىاسيا جەگەرخوينى بەرچاڭ كەين.

▪ ڙيانا روشهنجيري و سياسي يا جگهروخوين (*)

جگهروخوين (١٩٠٣ - ١٩٨٤) ئيکه ڙ هوزانقانيں کورديت ناڻدار، و نافى دروستي وى (شیخ موس حسهنهن مامحمد مامحمد عهلي) (١) يه، خهلكي گوندي ههسارى يه سهر ب دههرا ميردينى ل باکوري کوردستانى، جگهروخوين هر ل دهستپيکا ڙيانا خو و دکو پرانيا خهلكي کوردستانى ڙ نه خوشى و دمردهسەرى و گيسيئن جقاکي دهست ب ڙيانى دكهت و ئەف چەنده گلهك کاريگهري ل ڙيانا وي دكهت، مينا مينا باب و دهيكما وي دماوى دوو سالاندا، ئەف چەنده ڙيانا جگهروخويني بهرهڻ زەممەتكا مەزن دبهت و ناچاردبىت کو گلهك رېكىن سەرنشييف هەلبزيريت بو بهرامبەربۇونا هەفركىا پەيداکرنا ڙيانى، لى زىدەبارەي ڦي ڙيانا نه خوش و پرى ئاستەنگ جگهروخوين رېكما خواندن و فيركرنى ڙي دھەلبزيريت و لسا (١٩٢٠) دجيته خواندىنگەها ئول پەرسى، دوى دەمیدا جگهروخوين گلهك دگەريت ل سەرتاسەرى کوردستانى و دچىتە هەمى قولاجىن وەلاتى، تاكو و زىدەتر فيرى بابهتىت ئولي و شەھرەزاي جقاکي کوردستانى و جوگرافيا و مېژۇوپا وي بىيت، لەورا ل (سا (١٩٢٤) ئى چاقيت شىخ موس حسهنهن لسەر هن پرسىن نەتمەدەي فەدبىن، لسەر دەستى (شەوقى بهگى ئەرخانى) شىار بۇومە وپىرا کوردىپەرەودەرىي بريي، بومە وەلاتپارىي... وپشتى شەرى شىخ سەعید ئەفەندى لسا (١٩٢٥) ئامن دهست ب خەباتى كر) (٢).

ڦيانا مرۆڤى بۇ وەلات و ئاخ و كەلپورى خو دېيىتە ئەگەر و پالىدەركى سەرەكى بۇ پەيداکرنا هزرىن داهىنانا دناف جقاکي دا، ڙوانازى جگهروخوينى نىشىيمان پەرەور بۇو، دەما لسەرتاسەرى کوردستانى گەريايى و ب چاقين سەرئ خو دمردهسەرى و زولم و سەتەما گەلن کوردستانى دىتى، هەرەوسا هارىكاريا هندەك کوردىپەرەوران دوى سەرددەمى دا جگهروخوين هاندا کو هزرا نەتمەدەي لىدھ پەيدا بىت، چونكى ڦبلى گەريانا وي و

(*) جگهروخويني هوزانقان د بدرەھەمېن خودا ناسنافى خو ب چەندىن شىوان نېيىسىد (جه گەرخوين، جگهروخوين، جە گەرخون، جە گەرخون).

(١) cegerxwin، Diwana (1 – Agiru pirusk)، capa (3)، Wesinen Avesti، Stembol، 2003، L (278).

(٢) د. رەھبەر رېزان، هوزانقانى راپەرچان جگهروخوين و گوڤارا هاورى، گوڤارا (روشەنجيري نوي) ژماره (١١٣)، دەزگاڭلىي روشهنجيري و بلاوکردنووه کوردى، بەغدا، ١٩٨٧، L (٥).

شارهزايا وي، پهيدابوونا شورهشا شيخ سهعدي پيران لسالا (١٩٢٥) ڙي ب ههمان شيوه فاكتهرهکي ديري بهيز بوويه بو خورتكرنا لايمني نهتهوهبي لده جگه رخويني و في
سالن ب (سالا ودلات پاريزيا خو ل قلهام ددهت) ^(١).

جگه رخوين كهسايهتىه کا بهيز بوويه، زهلامى سهردەمى خو بوويه ڙئاليه هزري و بيرتىزى و كومەلايەتى جەھەكى مەزن هبويه ل (سالا ١٩٢٧) دېيتە ئەندامى
(خويييون) ^(٢) ل لوپنانى).

جهگه رخوين پشتى ڦولى دېينيت باشترين رىك بو ديارکرن و نيشاندانا في راستين هۆزانى دەھلېزىرىت و بشيوهکي گەلهك بەرفرهە وجوان ئاماڙى بوان دەرده سەريان دكەت و ل سالا (١٩٢٨) ئيجازا مەلايەتى و درگرىت و ديوانا ئىكى ل ههمان سال دنفيسيت، لى نه هاتىه چاپکرن ^(٣) تاكو نوكه ڙبهر ڦان ئەگهاران ”گەلهك گوتنيين بيانى تىدا هەبۈون و هەتا ئاوارا من ڙى هاتىه گوھارتىن، من نەخواست وى ديوانى چاپ بكم، لى دەست نقيس ل نك من پهيدا دبه“ ^(٤).

(جگه رخوين) ى بير و بۆچۈونىت وى وەسا بوبۇنە كوشىخ و مەلاتى يابوويه ئەگەر سەرەتكىي بن دەستيا كوردان، لەورا ل (دەستپېكى سالىن ١٩٣٠)، شاشك و جبىن مەلايەتى دھافىت و هېرىشى دكەته سەر شىخ و بەگ و ئاغا و مەلان) ^(٥)، واتە پشتى

(١) ڙيدهرى بدرى، هەمان لاپدره.

(*) ئەۋەنچىخراوه ڙلايى چەندىن روشەنبىرىن كورد ۋە هاته دامەزراندىن، وە كورىخراوه كا هزرى و روشنېرى و چەندىن گوڤار و رۆژنامە دەركرن، هەر هەمان حزب ل سالا (١٩٣١) (يانا روشنېرى) ل ئامودى پېك ئينا و ڙماრە كا زۇرا روشنېبرا لدەروروبەرلىن خو كوم ۋە كرن وەكى (نایيف حەدسۇ، مەلا بالۇ، رەشید كوردى... هەندى).

(٢) عەبدولەنان خلباش، و: هييمىن حەميد، بەنیویە كەداچۇنى ئەدەب و ئايىدىلۆزىيا و جوگرافيا له شىعە كانى جگه رخوينى شاعير دا، گوڤارا (روڤار)، ڙماره (٣٧)، د. ر. سەرەدم، سليمانى، ٢٠٠٥، ل(٣١).

(**) ئەز شىام دېي ۋە كولىنى دا و بۆ جارا ئىكى هندهك ڙ هۆزانىن ٿى ديوانى بدهەست خورىخىم و بەلاڭ بكم.

(٣) cegerxwin، Diwana (3 – Kime E z?)، capa (3)، Wesinen Avesti، Stembol، 2003، L (319).

(٤) كەپور جگەرخوين، ڙينه نىگاريا جگەرخوين، گوڤارا (هيوا)، ڙماره (٣)، ئەنسىتىپوتا كوردى، ١٩٨٥، ل(١٧).

هشیاربوونی هوزانقانی دفیت وی چەندئ ب شیوهکی پراکتیکی ئەنjam بدهت و دروستی خزمەتا گەل و وەلاتى خو بکەت، لەورا کارى سەرەكى خو دکەتە هشیاریا نەتەوايەتى دناۋەخ و چىنین مللەتى مەدا، ژبۇ فى چەندئ جگەرخوين بتنى نابىت، كۆ ئەف ھزرە لدەپەيدا بىت بەلكو (ھندەك بەگ و كەسىن كورد پەرود پشتگىرىنى ل جگەرخوين دكر و بەمە ئالىيەكى فە هارىكارىن ھزرو بىرىن وى بۈوينە)^(١)، باتايەت پاشتى كۆ (مېرجەلادەت بەدرخان ۱۹۵۱ - ۱۹۹۳) ل سالا (۱۹۳۲) رادبىت ب بەلاقىرنا گۇڭارا (هاوار) و وەكۈشورەشەكا روشهنبىرى و ھزرى پەيدا بىت جگەرخوينى شاعر رۆلەكى مەزن دىگىرىت دبايەت و هۆزانان دا دناۋە بەرپەرىن وى گۇڭارى)، جگەرخوين مروڻەكى، مروڻ پەرود بوبەرەتەكى، ھەرودسا گەلەك حەز ژ وەكەھەفيى دکر دناۋېبەرا مروڻان دا و نە دخواست كۆ كەسەك بەيىتە بن دەست كرن ژلايىچ كەسەكى فە، بەلكو دخواست كۆ ب ئازادى و وەكەھەفيى ھەممى وەكى برا پىكىفە بىزىن ژبۇ فى مەبەستى ((جگەرخوين و عبدالقادرى تىلىوی رادبىن ب ئافاکرنا (جقاتا خەيرى) ل سالا (۱۹۳۲) ئارمانجا وان ژى هارىكارىكىرنا خەلک و خىزانىن ھەزار بۈویە. ھەرودسا پاشتى كۆ گۈنگىما فى جقاتى پەر تەتىيە خوياكىن جگەرخوين فى چەندئ بۇ (حاجو ئاغايى) دياردىكەت و بريارى دەدن كۆ (جقاتا خەيرى يامەزىن) ل ئامودى دامەزرينى دەكەل ھندەك كەسايەتىيەن دىتىيەن كورد پەرود و دلسوز)^(٢).

ئەف بزاۋ و چالاکىيەن كوردان ل وى سەرددەمى، گەلەك فەناكىشىن، ج ژ ئەگەرین دوبەرەكى دناۋېبەرا ئاغا وبەگا، يان نەگوھدانا خەلکى بۇ رېشەبەرەن خۇ رەنگە گەلەك ئەگەرین دىتىر ژى ھەبن، لەورا دى بىنин ل سالا (۱۹۳۲) (كومەلا هارىكارى و ھەزارىن كورد) ل شارى حەسەكە ژلايى (حەسەن حاجو ئاغا، عارف عەباس، جگەرخوين، عسمان سەبرى، ... هەندى)^(٣) دەيىتە دامەزراندىن.

(١) Mehmed usan, Antolojiya Edebiyata Kurdi – 2 -, Istanbul, 1995, L (228).

(٢) موسەددەق تۇقى، گۇڭارا روناھى - ۋەكۈلىنىڭ دىرۈكى - روشهنبىرى، ل(٦٨).

(٣) د. حەسەن سەيەھەدىن، رولى جگەرخوين دناۋە تەڭگەرا نەتەوەبى دا، گۇڭارا (روڭار)، ژمارە (٣٧)، دەزگائى سەرددەم، سليمانى، ٢٠٠٥، ل(٧٤).

(٤) غازى حەسەن، روشهنبىرى كوردى لە سەدەيەك دا، گۇڭارا (گولان)، ژمارە (٢٦٠)، ھەولىر، ٢٠٠٠، ل(٤٦).

هەستکرن ب کیش و ڈاریشین دناڤ مللەتی مەدا هەین و ئەو نەخوشیيەن دهاتنە سەرئ خەلکى، هەردەم ھاندەر بۇون ژبو روشنېرىن كورد بگشتى و بتايىبەتى جگەرخوين کو ھزرو ئافراندىن و تشتى نوى دا بکەت و رادبىيت ب (داناندا كومەلەكى بنافي (نادىا جوان كوردى ل سالا ۱۹۳۸ - ۱۹۳۷) ل بازىرى ئامودى دامەزرينىت، ل ئەڤ نادىيە ژلايى فرنسيان فەھەرزىمى دەھىتە داخستن ژبه رولى وان يې كارا دەشيارىكىندا گەنج و خورتان دا^(۱)، جگەرخوينى بازڭى دەرى كەپەيەندىيەن خۆ لەھەرتاسەرى پارچىن كوردستانى بھېز بېخىت و بزاڤەكا سياسى و نەتمەوهىلى لەھەرتاسەرى وەلاتى پەيدا بکەت بۇ ۋى مەردەمى ل (سالا ۱۹۴۰) ئى جگەرخوين و ھەفالىن خۆ رادبن ب دامەزرينى دەھىتە دەھىتە (جقاتا ئازادى و ئىكەتىا كوردى^(۲) و برىيَا ۋى جقاتى خۆ دگەھىنىتە ھەمى سەركىش و سياسەتمەدارىن كورد ل ھەمى پارچىن كوردستانى و پەيەندى دگەل (پارتى ديموکراتى كوردستان/ ئيران و عيراق) هەردووان دا ھەبۈوينە.

جگەرخوينى شاعر ھەول دەدت ل سالا (۱۹۴۶) بەرەڭ ژيانەكا بزەحەمەتر بچىت و ل بازىرى ئامشلو ئاكنجى دېيت، ئەڭ چەندە ژلايى ھزرى ژى كارتىكىرنى لى دەكت و ھەر زوي ھەست ب سەتم و زولما نەتمەوين دېزى دەكت ئەۋىن دگەل كوردان دېزىن لهورا (نافي جقاتا ئازادى و ئىكەتىا كورد دگۇھورۇن بۇ (جقاتا ئازادى و ئىكەتىا كوردستان)^(۳)).

ل (سالا ۱۹۴۸) ئى جگەرخوين دېيتە كومۇنيست و دچىتە دناڤ رېزىن كومۇنيستا سورىيائى دا، و شەرئ جىهانى يې دووپىي و شورەشا فېيتىنامى و چىنى و بزاڤىن دېيىن دونيابىي كارتىكىرن لى كر كو بەرەڭ پېشىكەفتىن و ماركسىزمى فە بچىت، و ل سالا (۱۹۴۹) جگەرخوين بۇ حارا ئېكى دەھىتە زىنداڭىن).

(۱) كەيىو جگەرخوين، ژينە نىگارىيا جگەرخوين، ل(۱۸).

(۲) مستەفە مزورى، جگەرخوين كى يە؟ گۇفارا (تىرۆز، ژمارە (۴)، سىيىمەل، ۱۹۹۱، ل(۴).

(*) جقاتا ئازادى و يەكىپىا كوردستان ل سالا ۱۹۴۶ هاتە دامەزراندىن و بەرى ھېنگى بنافي (خوبىون) بۇ، سەرۇوكى وى (ئەممەد نافىز) و سكىرتىر جگەرخوين و چەندە ھەفالىن دېز جگەرخوين دېبىزىت گەھەرپەنەنافى خوبىون ژېرەندى بۇ كو ئەۋ نافە دناڤ كوردىن سورىي دا نەخوش ھاتبو بېھىست.

(۳) د. حەسەن سەيىھەدىن، رولى جگەرخوين دناڤ تەۋگەرا نەتەوەبى دا، ل(۷۴).

(۴) كەيىو جگەرخوين، جگەرخوين، گۇفارا (نووبۇون)، ژمارە (۷۴)، دەھوك، ۲۰۰۶، ل(۴۱).

جگه‌رخوین راسته چویه دناف مارکسیزمان دا، لی ژلایی هزری فه مرؤفه‌کی نهته‌وهی

بوویه و هردهم نهتهوه و ئاخ و وهلتی وی ل پیشیا ههر کارهک و کريارهکا وی بوینه،^(۱) د ماوى دگه کومونیستان دا، بوویه سهروکي کومیتا ئاشتیي ل جزیرى^(۲)، بهرده‌وامىي ددته خهباتا خوييا سیاسى و روشه‌نبيرى و کاريگه‌ريهکا مهزن هېبو، لسر دهسه‌لاتا سورىي و زىدەبارە لوازىا لفلاقينا سیاسى و روشه‌نبيرى ياكوردى ل وى سه‌ردمى، جگه‌رخوین رادبىت ب دەركىنا گوفارهکا روشه‌نبيرى و ئەدبى و فولكلوري بنافي (گولستان) ل دوماهيا سالىئن چلان ژ سەدى بىستى.

دسالىئن پىنجيان دا، بزافىت ئازادى خواز زۆر بۇون لسەرتاسەرى دونيمايىن وبتايىبەت ل وهلتىن بن دەست و ماڭ خارى. دەھمان دەم دا (جقاتا ئازاد يخواز) هېبوو ل سورىي و جەگەر خوين ئىك بوویه ژ ئەندامىي چالاکىن وي، (لى دوى دەمى دا ولسالا ۱۹۵۰)، رادبىت ب دامەز راندنا (جقاتا ئاشتى خوازيا سورىي)، جگه‌رخوين دناف جەماوەرى دا هيئا و بناڭ وەنگ و خوشتفى بوویه و بەردهم رىز ل دهاتەگرتى، هەرەسما ئەڭ پايىبەر زىيە لەھى سەركىدايەتىا دگەلدا كار ڙى دكىر هەبۈويه، لمورا دەھىتە دەست نىشانىكىن بۇ پەرلەمانى سورىي وەكى نويىنەرى حزبا شوعى ل سالا (۱۹۵۴) ۋىنى پلى وەرددگىت تاكو سالا ۱۹۵۷^(۳).

رۆز بۇ رۆزى تىكەھشن و ھزرمەندىا شاعرى بەرفەھەر لى دەيت، لسر پرسىئىن سیاسى و روشه‌نبيرى و نهته‌وايەتىيىن كوردى، پشتى بشىوه‌كى تىرو تەسىل دنافه‌رۆك و بەرnamەكارىا حزبا شوعى ئاگەھدار دېيت، بىيارى ددەت ڏناف رىزىن وان دەركەفيت و لسالا (۱۹۵۷) دگەل ھەقالىئن خۇ (رېكھستىن ئازادى) دامەززىين، كوبىرلەمانى وەرگەن وى نهته‌وايەتى بووينە ب شىوه‌كى كومفايى ژ بىردىزى زانستى يامارکسى وەرگەن، و لسالا (۱۹۵۸) بىيارى دەمن كودگەل (پارتى ديموکراتى كورد ل سورىيا) بىن ئىك و جگه‌رخوين پلا ئەندامەتىا لىزنا مەركەزى و پاشى مەكتەبى سیاسى دناف پارتى دا وەرددگىت^(۴).

(۱) كەيو جگەرخوين، زىنە نىڭارىا جگەرخوين، ل(۱۸).

(۲) كەيو جگەرخوين، جگەرخوين، ل(۱۴).

(۳) شکو توفيق، سەردهمنامەي جگەرخوين، گوفارا (روقار)، ژمارە (۳۷)، دەزگاي سەردهم، سليمانى، ۲۰۰۵، ل(۳).

ئارمانجا سەرەکى يا جگەرخوين هشياريا جەماوەرى كوردىستانى بۇو، ھەولۇدا ئەڭ
ھشيارىيە ب كومەم بىت و ھەمى جەھىن كوردىستانى فەگرىت، ژلايى نويكىن و بەلاقىرنا
نەتەوايەتى و ھەستىن شورشگىرى و كوردايەتىن.

ئەو بارودوخى ل عيراقى پەيدا بۇو پشتى شورەشا (14 ئى تەمۇزا 1958) وقەگەريانا
(مسەتەقا بارزانى) (1903 - 1979) ژ ئىكەتىا سوقىيت، زۆربەي روشنەنېر و كوردىپەرەران
دەپ بەھىتە عيراقى ژبەر ۋىچەندى جگەرخوين دەھىتە بەغدا و دېتە مامۇستايى
زانكوبىا بەغدا پېشكا زمان و ئەدەبى كوردى، ھەرودەسا ل ئىزگى كوردى دوو بەرناما
پېشكىش دكەت ئىك ئەدەبى و يى دى دېرۈكى ل سالا (1959)، پشتى ماوەكى و دەست
پېكىرنا شورەشا ئەيلوولا مەزن لسالا (1961)، جگەرخوين پېشكدارىي دشورەشى دا دكەت
دەھەمان دەم دا دېتە ئەندامەكى كارا دگەل (كوري زانىاري كورد)⁽¹⁾

بارودوخىن وي سەرەدمى دتايىبەت بۇون، بتايىبەتى ژلايى سىاسى و روشنەنېرى فە،
حەممەتىن ئىك لەدەپ ئېكىن عيراقى سىاسەتكەن بكاردىيىنان، ژبۇ تەپەسەركەن و
نەھىلانا گەلن كوردىستانى، لەورا مللەتى كورد ژى بىريارا مان و نەمانى دابۇو، و
بەردهوام دقادا خەباتى دا بۇون، جگەرخوينى رۆلەكى كارا ھەبۇ ژبۇ ئاراندن و
خورتىرنا ئاگرى شورەشى كۆ خەلکى مە بەرگرىي ژئاخ و كەرامەتا خو بکەت، (لى ئەڭ
چەندە بۇ ماوەكى كىيم دېيت و بەرەف سورىيائى دچىت و بۇ جارا دووپىي ژلايى رېزىما
سورى فە لسالا (1962) يى دەھىتە گرتى و زىنداڭىرن، و پشتى سالەكى دەھىتە نەفيكىن
بۇ بازىرى (سودىدا)⁽²⁾.

جگەرخوين دەھىتەمى دەرگەھان بقوتىت، ژ بۇ خزمەتا گەل و ووھلاتى خۆ لەورا
دەپ بىنن كۆ گەلەك لەلەپەن دېيانا وي ياسىسى دا ھەبۈۋىھە ل (سالا 1967) دەھىتە
ھەلبىزارتىن بۇ ئەندامەتىا كومىتەنا ئافىن ياسىسى دا (پارتى ديموکراتا كورد / سورىياء)، و لسالا
(1969) جارەكى دى بەرەف شورەشا ئەيلولى دەھىت ل كوردىستانى عيراقى و پېشكدارىي
دگەلدا دكەت⁽³⁾.

(1) كەريم چولى، جەگەرخوين لە ئەدەبىياتى نۇرى كوردىدا، گۇفارا (روۋار)، ژمارە (37)،
دەزگاى سەرەدم، سلىمانى، 5، 2000، ل (34).

(2) كەيىو جگەرخوين، جگەرخوين، ل (41).

(3) د. حىسىن سەيىھەدىن، روپى جگەرخوين دناؤ تەفگەردا نەتەۋەبى دا، ل (74).

ل (سالا ١٩٧٣) ئى جگەرخوين بەرەڤ لوبنانى دچىت وەك ئەندامى مەكتەبا سیاسى يا (پارتى ديموکراتى كورد) دمینىت، پاشى ل سالا (١٩٧٩) بەرەڤ وەلاتى سويد دچىت و دچىته دناف رېزىت (پارتى ديموکراتا پىشەرويا كورد ل سورىي) و هەر وەك ئەندامى كومىتا نافىن دھىتە قەبۈلكرن و تاكو دوماهيا ژيانا خۇ دگەلدا دمینىت، هەرودسا دگەل چەند روشنېرەكان ل سويد راديوىهك ب زمانى كوردى دامەزراندن و دەست ب دەركىنا رۆزىناما (رۆزا نوى) كر، و دگەل پروفېسور (كەندال نزان) بەشدارى دئاڭاكرنا (ئەنىستيوتا كوردى ل پاريس دا كر) تاكو (٢٢/١٠/١٩٨٤)^(١) ، پشتى ژيانەكا پرى نەخوشى و بەرھەمىن مەزن ل (ستوكھول) ئى دچىته بەردىلۋانىا خودى .

▪ ئاراستىن ئايديولۆزى

بىگومان هەر تورەقانەك دقۇناغەكا دياركى دا پىگىرىي ب ھزرو بىر و باوهريي ئايديولۆزىيەتكى دكەت، ب رەنگەكى ڙەنگان ئەف ئايديولۆزىيەتە رەنگە دەدت دناف دەقىن ئەدەبىيەن وى دا.

لەرچاڭىرنا گورانكارىيەن ھزرو بيرىن شاعرى و لدويف زنجира مىزرووبىي يا دەقىن وى ئەم دشىيەن ئاراستىن ئايديولۆزىيەن دناف ھۆزانا جگەرخوينى دا بىشى شىيەد دياربىكەين:

▪ ئاراستى ئايىنى

مرؤف وەك لىكدانەفهيا گيانى و لەشى پەيوەندىيەكا راستەو خۇ يادىلىنى دەنگەل خودايى هەى، لمورا هەر ڏەستېپىكا بۇونا مرۇقايدەتىي ڙېۋە پەتكىدا ۋەنگەن ئەندامى دەقىن بارودوخى ھندەك ئايىن يېن پەيدا بۇون، و لدويف روشهنبىرى و ئاراستىن ھزرييەن سەرددەمان گورانكارىيەن جوراوجور يىن كەتىنە دبوارىن ئايىنى دا، ئايىنى پىرۇزى

(١) ڇىدەرى بدرى، ھەمان لايپرە .

ئىسلامى ئى لدىھ ياساو تايىبەتمەندىيەن خو، گرنگىھەكا پتەو دايە ب ستايشا پىغەمبەرى (س) و پارانەفە ب خودايى مىھرەبان، كەواتە دى شىيىن بىيىزىن كو ھۆزانى ئايىنى بريتى يە ژ ”رەخساندن و تىيەلکىشىكىدا ئايىنى د چارچوغا ھۆزانى دا ب ئامانجا ھىزكىن و كويىركىن و باوەرى و ئيمانى يە دەدەر وونى مەرۋەنى دا و ئىنانا بەلگان ژبۇ ھەبۇنا خودى و سەلاندىن مەزنەھيا وي، ھەروەسا داخوازەكە ژبۇ پەيرەوكىن رەفتارو دابو نەرىتىن ئىسلامى و قىيانا خودايى، يان بريتى يە ژ سالوخدانان پىغەمبەرى (س) و داخوازا شفاعەتى يان بىرئانىنا سىرەتا پىغەمبەرى و خەلەپىن وي يان بىرئانىنا غەزهوات و فەكرنىن ئىسلامى.

ئەگەر سەرەلدانان فى جورە ھۆزانى بۆ كاريگەريا ئايىنى بشىوهكى گشتى و ھۆزان ب شىوهكى تايىبەتى لىسر ئەدەبىاتى فە دزقلىت و لوى دەمى كو ئەڭ كاريگەريه مەزن دېيت ئەدەب دى مورك و بەرڙەنگىن ئايىنى بخوقە گرىت^(١).
وتايىبەتمەندىيەن وي بريتى نە ژ بكارئانىنا (نافىء (الله) و پەيقيەن قورئان و كتىپ و فورقان و نافىء ھندەك سورەتىن قورئانى، ھەروەسا بكارئانىنا پەيقيەن (رسول، نەزىر، بەشير ... ئەفە و ژبلى وان پەيقيەن كو تايىبەتن ب فەرەھەنگا ئىسلامى فە بو نەمۇنە (موئمن، ھود، ھيدايات، زەلالە، كوفر، شرك، زەكتات، جىھاد، شەھيد، ... هەتىد)^(٢))، لەورا دى بىينىن كو د ئەدەبىاتا ئىسلامى دا دوو جۆرە ھۆزان يېڭىن ھاتىنە دەست نىشانىكىن:

أ- ھۆزانان پارانەوە (ئىلاھىيات - موناجات)

جەگەرخوينى شاعر دەقى قۇناغا ژيانا وي دا كو زىيەدەتر ل ژىير كاريگەريا بىر و باوەرىن ئايىنى ئىسلامى بۈوەيە، وەكى مەرۋەكى موسىلمان و ھۆزانفانەك

(١) بنىره: على كمال الدين، الشعر الأسلامى في عصر صدر الأسلام - دراسة فكرية فنية، جامعة الموصل / كلية الأدب، قسم اللغة العربية، ١٩٩٠، ص (٢٠٢).

(٢) ئىبراهىم ئەھەد شوان، سوفىگەرى - شىعىرى ئايىنى و سوفىگەرى لە شىعە كوردىدەكانى مەحرى دا، ج ١، چاپخانەي وەزارەتى پەرورىدە، دەزگاى چاپ و بلاو كردىدەوهى موڭرىيانى، ھەولىر، ٢٠٠١، ل (١٩٥).

دچار چوپانی شعری دا هندهک جارا ستایشا خودی مهزن کریه و مناجاتا د نافبهرا خو و خودی دا دربربریه ئهه جوره هوزانه کو دبیئنی هوزانا (پارانهوه) ((باهرابتر، نافهروکا وئی یا پیک هاتیه ژ پارانهله ژ خودی و وسفنگرنا مهزنایی و شیانین وی، لبه روناهیا هزر و بیرباوادرین موسولانه تی...) ژیده ری فی جوره هوزانی قورئانا پیرۆز و شهريعتا ئیسلامی یه، هوزانقان پشت ب ئایه تیئن قورئانی دبهستیت و وهکی خو و هردگریت، وهه ب زمانی عهربی دگه رستیئن هوزانی تیکه لکیش دکهت و زمانی فی جوره هوزانی یی تیکه له و گمه له ک په یقین عهربی و ئایینی دهینه بکارئنان))^(١) ژفی لایشه جهگه رخوبن دهوزانا (دوردانه گه و هه ری خوش خوان) زور ب جوانی باسی سیفاتین خودی دکهت.

نافی تهیه دهسری کیتابان

بی نامی ته پر نه خوهش خوهش خوان
خوش خوانی دبیم ب نافی باری
سد باری دکم ژ باری زاری
باری ژمه زیده یه ب گوفتار
په سنی ته بکم بشبھی ئه خیار^(٢)

هه روکی خویا دبیت هوزانقان وهکی هه می هوزانین دی یین ئایینی ب نافی خودی مهزن دهست پیدکهت، و هیزو شیانین خو هه مبهه ری خودای زور ب کیمی نیشاند دهت، و لدویف دا ب تیرو ته سه لی باس ل سیفات و تایبەتمەندیین خودی دکهت.

لهورا تو فەدیرو بی هەفای
خەللاقى جەھانى بی زەوالى
رەحمان و رەحیمی بی قسورو
رەززاقى فەقیر و مار و موورى

(۱) د. مارف خەزندار، میزۇوی ئەدەبی کوردى لە سەرەتاوه تا سەددەی چوارەم، بەرگى ۱، ج ۱، چاپخانەی وزارتى پەروەردە، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوە ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۱، ل ۱۷۴).

(۲) هۆزانان نەبەلافکری ژ دیوانا ئېکى یا نەچاپکری، کو ژلابی بەریز (کەیو جگەرخوبن)، ل ۵/۲، ۲۰۰۶/ ۲۰۰۶ هاتیه رووانە کرن ژ سوید.

غەفارى گوناھ و زەنۋە و عوسيان
 قەھارى ملوك و شاھ و سولتان
 جەواد و كەريم و پېر سەفایي
 رەزازاق و حەكيم و بىنەمماتى
 بىنەشكى تو زانايى بىنەمکانى
 چاوا تو دقەلبى سالحانى
 بىنەئىش و مرن و نەدار و بايى
 نە ئار و هەوا و خاك و ئابى
 نە ئار جەوهەر و جسم و نور و لەونى
 بىنەباف و ئىنى نەقىز و ئىنى
 كەس نىنە ت كارى تە خەبەردى
^(١) وەركى بىكۈزى و ياخۇرى بەردى

خالەكا دى ئارىپەت مەندىيەن ھۆزانانا پارانەوە باسلىن ل سىفات و نافىئەن خودى نە،
 كۆ ھۆزانغان يىشى يەقان ناڭان بشىۋەكى رېك و پېيك و ستايشا خودايىدا باس
 بىكەت مىينا (رەحمان، رەحيم، غەفار، جەواد، كەريم، رەزاق، حەكيم، ... هەتىد)،
 دېھەرەدەۋامىيا ھۆزانانا خوددا ھۆزانغان باس ل لاۋازىما مرۆڤى دەكتەل ھەمبەرى ستايشا
 خودايى لەورا دېبىزىت:

پېينسىد شوعەرايى قەومى نەكرااد
 ئەمسال مەلا و مىر و فەرھاد
 بىلچوملە د خەلۇخانى رۇقىن
 هەر يەك ب ھەزار دەھى بخونى
^(*) ئەوكۇ نەھى نەشن ھەوى بەيانكىن
^(٢) گو سەد غەزەل ئە دل ۋەھەنگىن

(١) ژىلدەرى بەھرى.

(*) ئەدە دىرىھ بشىۋەيەكى چەوت ياخىيە فەگۇھاستن، چونكى دېارچە كا دى دا بىنى رەنگى ياخىيە نەپەسىن (ئەدو كەدونە و ھەقىقىتى تىشت بانكىن - سەد بارى غەزەل ئە دل فەشانكىن).

(٢) ھۆزانانە كا نەبدەتكىرىيە ئە دىيوانا ئىيکى ياخىيە چاپكىرى.

هۆزانقان بوارى لوازىا مرۆڤى ل هەمبەر ئى پەسنا خودى بەرفەھەتر ل دكەت،
دەما دھىت باس ل نەتهوين دىت دكەت و زۆر ب چافەكى نزم بەرى خۇ ددەتە وان:

قەت شاعرى رۆم و تورك و تاتار

فرس و عەرەب و فەرنگ و بەربەر

ئەوسافى تە قەت نەشن ب بىيىن

(١) لە ۋاز و دين و مەست و گىيىن

دشىيىن بىيىن و گفتوكويىا خودا دگەل خودى، سەرەرای پەسنا وي باس ل
بەراوردىكىرنا مللەتى كورد و نەتهوين دى دكەت و ل هەمبەر ئى پرسىيارا كو كوردان
شيانىيىن ئەددەبى لەدەن نىين، زۆر ب زىرەكانە و ب ھەرسى زمانىيىن (عەرەبى، فارسى، و
توركى) بقى رەنگى شيانىيىن كوردان نىشان ددەت و لە دوماھىيى ب فرييىكىرنا سلالاقان بۇ
گيانى پاكى پىغەمبەرى (س) و بنەمەلا وي ھۆزانى بىدوماھىيىك دئىنت.

مادەم وەيە ئەدى دلو نەزانو !

ھل تدرى بما حكا اللسان؟

لافان تو مڭۈن اندر جەھان دم

بەن توركىجە، ئەرەبىجە، كوردىجە بىلەمەم

لاكنىي كىنەت في ھواء القوم

بىچارە و ۋاز و مەست و پر لەم

خەلکى ژمەرا دگوت نكارى

كۈرمەنجى بىكى پەسنى بارى

لەورا مە ب كوردى مەدھى و يىكىر

چەند خىتەك ل كاغەزا سېيىكىر

ھينىگەن كو ھەيا سەلات و رەحمەت

(٢) ل با پىغەمبەر و ئال و سوحب و ئومەمەت

(١) ژىنەرە بەرى.

(٢) ھەمان ژىنەر.

ب- هۆزانا نهعت (پیگوتن و پارانهوه ل پیغەمبەرى (س))

"برىتى يە ژ پەسنا پیغەمبەرى ئىسلامى (س) لدور مەزناتى و پەرجووبىيەن وى (معجزات)^(١)، ئەف جۆرە هۆزانە ژھەمى لايمەكى ۋە، وەكى هۆزانا موناجاتە، لى يَا تايىبەتە ب پیغەمبەرى ۋە، سەرەرای قورئان و ئەدبىياتا ئايىنى، هۆزانقان پىر گوتتىن پیغەمبەرى تىكەلکىشى هۆزانا خو دكەت.

بۇ نموونە د هۆزانا (مەممەدى پیغەمبەر) دا ھاتىيە:

منم پر غەربىم ژ دىلبەر فەلەك

ژ هىرا حەبىبىم ددل من پەلەك

ژوان چەشمى ئەبلەق ژ دېمى خرۇش

ل دل قەھومىا تەلخى من دايە جوش

حەبىبى منم ئەممەدى شەھسوار

شەھنشاھى تەختى مەدینا كوبار

مە ھېقى ھەمە كۆ بىت ئەمە شەھى

بىي من دگەل خو بەشتا بەدى

دگەل دا و بابان و ھەجى مومىن

دگەل مومناتان ھەمى ئەجمىن^(٢).

دەقى هۆزانى دا، هۆزانقان خۆ بەرامبەر پیغەمبەرى خۆدى (س)، خو دشکىنيت و داخوازى ژى دكەت كو و شەفاعەتى بۇ بىكەت و دگەل خودا بەته بەھەشتا بەرين، ھەروەسا دگەل باب و دەيکىن وى ھەمى موسۇلانان، دەقى هۆزانى دا ب ئاشكارىي دياردبىت، كو جەڭەرخويىنى باوەرى ب ئىسلامى و پیغەمبەرى ھەمە.

(١) د. ئىبراھىم ئەحمد شوان، سوفىگەرى - شىعى ئايىنى و سوفىگەرى لە شىعە كوردىيەكانى مەحوى دا، ل(١٩٧).

(٢) هۆزانا نېبەلاڭىرى.

ج- پەندو ئامۇزگارىيىن ئايىنى

جەگەر خوين ژ روانگى ئايىنى ئىسلامى قە، بەرى خو دايە ژيانا دونيايى و ھەر لدويىش قىيىچوونى هندهك ھۆزانىيىن پەند ئامىز نفىيىسine، كو رەنگەدانا بىر و باودرىن ئايىنى يىن ھۆزانقانى نە. بو نموونە: دھۆزانا (پەندنامە) دا، ھۆزانقان ب روئى دروستى خو وەك مەلا رادبىت، و ئامۇزگاريا ل خەلكى دكەت كو پىر بۇ دوماهيا خو (ئاخىرتا) خو بىكەن، چۈنكۈ دوماهيا ھەمى مەرۋەن مرنە و پىتىقىيە بنەمايىن ئىسلامى بەرچاڭ وەربىگەن بۇ نموونە:

ئەزى بىزىم لى ھوون دلى خو مەگىن
دنىا نە ھېزايىه ئەملى تەڭ بىرەن
مالا مە گەلەكى كۈورە يەك ماخە
ئەۋەزى ل بن شەش حەفت تەبەققىن ئاخە^(١).

ھەروەسا باودرى ب (ئادەم و حاوايى) ھەيە كو ھەمى مەرۋەن چۈن پەيدا بويىنە و نەون باب و دەيكىيەن تەڭ مەرۋەن و گازندا ژ خەلكى دكەت و ھشىار دكەت بىتنى بۇ مەرۋەزى دەرىيت ناڭ دەيىنەت.

ئەم تەڭ بىرانە، ژىيەك دى و يەك باڭ
ژ مەريان رە ج مایە ژ بىل ناڭ
قەت شىيار نابن، تا كەنگى رازن
ھون مەزنىن، ئەم ژۇھ دكىن گازن^(٢).

ھەروەسا دەقى ھۆزانى دا رەخنى ل وان مەلا دەرىيت ئەۋىن زەكتاتا موسولاناتا دخون لدويىش فەرمۇودىن پىغەمبەرى (س) ناچىن، بۇ قىيىچەندى فەرمۇودەكە پىغەمبەرى دەيىنەت:

خەلك دېيىزىنە مە شىخ و ھەم مەلا
وەختى زەكتاتا خو دېيىزىن بەلا

(١) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk): L (39).

(٢) ھەمان ژىنەر، ھەمان لەپەرە.

چمان هەزرتى پەيغەمبەر گوتىه
زەكەتى مەخوھ، گەر تو ھاشمى يە^(١).

واتە كەسى ماف نينه زەكەتى بخوت، ئەگەر ژ بىنەمala پېيغەمبەرى بخۇزى بىت.
ھەروەسا ددرىزاهيا فى هۇزانىدا جىڭەرخوين دھىتە سەر گرنگىا خواندن و زانىنى
و دانىت ب رىكا سەرەكى بۇ پىشىكەفتىنا مللەتان و فەرمۇددەكا پېيغەمبەرى بۇ فى
مەبەستى بكاردئىنېت.

چمان هەزرتى فەخرون ئالەمین
گوتىه "اطلب العلم ولو في الصين"^(٢).

ھەروەسا داكوكىي لىسەر مەلایەتىا خۆ دىكەت و پىيگىريما خۆ بەرامبەر كارى وى وەکو
ھشىيارىيا دىنى، فى چەندى گرئ دىدەت ب وان كەسىن بەرى وان ژىايىين كۆ كەسى خو
بىدروستى لى نەكرييە خودان :

ئەز مەلامە لەورا دلى من دىشى
خوه دى رەحما خو بى ل ئىن پىشى^(٣).

ھەروەسا دھىتە سەر لايەنى ئيانا مللەتى بۇ ئاخ و وەلاتى خوھ، گرئ دىدەت ب
ئايىنى پىرۆزى ئىسلامى ب رىبيا فەرمۇددەكا پېيغەمبەرى خودى (س) :
ئەفە تەڭۈز مەرا رىبيا دين و ئىيمان
(حب الوطن) دەليل و بىرھان^(٤)

(١) ژىيەرئى بەرى، ھەمان لەپەرە.

(٢) ھەمان ژىيەر، ل (٤٢).

(٣) ھەمان ژىيەر، ھەمان لەپەرە.

(٤) ھەمان ژىيەر، ھەمان لەپەرە.

د رهخنه ل ئايىنى ئىسلامى (ئەنتى ئايىنى)

ژخواندىنا هندەك ھۆزانىن جگەرخوينى دگەھىنە ۋى ئەنجامى كو ھۆزانقان بەرامبەر ھزرا ئايىنى توشى ھەلگەرانى بۇويە، ھۆزانقان دھزرىن خوينى بەرى ياخى بۇويە، ديسان ئەڭ ياخى بونە لېر كومەكا رەفر و لىلکاريان (غامض) نە فەشارتى يە، بەلكو ئىكسەر وەكو جاردانەكى (راگەھاندن) بۇچۇننىن خو رادگەھىنیت:

تازىعە بىرچىم، مەلا !
ج بكم ب رۆزى ونمىز !
كومبۇن لىن دەردو بەلا
ج بكم ژۇنى رىشا درېز
(ج بكم ب رۆزى ونمىز)^(١)

لەپىرى جگەرخوين ئاخفتىدا خو ئاراستەي پياوين ئايىنى دكەت، دېيىزىتە وان دەمىن كومەكا ئارىشىن كومەلايەتى و ئابورى ھەبن داكوكى و پىداگرتىدا ھەوھ لىسەر هندەك بىنەمايىن رووالەتىن مىبا نقىزان كارەكى بى ھودەيە.

جگەرخوين پياوين ئايىنى بقى چەندى تاوانبار دكەت كو بۇويە رى خوشكەر بولۇمۇن و داگىركەران ئەوان ب ئاخافتىن خوين خاپىنۈك خەلک سەردابىرىنە و مللەت ب رېكا وان كەفتىيە دنەخوشىيان دا:

تە ئەز كرم كولى نەيار
تە ئەز ژيانى برمە خوار
بن دەستى دوژمن مەست و ڈار
دەرمان چى يە كاوهە ب بېز
كورتان ملى ئەز بۇمە كەر
بارى نەياران تم لىسەر
پشتا منه ئاه و كەسەر
بىرۋەزى تەڭ بون قەريز
(ج بكم ب رۆزى ونمىز)^(٢)

(١) cegerxwin. Diwana (4 – Ronak), capa (3). Wesinen Avesti. Stembol. 2003, L (99).

(٢) ژىددەرى بدرى، ھەمان لايپەرە.

دیاره دېنی خالى دا جگەر خوین دگەل بوجۇونا مارکسى ئېيك دگرىت دەمىن كو دېيىزىت ئايىن ئەفيونى مللەتانە ئەگەر بەيىتە استغلالىكىن، ئەڭ چەندە گەھشىتىه وى رادى كو جگەر خوين خۇ دقۇناغا بەرى دا مينا نەزانەكى بىبىنېت، كو بارى مەلايان لەھەر پاشتا وى بۇويە، ئەو فى قۇناغى ب قۇناغا نەزانىن و مەستىيە ل قەلەم دددت.

خشتى ئەمارە (١)

ئايىدىلولۇزيا ئايىنى

تىبىنى	رېزا سەدى	ژمارا ھۆزانان	ناۋەرۆك	ز
ڇغان سى ھۆزانان (٢) ئەون يىن نەھاتىنە بەلاقىرىن و بەشدارى رېزا سەدى نەبووينە لەورا مە نە خواست كو ئەم رېزا سەدى بو ڇان سى ھۆزانان كو رېزەك كەلەك كىيم دەرىنин و رەنگە ھۆزانىن دى يىن ئايىنى هەبن، لى تاكو نوكە بەلاق نەبووينە.		١ ٢ ١ ١٠	پەسنا خودى پەسنا پېغەمبەرى پەندو ئاموزگارىتىن ئايىنى ئەنتى ئايىنى	-١ -٢ -٣ -٤

٢- ئاراستى نەتهۋايەتى و نىشتىمانى

ڙوى پوانگى كو زمان و ناخ و مىززو، رەگەزىن سەردەكى نە، ڙبۇ ھەبۇنا ھەر نەتهۋايەكى، ڙبەرھەنلى پىناسا (ھۆزانان نەتهۋايەتى و نىشتىمانى) ب ۋى رەنگى ھاتىيە كەرن:

”ھۆزان دەيىتە گىرەدان ب نەتهۋەي ۋە ب دوو رەگەزىن گىرنگ، ڙ رەگەزىن نەتهۋايەتىي، ئەۋۇزى (زمان و مىززو) نە، ھەر ڙدەست پېكى زمان ھىمايەكى شارستانى يە، ڙبۇ ھزرىن كومەلىن مەرۇۋايەتى، دوى دەمى دا ھۆزانى تايىبەتمەندى و بەيائى مەزنى مەرۇۋايەتى ھەبۇ ۋ دەربىرىن و وۇدانى، ھەرودسا ھۆزانغان گىرنگى دەدەتە وان رويدانىن دىروكى، و دشىت ب رەنگەكى واقعى دناث بەرھەمەن خودا بەرجەستە بىكەت،

واته ریزگرتن و چهسپاندنا به لگه‌نامه‌ییه و رویدانیین به‌ری نهو ییت ب نه‌ته‌وایه‌تیی
فه دگریدای^(۱).

بیگومان هر نه‌ته‌وهکی، پی‌دشی ب هنددک ره‌گه‌زین هاویه‌ش هه‌یه، تاکو مرؤفه
 بشیت بیژیتی نه‌ته‌وه، نه‌وزی ره‌گه‌زین سه‌رهکی نه، ژوانا ژی زمانه‌کی هاویه‌ش
 هه‌بیت، کو ئه‌و مللەت هه‌می ب وی زمانی باخثیت و تی بگه‌هیت، دھه‌مان ددم دا
 دیروکه‌کا هاویه‌ش هه‌بیت، جھه‌ک هه‌بیت، و دیروک بسەلینیت کو ئه‌ف تاخه، یا فی
 مللەتی یه مینا وەلاتی مه، کوردستان، خالین دیتر ژی هه‌نه مینا ئابورهکی هاویه‌ش
 و کله‌پورهکی هاویه‌ش... هتد، بیگومان ئه‌ف چه‌نده لدھ (جگه‌رخوین) ئ نیشتیمان
 په‌رودر هه‌بوبویه، گله‌ک شاره‌زایی هه‌می لایه‌نین دیروکی و میززوویا مللەتی کوردا
 هه‌یه، ئه‌ف چه‌نده بشیوهکی جوان دھۆزانیین وی دا رەنگەھدایه.

ھۆزانا نه‌ته‌وایه‌تی و نیشتیمانی، «خوشتقیا نیشتیمانی و هەستکرن ب
 په‌یوه‌ندیه‌کا درونی دگه‌هینیت، کو هاولاتی شانازی پی‌قە بکەت و لپی‌نافی وی
 چه‌ندی قوربانی بددت، دنگی رەسەنی هەستین پیرۆزین رولین نه‌ته‌واخو،
 دگه‌هینیتە هه‌می دونیابی، دلسوزی و پاقزیا وان نیشان ددت»^(۲).

ئه‌ف چه‌نده دناف ئه‌دھبی دا بگشتى و ھۆزانى ب تاييەتى، رەنگەھدانا وی چەندى یه
 کو چەمكى نه‌ته‌وایه‌تى بريتى یه ژ «قيانا مرؤفى بۇ عەردى و رەگەز و زمان و
 كەلتوري هاویه‌ش، يان ۋيان و ئاره‌زوویا سەربەخۆيى يا سیاسى و نه‌ته‌وایه‌تى،
 هەرودسا دلسوزى يه بۇ نه‌ته‌وه و گەلى خو تاکەكەس دناف نه‌ته‌وى خودا ژيانا خو بۇ
 مللەتى خو تەرخان دكەت»^(۳).

ئه‌ف قيانە كاریگەريه‌کا مەزن لسەر جگه‌رخوینى دكەت، و دناف ژيانا وی يا
 روشەنبيرى و سیاسى و ئه‌دھبى دا رەنگەھ ددت، لدۇر ھى چەندى ھۆزانقان دبیژيت

(۱) د. ماجد احمد السامرائي، التيار القومى في الشعر العراقى الحديث، دار الحرية للطباعة،
 بغداد، ١٩٨٣، ص(١٦٥ - ١٦٧).

(۲) محمد فازل، زیور ژیان و بەرھەم، ناما ماستەرى، زانکوبىا سەلاھەدین، كولىشا ئاداب، ھەولىر،
 ١٩٨٩، ل(٧٠).

(۳) جدعفر عەلی رەسول، ناسيونالیزم و ناسيونالزمى كوردى، چاپخانەي رەنج، وزارەتى
 روشەنبيرى، سليمانى، ٢٠٠٤، ل(٤٥).

”شاعر ئەوه ئى کو دگەل خو و مللەتى خو و مرۆڤاتى يى راست بى.. شاعرى چىرت ئەوه ئى لزىر دەردىئن گران و دژوار سەرھلدى... شاعرى تىكوشەر و مرۆڤ بى هەفانى مللەتى خو بى، يان دېبىزىت ئەم ژبۇ مللەت دنىيىسىن ئا قەنچ ئەوه مللەت تى بگەي، ئەگەر نا ژ بۇ ج يە و چما و ژبۆكى ئەم خو دەستىنин؟“^(١).

خوشتەپيا كوردىستانى و نەتهوا كورد بتنى وەكى سۆزەك نىنە لەدەھ ھۆزانقانى، بەلكى ژئەنجامى دىتنەكا نەگۆرە لەدەھ وى وەكى فەلسەفەكا پېدەفيا ژيانى، كو وەلاتى مە كوردىستان خوشتەپيا نەتهوا كورده، و ژىدەرى سەرچاۋى ژيان و ژيارا خەلکى يە، و ئەھ دەگەزە و ھەمى رەگەزىن دېيىن نەتهوا يەتى بشىۋەكى ئاشكرا لەدەھ ھۆزانقانى دىاردىن.

ھۆزانقانى دىتىيە كوب رىكاكا ھۆزانى كارىگەرىيەكا راستە و خۇ لىسەر خەلکى كوردىستانى بکەت، (ھۆزان دېوارى ھشىارى يا فکرى دا رولى خۇ وەكى چەكەكى سەرتىز دەگىرىت، و ھۆزانقان بلا سەركەدا يەتىيا راپەرين و شورەشى نەكربىت، بەللى سەرچەم ھۆزانىن وى ھزرا ھشىارى و گىانى شورشگىرىي ب لەلھىنا سىاسى دايە)^(٢) ئەھ چەندە گەلەك ب دروستى و ئاشكرايى لىسەر ھۆزانقانى نىشتىمان پەرودر (جگەرخوين) دىيار دېيت، كوبتىيا ھۆزانىن وى ژبۇ ھشىاريا تەخ و چىنىن كوردىستانى فەھاندىنە داخواز ژى كريھ خۇ ھشىار بکەن، نەمینە دخەوى دا، بىزافى بۇ دەولەت و سەربەخويى بىن بکەن و گەلەك بابەتىن دىتىر.

جگەرخوين ھەروەكى ئاماژە پېڭىرى ژ دەستپېكاكا تەمەنلى وى، كەتە ژىر كارىگەرىيا مەزن يَا ھەست و ھزرىن نەتهوا يەتى، ئەھ ژى ژئەنجامى شورەشىن كوردان يېي بەردهوام بۈوىنە، تاكو دامەز زاندىندا كومەلە و يەكىتى و پارت و رېكخراوپىن روشەنبىرى و سىاسى و جڭاڭى... هەندى، ھەروەسا بەشدارىكىن دشورەش و بەرخودانىن كوردى يېي وى سەرددەمى دا، ئەو زولم و سەتەما بىسەرەت كورداندا ھاتى، دېنە خالىن سەرەكى كو ئەھ ھەلوىستىن نەتهوەبىي رۆبەرەكى مەزن ژ ھۆزانىن وى بىگرىت، لەورا دى ھەول دەھىن چەندىن نموونىن ھۆزانىن وى كو دچنە ژىر ئايديولۇزىا نەتهوەبىي و نىشتىمانى

(١) عبدالكريم دوسكى، جگەرخوين و كەلەپورى كوردى، گۇفارى نوسەرى كورد، ژمارە (٦)، خولى سىيەم، بەغدا ١٩٨٨، ل (٤٥).

(٢) عبدالوللا عەزىز ئاگرىن، شىعىرى سىاسى كوردى لە خواروئى كوردىستان، نامەمى ماستەر، زانكويى سەلاحدىن، كولىيۇ ئاداب، ھەولىر، ١٩٩٤، ل (١٨).

دا بدەينه ديارکرن :

میلله‌تی کورد تو هشیار نابی هه‌تا که‌نگی نه‌به‌س
ئى نه‌خوش دال دنى هەرتو تنى مایه نەکەس
ئەی جگەرخوین ئەحمدەدی خانى ب ناقوسا مەزىن
کورد نەکر هشیار ژ بۇ وەر دنالى وەك جەرمەس
(رېچكا خورتان)^(۱)

خۆيایە كو هوڙانغانى، گرنگىيەكا زۆر دايە هشیاركىنا نەته‌وهىي، هەر ژبۇ ۋىٽى
چەندى ئاماز دايە هەولىيەن ئەحمدەدى خانى (1650-1706) شاعرى ناقدارى كورد، كو
بەرى وي ھاتىينه دان، ژبۇ هشیاركىنا مللەتى كورد، هوڙانغان توشى سەرسورمانى دېيت
دەمى دېينىت كو مللەتى كورد ژئەنجامى پەند و شيرەتىن خانى هشیار نەبوينه،
هوڙانغان مىينا پرانيا هوڙانغانىن دېيىن كورد دقۇناغا نووکىنا هوڙانا كوردى دايە، كۆ
زۆربەي مللەتىن حىيانى ژ خەوا نەزانىنى رزگار بويىنە و بتنى مللەتى كورد ژفى
بزافى دوورمايە، لى ئەف چەندە نابىتە بەلگە كو جگەرخوين توشى رەش بىنى بويە،
بەلكو دەهوڙانىن دېيىن خودا داخوازا هشیاربۇون و گھورىنى ژ كوردان دكەت:

پېشى هەر تشتى رېبا ما زانەبون پېشکەتن
ئەم فیداكارى وەلەتىن رېچەناسى مللەتن
(رېچكا خورتان)^(۲)

لەپىرى جگەرخوين زۆر گەش بىنانە، تەماشەي مللەتى كورد دكەت، و ئومىيەدوارە
كۆ گھورىنيت مەزن، درېزىن كورداندا پەيدا بىن، و دېرانيا دېرىنن هوڙانا (رېچكا
خورتان) دا نىقە دېرا ئىكى ژ دېرا سەرى ھاتىيە دوبارەكىن، كەواتە جگەرخوين
پېشکەتن و زانىنى ب دو فاكته‌رېن گرنگ، ژبۇ رزگاربۇنا مللەتى كورد ل قەلم ددەت،
جگەرخوين ئىدى بتنى ئامازى ب لايەنن ئەگىتىيە نادەت، بەلكو گەلەك لايەنن
بوزەتىيە ژى د هوڙانىن خوداباس دكەت، و هوڙانغان دگەھىتە ۋى باوھرىنى كو كورد

(۱) cegerxwin, Diwana (1 – Agiru pirusk): L (60).

(۲) ھەمان ژىدەر، ھەمان لاپەر.

شیاینه تا رادهکی زۆ بۆ جیهانی بدهنە نیاسین:
 ناڤ و دهنگی مللەتى کورد چویه ھەتا هند و چین
 گەھ ب خوهنەن گەھ ب کوشتن پاسبانی علم و دین
^(١)
 (ریچکا خورتان)

ھشیاریا نەتهوھی لجهم جگەرخوین، چەندین رەھەندىن جوراوجور بخوڤە دگریت
 مینا ھندەك ھۆزانقانین دى بتنى خواندن و زانینى ب چەکى رزگارى و پیشکەفتىنى
 لقەلەم نادەت، بەلكو ھندەك مژاپەن دى، مینا سەیاسەت مەدارى و تورەڤانى و
 چەندین بابەتىن دى، دېنە فاكتەرین ھشیاربۇونا نەتمەوھی دھۆزانا (ریزانى) دا ئاماڙى
 ب ھندەك ژفان ئالیان ددەت:

تو ریزان بە جارەك سیاسەت بخوین
 بقى خوهنەن ریچکا خو ببین
 بە پیشیما مە وەکى پەھلەوان
 بزانین مە دەرباس بکە خاندەڤان

 مژول بە ب زانين و ھەم تورەڤان
 ببە پايەدارەك و نیقا جیهان
^(٢)
 (ریزانى)

ھۆزانقان داخوازى ژ مللەتى کورد دکەت، کو ئاگەھ ل سیاسەتا سەردەمی ھەبیت،
 فى چەندى ددەتە خواکرن، کو ئەگەر رولىن مللەتى ژ سیاسەتى ئاگەھدارىن، دکارى
 ریکا خو پەيدا بکەن، دگەل گرنگى دا ب سیاسەتى، زانين و خواندن ژى ب دوو
 بنەمايىن گرنگىن پیشکەفتىنى داناینە، ئەو خالا کو جەنگى پېدانى يە ئەوھ کو
 جگەرخوین زانين و ئەدەپياتى ب ھەۋ ئاست لقەلەم ددەت، ژ بۆ پیشکەفتىنە مللەتى،
 وەسا دىيارە تورەڤان و نەپەسکار لەھ جگەرخوینى بھاندەرەك ژ ھاندەرین شورەشى

(١) ژىدەرى بەرى، ھەمان لاپدر.

(٢) cegerxwin. Diwana (5 – Zend -Avista), capa (3), Wesinen Avesti. Stembol, 2003, L (31).

هاتینه قەلەم دان.

ئىك ژ درئەنjamىن شورەشى و سەرھلادانا شەھيدن، واتە ئەو كەسىن درىكَا شورەشى دا دھىتە كوشتن، جگەرخوين ب چافەكى پېرۇز تەماشىي ۋان شەھيدان دكەت، بىنى ستايىش و سالۇخداندا وان ناراوهستىت، بەلكو د شعرا (شەھناما شەھيدان) دا ھەول ددەت نافى ژمارەكَا ۋان شەھيدان تومار بكەت، ب دىتنا من ھەلبۈزارتى تاتىلى (شەھنامە) پەيودنى ب (شەھناما فردوسى)^(*) ھېيە، كو بەحسى ئەفسانە و داستانىن ئيرانا كەفن دكەت، جگەرخوين بقى رەنگى داستان و سەرپورىت شەھيدىن كوردىستانى دېتە رېزا ئەفسانە و داستانىن ئاشۇپى، كەواتە ب دىتنا جگەرخوينى پەھلهوانى و فيداكاريا وان گەھشتىيە ئاستى ئەفسانَا، ھۆزانثان رۆزا شەھيدبۇنا ۋان قەھرەمانان ب جەزىن دزانىت لەوما دېئىيت:

بەن رۆزا كو كوشى چون وەفاتە؟

چى خوھشى رۆزە وەكى جەزنا وەلاتە

ڙوى رۆزى جگەرخوين بو جگەرسوز

ب قوربانا وېم عىدا وھ پېرۇز

(شەھناما شەھيدان)^(١)

دىيروكا مەرۋاھىتىي دا ھەمى گافا خەلەكاكا گھورىنى ھەبوویە، كو بشىوھىكى گشتى سەروبەرى دىرۈكى يى گھورى، و باھرا پەت ب شورەشان دەست پېكىريە، ھەلبەت ھەر وەكى ئەم دزانىن شورەش خالا گھورىنى يە، دۇزى تاشتىيەن كەفنار و ھزرىن راوهستايى يىن كو رېك ل پىشىھەچۈن و پىشىكەفتىن جقاکى گرتى، لەورا ماموستايى مەزن جگەرخوين ب درىڭاھىيا ڇيانا خو، ڇيو سەربەخويا گەلن كورد، زۇر گرنگى ب شورەش و سەرخەبۈونان دايە تاكو وەكى گەلىن جىيەن ب ئازادى و سەربەستى بىزىن، ھەرودسا ئەڭ چەندە ياب ھەندەك ھۆزانىن ھشىيارى فە خەملاندى، تاكو بشىت بقى رېكى، واتە

(*) شەھناما فىردىوسى ياخىرى ئىرانى فىردىوسى ئەبولقاسم (٩٣٣ - ١٠٢٠) ئەڭ داستانە ژ

(٦٠) ھزار بىتىن شعرى پېڭ ھاتىه و ب (٣٥) سالا دانايە يابىڭ ھاتىه ژ پېڭوتىن ب ئازايەتى و جامىرىيَا شاهىن ئىرانى، ھەرودسا داستانىن ئەفسانەيىن مىلىلى و مېزۇيا دەلەت ساسانى. بى پەت پېتىزىن بىزىرە: ياسىن صابر صالح، ئىنسايىكلوپېدييەي گشتى، ج ١، دەزگاي چاپ و پەخشى سەرددەم، سليمانى، ٢٠٠٥، ل (٧٦٧).

(١) cegerxwin. Diwana (1 – Agiru pirusk), L (98).

هشیاری ئەنجامىن کو مەرمى پىھەى بھېزتر و پەتەوتربىن، لەورا ھۆزانثان بەرى ھەر
تشتەكى گرنگى ب ئىكەتى و ئىكبوونا گەلنى كورد ددەت:
يەكىتى دفى بەرى ھەر تشتى بو كورد
ج زازا و كرمانچ ج كەلھور و لوره
^(١)
(خودىيى مرييا كۆره)

ھەروەكى دفى ھۆزانى دا ئاماژە پىھاتىيە دان، دوو تشتىن ھەرە گرنگ يىن ھاتىنە
باسىرن، كو دفيت دفى ئىكەتى دا بەرچاڭ بھىتە و درگرتىن، ئىكەتىا گشت جشاڭى
كوردان ب زازا و كورمانچ و لور و كەلھور فە
تا ئال و وەلات و سەرەك نەبن يەك
كورد ل ناشىن فەلەكى ھەرتىمى بى دورە
^(٢)
(خودىيى مرييان كۆرە)

ھەروەسا ئىكەتىا گشتا سەركىرىدىن كوردان، تاكو كورد وەك گشت مللەتىن جىھانى
خودان كيانەكى سەربەخو و ئالا بىت. ھەر دفى بوارى دا ھۆزانثان، زۇر ب رۇنى
داخوازى ڙ گەلنى خو دكەت ب تايىبەتى مالدارىن كورد، كو ڙ بى گەلنى خو خەباتى بکەن
و بقى رەنگى داخوازا خو خويما دكەت.

ئەى دەولەتمەندى سەر بلند ما تە ج ما سەردايە خەو
پەزىر و مال و ملک و گوند بوجى دخوى تم نان و دەو
^(٣)
(نەمە ناوا دوم ناكە)

ھەر بۇونا زىر و مال و ملک و ھىزا گوندىيەتىي، دېيشقەچوونا گەلەكى دا زۇر
رولەكى كارىگەر ھەيە، لەورا ب بەراوردكىنەكا ژيرانە، ئەقى داخوازى ڙ مالدارىن
كورد دكەت:

(١) ژىتەرە بەرى، ل (٣٣).

(٢) ھەمان ژىتەر، ھەمان لاپەرە.

(٣) ھەمان ژىتەر، ل (٥٠).

جارهک ل ئەوروپا بنىر ھەرچى خودان ملىونە زىر
چاخا کو تى رۆزا وەلات زىرا ددن مەردانە ئەو
^(١)
(ئەذ ناوا دوم ناكە)

بىقى چەندى بەردهامى ب داخوازا وي دھىتە دان کو وەكى گشت دەولەتان، کو
خودان ملک و مال و وەلاتى خو بىرىقە دېن، مالدار و زەنگىنین كورد ژى بقى ئەركى
نەتهەودىي خو راببىت، کو ئىك ژ ئەركىن سەرەكىيىن خەباتكەريىن وەلات پارىزە.
رابن ل وە ئىرو خەمبات چىكىن دېستان و جقات
ئەم ژى دەگەل وە بۇ وەلات زارومان بخويىن رۆز و شەف
^(٢)
(ئەذ ناوا دوم ناكە)

دەنيشە دىردا دوماهىكى دا گرنگى ب زانست و خواندى دەدت، کو بناغانى ھەر
سەرخوبونەكى يە.

ژبۇ كورد و كوردىستان
ئاڭا بىن دېستان
دا بخويىن كەج و كور
چىكىن توب و بالەفر
خويىندەوارىيىن قەمنىج و باش
ل پېش لەشكەر بىن مارش
^(٣)
(قاڭا قەرمەجي)

ئاڭاكرنا قوتاپخانە و زانىنگەھان، کو بىنگەھىن وەرار و پېشەچونا مللەتانە، دېيتە
ئەگەرەك بۇ ھشىاريا نەتهەودىي و پېشەفتىنا زار و گەنجىن كورد ل گشت بواراندا،
زىدەبارە سەرخەبۈونا وان دېۋارى بەرھەم ئىنان و چەكى ژ بۇ بەرھەنەيىكىن

(١) ژىتەرەي بەرى، ھەمان لەپەرە.

(٢) ھەمان ژىتەر، ھەمان لەپەرە.

(٣) ھەمان ژىتەر، ل (٧٧).

هەمبەری دوژمنان، کو ھەتا کچ و کورىن خوندەڤانىن ب زانستى خو دشىن پتەز
 کارىن لەشكەرى خزمەتا گەلن خو بکەن، چونكى:
ئەف تاج و شەوكەت خۇەندىنە
ئەف دىن و دەولەت خۇەندىنە
ئەف سەربلندى خۇەندىنە
ئەف دەولەمەندى خۇەندىنە
^(١)
 (خواندن)

پىكىفەگىرىدانا تاج و تەختان و سەربلندىيا وى، بۇ خواندىنى دىزقىرىتەفە، زۆر ب
 زەقى دەقى ھۈزانى دا رەنگەدايى، لەورا ژبۇ بەردەوامى و راگرتنا وى سەروبەرى فەرە
 کو خوندەڤانى مە شارەزايى سىاسەت ڤانىي و رېبەرىي بىت، سەرەتاي ھندى كو
 پىيوىستە دىروكَا سىياسى و ئەدبىيا خۇەزى شارەزا بىت.
سپاسەت و تارىخ تۆرە ورست
بخوبىنە ب ھەفەرە جوان و درست
^(٢)
 (رېزانى)

ئەف چەندەزى ياخىدايى شارەزايى دبوارى زمانناسى دايى، كو فەرە خواندەڤايى
 كورد بىسپۇرى دبوارى زمانىن گشت جىهانى دا ھەبىت، تاكو بقى چەندى گەنجينا
 زانيارىيەن خو زەنگىنەت بکەت:

تو ھىينى زمانان ببە ئەي جوان
 نە تەنها تو كوردى ل پېش تە جوان
ئەگەر كو زمانىن مەزن زانبى
خەم و كول ژ سەرتە بوان رادبى
^(٣)
 (ھين بکە)

(١) cegerxwin. Diwana (2 – Sewra -Azadi), capa (3), Wesinen Avesti. Stembol, 2003, L (91).

(٢) cegerxwin. Diwana (5 – Zend -Avista), L (31).

(٣) ژىددەرى بىرى، ل (٦١).

زالبون لسهر خەمین نەزانىنى لدەھ ھۆزانقانى، بۇ فىرېبوون و شارەزايى بۇون ل زمانىن دىتە دزفريتە قە:

تو روسى بخوينە تو چىنى بزانە
فرانسى ۋېھرگە ج يە يى نەزان
ۋېھرگە زمانى خوهشى ئىنگلىز
بەھ ھىنکرن ڙەمى خورت و قىز
^(١)
(ھىن بکە)

سەرەرای گرنگى دان ب ھشىاريا نەتمەودىي وزانست و زانياريان باسکرن ل زمانىن زلھىزىن وى سەرددەمى، كو ئەگەرى سەرەكى نە بۇ پىشىقچوونا گەلى كورد، بتايىبەت ل بەراھىيى هانا خۆرت و قىزان دەدت بۇ فىرېبونا زمانىن وان دەولەتىت ماركىسى مينا (روسى و چىنى)، پاشى گرنگىيا وەلاتىن دىزى ۋېھر ناكەت كو سەنگا خو دەنليايى دا ھەنە مينا (فرەنسى و ئىنگلىزى).

لەرددەۋامىيا گرنگى دان ب خواندن و زانىنى، ب درىۋاھيا ژيانا وى، دىدیوانىن وى دا رەنگەدایه و كرييھ بانگەوازىيەك بۇ گشت لاۋىن كورد، و ئەققى چەندى وەك دەرمانەك بۇ چارەسەرەيا گشت دەردىن كوردان ل قەلەم دەدت:
بزانە خۇەندىن ۋېبومە دەرمان
داكىو بزانەن قانون و فەرمان
^(٢)
(ئەم ئازادىخوازن)

گرنگى دان ب ياسا و دەستورىن جىبهانى، ۋېھرددەۋامى دان ب ژيانەكا بەختەوەر بۇ كوردان لدەھ ھۆزانقانى زۆر بگرنگى هاتىيە باسکرن، چونكى ژيان كومەلە ياسايدىكىن رېك و پېكە و ئەققى چەندە ڙى پىيوىستە ب فىرېبون و زانياريان لدور وان ياسايان بەيىتە

(١) ھەمان ژىتەر، ھەمان لەپەرە.

(٢) cegerxwin. Diwana (7 – Hivi), capa (3), Wesinen Avesti, Stembol, 2003, L (44).

بجهئینان، لهورا بی هیچ ترس و شهربهک پیتفیه لاوی کورد خو ل گشت بواران تافی
بکەت

دەرخن ژ بو مە ئان ترس و شهربەمان
دەرابە
سەرخوھ
کورى م
رابە!
^(١)
(ئەم ئازادىخوازن)

ھەروەسا شارەزايى بۇون ل رەوشاش جىھانى و مەفا وەرگەتن ژ سەربورىت گەل خو و
دوژمندارىيەن سەرجەم نەيارا ژى، بخويىندىنى فە گرىيادىيە، واتە:

ئەگەر مەزىن بۇو دەقىم بخوينى
رەوشاش جىھانى تو خوشى بىبىنى
ئۇ تو كارى دوژمن دەرىتى
دەرابە
سەرخوھ
کورى م
رابە!
^(٢)
(ئەم ئازادىخوازن)

ب رامانەكا دىتەر ھۆزانفانى خواندىن كريي پېقەرئ سەرەكى ژبو زانىن و تىگەھەشتىنا
مرۆقى ل ھەمى بۇويەرەن جىھانى، واتە پىتفیه سەرجەم لاو و خورتىن کورد گرنگىي
ب ۋى بوارى بىدەن، لهورا ژبۇ رۆزى خواندەفانان ژى ھۆزانەكا تايىبەت لدور ۋى بويەرى
فەھاندىيە:

ئىرو رۆزى خواندەفانا كوردىن ھىزى خورتىن زانا
رۆزى مىران رۆزى شىران رۆزى كورد و پەھلەوان

(١) ژىندرى بەرى، ھەمان لاپەر.

(٢) ھەمان ژىندرى، ل (٤٢).

دوزا مه سه‌رخوه‌بیون یه‌کیتی و پیشله چوون
 بلندی و زانه بیون رابن سه‌رخوه کورد نو
^(۱)
 (رۆزا خوانده‌فانا)

پیگه‌گردیدانا دۆزا کوردا ب خواندن و پیشله چوونا زانستی یا لاوین کورد، کو ئەمە
 چەندە دبیتە ئەگەردکی سه‌رخوه کی ژبو ئیکەتیا گەلن کورد و، ئەگەر ئەمە ئیکەتیه هەبیت
 بیگومان دى مللەتى کورد بەردە سه‌رخوه‌بیون فە چیت، لەورا ھۆزانشان داخوازى ز
 کوردان ھەمیان دکەت کو رابنە سه‌رخو و خەباتى ژبو فى چەندى بکەن. و تاكو
 دوژمنیئەن خو ژوھلاتى خو، ب ھیز و شیانیئەن پیر و گەنجین خو بکەنە دەر، ئەمە چەندە
 یا کریه ھەواردەك ژبو بەرخودانى:

ھاوار ھەوار
 ھاوار ھەوار
 ۋان دوژمنان
 قادا مه خوار
ھاواردكم
 گەرناس و مىر
 کوردىن د شهر
 دەرىنگى شىر
 ئېرىش يكىن
 تەڭ وەك پلەنگ
 ڙناڭ خو دەرخن
 وان بجهنگ
^(۲)
 (ھاوار ھاوار)

ھەروەکى لەدست پىكا فى ھۆزانى دھیتە دىتن، کو ھۆزانشان زۆر ب دلەکى سووتى

(۱) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk): L (42).

(۲) cegerxwin: Diwana (4 – Ronak). L (11).

دربريينى ڙ ستم و زۆرداريا دوزمنان دكهت، کو ئەف دوزمنه ناهيلن کورد بگەنه
ماف و ئازادييەن خو، بەردەوام زۆرداريى ل مللەتى مە دکەن.

لەورا ب هاوار هەوارا خو، داخوازى ڙ گەلى خو دکەتن وەك شىئر وپلەگان، ئەفى
دوزمنى خوين خوار ڙ كوردىستانى دەربىخن، ياخويايە کوھىج بەرخودانەك ب ئەنجام
ناگەھىت بى قوربانى دان و خوين رشتن، بتايىبەتى بۇ وەلاتەكى کو بى خو دى و
خاوهن
گەلەك دوزمنانه:

ئەي وەلاتى پايهدار و سەربىلەن و بى خودى
سەد ئمانەت ئەي براذر ! في وەلاتى بەرنەدى
ئەف بەھشتە مېرگ و دەشته قاز و قەمرى تم دناف
ناكافى دەستى مەجارەك تا بخوينى ئاڭ نەدەى
(١) (رمىگە شىركۇ ھەرنە شهر)

ھەزى گوتىن يە کو، ھۆزانقان زۆر راشكاوانە بانگەوازىي يا سەرجەم كوردىن ھەر
چوار پارچىن كوردىستانى كرى يە، و جياوازى نە ئىخستىيە دنافبەرا كوردىن باشورى
دگەل باكور و رۆزھەلات و رۆزئاھايى كوردىستانى، ولدەۋى دارا ئازاديا وەلاتى مە
پىدفييە ب خوينا گشت كوردەكى بھيئە ئاڭدان:

سەرخوھ بۇونا في وەلاتى گەر ب خوينى بسترن
وئى بىيىنى ئەو ژبۇ مە تا ئەبەد ئەو سەد دەمى
كورد ھەمى كوردە، ج بىيۇم دېرسىم و شەنگال و تۆر
لۆر و گۆر و زاز و بەخت و شەھەر زۇور و ئامەدى
(٢) (رمىگە شىركۇ ھەرنە شهر)

لەورا ھۆزانقان دېرددەواميا ھۆزانىن خوددا ھايداريا مە دکەتن، کو كوردىن
بەلەنگازىن ھشىار بۇون و بقى چەندى دشاھنامەيەكى دا باس دکەت.

(١) cegerxwin: Diwana (7 – Hivi)، L (41).

(٢) ھەمان ژىدەر، ھەمان لاپەرە.

بەن سۆندى دخوم جارەك ب لالەش
 ب زەردىشت و ب رۆز و هەيىف و ئاتەش
 ب ئەھرەمەن ب ھورمۇڭاھ و يەزدان
 شىاربۇنە بەلەنگازىن دك——وردان
^(١)
 (شەھنام شەھيدان)

بانگەوازيا ھۆزانغافانى ژبۇ ھەمى ئول و ئايىنن كوردىستانى جارەكادى كوردىستانا
 مەزن دەزرا مەدا زىنىدى دكەتەفە، دەمى كۆ سوينىدى ب (لالش و زەردىشت و رۆز و
 هەيىف و ئاگرى) دخوت، ھەروەسا باس ل بى مفایى و بەرزەيى يا تاكى كورد دكەتن
 ئەگەر بەردەف بانگەوازيا وي نەچن و دەست ب ئىكەرتنا ھەۋە نەكەن، كو ئەۋە چەندە
 تەنها ب سەرخەبۈونى دېيتە ھەبۈون،

بى وەلات بى فەلات ئەم چەنە كوردنو
 بى جىقات بى خەبات ئەم چەنە كوردنو
 بى خەلىج و بى قەرات
 بى جەزىر و بى خەلات
 بى سەرا و بى كەلات
 ئەم چەنە كوردنو
^(٢)
 (ھەرنەوا)

كەواتە ھەمى تىشت وەلاتى ۋەدگىرىتەفە، پىّويسىتە جەن گرنگى و بايەخ دانى بىت
 كوردنو مەردنو پر خودشە سەرخووه بۈون
 تەم دەمەن تارو تەنگ كۆمەدین ئانەچۈون
^(٣)
 (سەرخووه بۈون)

(١) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk), L (97).

(٢) ھەمان ژىنەر، ل (٩٧) .

(٣) ھەمان ژىنەر، ل (١٣٣) .

لەورا پىيىئىه ئەم ھەمى خو بىكەينە ئىك تاكو ژوى تاكىنىي دىربچىن و بشىپىن ب
ھەفگىرتنا خو، بىگەھىنە مەرەما سەرەكى و مسوگەرىيا رزگاريا كوردىستانى، كو گرى داي
ۋى ھەفگىرنى و سەرخوبۇونى يە. و تاكو ئەم نەگەھىنە قى مەرەمى ھەرددەم مە
پىويستىيا ب سەرەكەكى ھەمە يە كۆ ب ژىرانە، و دلاتى مە ژ دەستىن دوزمنان رزگار بىكەت
و دامەزراىندىن پەرلەمانەكى گشت گىر، كۆ زانايىن تەۋەخ و چىنن كومەلگەھا
كوردەوارى تىدا دەولەتى بىرىقە بىبەن، كوردىستانى ژوى تاكىنىيا ئەز ئەزى رزگار بىكەن

سەرخوھ بۇون دەپ بۇمە ھەرددەم
پېشەفتەن ھەمى پېش كەفن ھەمى

...

من دەپ وەلات من دەپ سەرەك
سەرەبلەنەد ھەمى تەم بىزىن كەلەك
^(١)
(ئەز نەزىن نەما)

لە گەھ نەدن ئەز ئەزى
فېتەنەكىن سەد خۆھزى
ئەز بى ئەز، تۆ بى ئەز
ۋى گور بىكەھى ناڭ پەزى

...

گەرەك ھەبى پەرلەمان
چەند زانايىن دلوفان
^(٢)
(ھو هو ھەفالو)

يان :

لە مە بىزىن ئەز و ئەز
دا گور نەكەھى ناڭ پەز
^(٣)
(ئەى كاركەر و جوتكار بن يەك)

(١) ژىنەرى بىرى، ل (١٣٨).

(٢) cegerxwin. Diwana (8 – Asti), capa (3), Wesinen Avesti, Stembol, 2003, L (26-27).

(٣) ھەمان ژىنەر، ل (٣١).

و ئىدى تاكى كورد وى مافى نهدتە، زۆرداران، كو ب ستهما خو مافىن وان ژى
بستىن و ژوى بندەستىي خو رزگار بکەن:

رەبەن پەريشان تو مايە بن دەست
شەنان و گافان كاركەر و جۇتىار
پاشاو و بەگلەر و ئاغا و موختار
مالى تە دخۇن ب زۆر و ب دار
^(١)
(ملھەتى رەبەن)

رولى كاريگەريا پاشاو و بەگ و ئاغا و دچە و ساندىنا تاكى كورد و پاشقەمانا وان
ددىرەوكا گەل كوردا لېيىش چاھە. لەورا كولھىي و بن دەستىيا دۆزمنان ب وان ھەمى
سەرودت و سامانىن سروشتى، بۇويه ئىك ژ لاوازىيەن گەل كورد كو نەشىيانە مفایى
ژفان ھەمى سامان و درېگەن.

وەلات خوهشە تەڭ خىرۇ بېر
پەترول و ھاسن زېۋىت و زېر
بن دەستى دۆزمن ژۆر و ژېر
تا كەنگى كولھىن بەسە
^(٢)
(بانگاسې)

جارەكى دا خوازا ھۆزانقانى، سەرخوبۇون و رزگارى يە، و ۋى بندەستىي ب
شەرمەزارىيەكا مەزن لەلەم دەدت:

دا خوازا چى يە ؟ مە سەرخوبۇون
دا ئەم بخۇن مال و ھوبۇون
^(٣)
(بانگاسې)

(١) cegrxwin, Diwana (2-Sewra- Azadi), L (31).

(٢) cegerxwin, Diwana (3 – Kime Ez?), L (23).

(٣) ھەمان ژىدەر، ل (٢٤).

سەرەرای ھەبۇنا ئاخ ب ھەمى سەرەوت و سامانىن خوڭە، زمان ب ھەمى شىۋەزار
وتۆرە و كەلپور و ئەدەبیاتا خو ۋە، و دىروكا پر دويىر و درېڭىز و ئىخاون ئالايىن خو يى
تايىبەتە، لى دگەل ھندى ڙى نەشىيائىنە ئەقى چەندى ھەمى لېك بەنەقە و دەولەتا
کوردى پېڭ بىنن، لى دگەل ھندى ڙى فەرە لسەر ھەر خورتەكى كورد، كۆ سەلاما
نىشتىمانى ل وى ئالايىن رەنگىن بىكەت:

ئالا رەنگىن پېرۋىزى خۆش
تە ھەلگەرم دچم ب مەش
لسەر ملىئىن خورتىن جوان
دنماش تە د يەك رۆزى گەش

....

كەسەك و سۆر و زەرى
سېرى و گەوهەرى
نىشانازەھەرى
ئەى خورتىن كوردان
سەلاقىنى بىن
^(١)
^(٢) (ئالا من)

يان:

خودى زېر و خودى مال خودى پەترول و تىئر گۈندم
ج شەرمە كۆ دىن دەستىن نەياران دە ب خەربەندم
^(٢)
^(٣) (دېقىقى رېيدە سياھمنىم)

گرنگى دان ب هشىارىيا ڙنى، و وەكەھەقىيا وى دگەل زەلامى، كو ھىزەكە پەتەوە بۇ
سەرخوبۇونى:

ڙنى رابە سەرخووه تو دەستان قەمال
تو پەختان گرىيەدە ل بەئىنا دەلال

(١) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk): L (142).

(٢) ھەمان ڙىدەر، ل (٣١).

دگهل من وهره دا بکن ئەم خەبات
لسەر من لسەر تە فەلاتە وەلات.

(١) (ڙن وڙين و ڙينداري)

دويربۇونا خويىندەفانى كورد، ڙ عەشىرەتگەريٽ و دان پېيدان ب هىزرا ڙنى پتر
بناغىئىن دارشتىنا سەرخەبوونى و دەولەت بۇنى بھىزىتر دكەن، واتە ئىيىك پەرسى،
رەگەزەكە ڙ رەگەزىن بن دەستى و پاشقەمان و كولەداريا مللەتان، كو پېىدفييە بھىتە
ڙناف بىن:

مه بە ئىيىك پەرسى ئەمى كورى خواندەوار
ھەمى كورد يەكىن ئەمى كەچا ناميدار
بجارتەك ل ئاغان تۆ باوەر مەبە
ل هندا برايىن خو گاور مەبە

(٢) (ئىيل پەرسى)

پېىدفييە مللەتى كورد ڙوى خەوا گران هشيار د بىت، تاكو بشىت رزگارى و ئازادىا
كوردىستانى بجاھىن خۇ ب بىنیت، و بەند و زنجىرىن كولەدارى پرچىنىت :

بەسە مللەت لىتە شەرمە
ھەتا كەنگى دخەودابى ؟
دېن دەستى نەياراندە
ھەزار و دىل و كولابى ؟
(٣) (ھەتا كەنگى دخەودابى)

ئەڭ چەندە ڙى يا گۈرۈدایە ب شاھرەزايى د گشت بواراندا، بتايىبەتى شاھرەزايى د
بوارىن تەكىيىكى و بكارئىنانا چەكى و زانستان.

(١) cegerxwin. Diwana (5 – Zend -Avista), L (17).

(٢) هەمان ڙىدەر، ل (٩٣).

(٣) cegerxwin. Diwana (6 – Sefeq), capa (3), Wesinen Avesti, Stembol, 2003, L (11).

بەبە ئازۇيەك پەر شىار و چەلەنگ
تو ھەرتىشىن پاڭ و ج لورى ج تەنگ
^(١)
(ئازوتىن و ئاش ڏەنى)

يان :

تو نىچىر بىكە تم ل ڙۆرى چيا
تو شىران بىرىنکە دگەل كوفيا
^(٢)
(نىچىر فانى)

يان :

تو نىشانى بىگە بچى بەرمەدە
تەنگى تو بىگە وەرين بەرخودە
^(٣)
(سەگفانى)

يان :

تو فىزىيا بخۇينە ھەفان چەلەنگ
خوھ كاركە ب ھەپرا كو ئەم ھەرنە جەنگ
^(٤)
(فىزىيا و كارھەپا)

يان :

ب تاكتىك و ب رېزان ئەمىن ھەرن كوردستان
سەرئ دوئمن بشكىنن ۋ كوردستان دەريين
^(٥)
(ئەم ئازادىخواز)

گرنگى دان ب پاشەرۆزى لدویف بەرنامهكى دارپىتى، پىويىستى ب شارەزايى دگەل
بواران دا ھەيءە، لەورا ھۆزانغان ب باسکرن ل ھازوتىن و نىچىر فانى و سەگفانى و
زانستى فيزىيائى، بەرەڭ وئى هىزرا سەرخوبۇونا نەتەوهىي دچىت، و وەل تاكى كورد
دەكت، كو ل پاشەرۆزى ھەوجهى ھىج كەسەكى نەبىت، دەدولەتكا سەربەخۆدا مفایى

(١) cegerxwin. Diwana (5 – Zend -Avista), L (126).

(٢) ھەمان ژىنەر، ل (١٣٢).

(٣) ھەمان ژىنەر، ھەمان لەپەرە.

(٤) ھەمان ژىنەر، ل (١٣٤).

(٥) cegerxwin. Diwana (3 – Kime Ez?), L (36).

ژ فان بسپوريان ودربرگريت.

دمردهسه‌ری و بن دهستی یا تاکی کورد ل گوندان، و زورداری وسته‌ما ئاغایان وهل هوزانفانی كريه، كو داخوازى ژ گشت گونديان بکهت بهره‌ڻ بازيران بچن، تاكو ژوي نهزيانينا گوندایه‌تى وزورداريا به‌گله‌ران رزگار ببن، و ب ژن و ميرفه بهره‌ف فيربونا ژانسى بچن.

زوو ومرنه بازارقىن مەزن
زوو بىرنە خوهىدىن مىرۇ ژن
زانابىن ئەم هن ب هن
بوج دناڭ گوندان دەبن
^(١)
(ژخهوارابن)

كەواته شادبوون بخو، و مافىت خوه، يېڭى ب دامەزراىدنا دەولەتى ھەيە:

بى دەولەتى بى سەروھەن
جارەك بخۆه ئەم شانەبن
^(٢)
(ژخهوارابن)

ھەلبەت فى چەندى ژى ئەگەرىن خو ھەنە، كو پېڭىلى يە هەر چوار پارچە ب سەرخوبوونى بىنە ئىل لەورا هوزانفان ئەگەرى فى چەندى بى رەنگى دياردكەت:

دەنگى مە نايى پې ژمیر
خەنچەر ل مال گرتى قرېز
ئەۋ جان فدا تەۋ مانە كىز
ئەو تم دەقىن جەنگ و خەبات
وەلات وەلات وەلات وەلات
تە جەرك و مىلاكا مە پات
^(٣)
(وەلات وەلات)

(١) cegerxwin. Diwana (7 – Hivi)، L (27).

(٢) ھەمان ژىدەر. ل (٢٧).

(٣) cegerxwin Diwana (8-Asti), L (13).

یان :

ئەز دخوازم سەرخوبون
ھەتا كەنگى پەرچە بۇون
^(١)
(كوردو سەرى خو راکە)

گرنگى دان ب خواندن و چىكىنا حکومەت و وھىزىئىن خودان شىيان و ژير، كو
ئەگەرئىن سەرەكى نە بۆ بىدەستت فە ئىيانا ماھىن رەھوا و دودلهت بۇونى .
ھەتا نەبن خۇمندا و ژير
بى رېبەر و بى دەستەگىر
بى پارتى و رىز و وھىزىر
لۇ ئەمرا مىزگىن ئەز
^(٢)
(پارتى)

ھۆزانشانى ھەر ژ دەستىپىكا نشىسىنا ھۆزانا خوددا باس ل رويدانەكى گرنگ كريي،
كى ب شورەشا شىيخ سەعىدى پېران ھاتىيە ناڭىرن، كو كەسايەتىيەكى ئايىنى ب مەرەما
رەزگاركىنا كوردىن باكۈرى كوردىستانى رابۇوفە دىزى دۇزمىن كوردان بىزاش و شورەش
كر.

سالا ھزار و سى سەد و ھەم چىل و چارى ھجرى
رابۇ ۋىناف مە كوردا پاشايىن تەختى خىرسو
ئەو دەستەمى زەمانە بەھرامى ملک و دەولەت
سى چار مەھىن بەھارى تر كا دەگەل وى شهر بۇ
^(٣)
(تارىخا شىيخ سەئىدى رەحەمەتى)

ئەف كەسايەتىي بەرز و شورەشا وى لىدەڭ جەگەر خوينى زۆر بەرزى ھاتىيە

(١) cegerxwin. Diwana (3 – Kime Ez?), L (57).

(٢) ھەمان ژىددەر، ھەمان لەپەرە.

(٣) cegerxwin. Diwana (1 – Agiru pirusk), L (52).

نرخواندن، ب جوړه کی کو ژبیر کرنا وئی زور یا ب زه حمه ته:

ههنا ساخن ژبیر ناکن ژبیر ناکن

روزا جهنجا شیخ سهند

(۱) (نهم گهه درزن)

شورهشا (۱۴/تەموزا/۱۹۵۸) کو سەرجەم عىراق فەگرت بۇو، تا رادەکى مافىين كوردان زى مسوگەر دېوون، و كوردىن باشورى كوردىستانى پېشوازى ل ۋى شورەشى كربوو، ب رەنگەكى کو جەگەر خوين دېيىزىت:

ڙىشقا دەنگەك شىپرىن و پەر خوهش

ھەتا گوھى من دلشاد و روگەش

چاردەھى تەمۇز بۆ جەڙن و شادى

ژبۇ گەلى كورد گەردىن ئازادى

ب چەپك و هاو هاو گوفەند و دىلان

ھەركەسى دىكوت بىزى كوردىستان

(۲) (زنجىر ڙ گەردىن شىھىست)

ب لى نىيرىنەكا دى، کو جەگەر خوين ئەفى شورەشى ب دەروازا ئازادىا گەلى كورد ددانىت ھەرودسا سلاڭان بۆ ئەنجام دەرىن ۋى شورەشى دەنىيرىت :

ئەي ئەبدولكەرىم ئەي ئەبولسەلام

ڙ كوردىن سورى ل وە سەدد سەلام

وون ھەردو گەرناس وون ھەردو شەپال

بىزى پايەدار سەرۈك شىئر جەمال

(۳) (زنجىر ڙ گەردىن شىھىست)

(۱) (ژىنەرە بەرى، ل (۱۱۳).

(۲) cegerxwin: Diwana (3 – Kime Ez?), L (89).

(۳) ھەمان ژىنەر، ل (۹۴).

هەلبەت، ئەو فى چەندى ب ئومىدا بەختەورىا كوردان ۆزى لقەلەم ددەت، چونكى رەنگە ب بىته رېكەكا چارەسەرىي بۇ رىزگاربۇنا ھەميشەبى يَا كوردان و ئافادانى بکەفيتە دناف كوردىستانى، و سەرچەم لاۋىن كورد ل خواندىنگەهان مژىلى خواندى بن.

وەلات تەڭ بى بى ئاف و ئافاھى
سەرانسەر بى بى باغ و رۇناھى
خۇوندىنگەها تىرە بلند و فەرەھ
كەسەك نەمەنلىنى بن دار و گۈنەھ
(زنجىر ڙ گەردەنم شەكتى)^(١)

هایدارى و شارەزايى يَا ھۆزانقانى دىيرىوكى دا، و نېيىسىنا گشت رويدانان ب تىر و تەسەلى، پتر لاۋى كورد شارەزايى دىيرىوكا خو و هوڤاتىا دوژمنى خو دكەت، دەھەمى شەراندا دوژمن زۆر بىشىوهكى نامروقانە سەرەدەرى دىگەل مللەتى كورد كرييە، زاروک و ڙن و مىر ھەمى ب ھەفرا كوشتىنە لهورا فى چەندى كارىگەرى لىسر جىڭەرخويىنى ھەبوویە و بقى رەنگى باس ل ئىك ڙ كارەساتىن بىسەرى كوردان دا ھاتى كرييە :

پېشى شەرى ئەرات
بىسەر كورد دە بەلا ھات
زارو و زىچ و مىر و ڙن
كەتن ناڭ لەپى دوچمن
دېيىن چىل و حەفت ھەزار
ھەمى رەبەن تەڭ ھەزار
ئازۇتون كەلىي زىلان
ھەمى دانە بەر گولان
(ھوقۇتىبا دوژمن)^(٢)

ھەزىيە بىرثىن كارىن دىنداھېيىن كمال ئەتاتوركى (١٨٨١ - ١٩٣٨) ل وى سەرددەمى

(١) ژىندرى بىرى، ل (٩٥).

(٢) cegerxwin. Diwana (4 – Ronak), L (89).

زۆر بۇون بەرامبەر ھەمى گەلین کو دگەل تورکان دا دزىيان و بتايىھەت گەل كورد، كو ب شورەش و بەرخودانان رادبوون، لەورا ئەو دەفەرا كو بەشدارى دشەرئ ئارات دا كرى ھەمى پىكىھە بىنە دولا زىلان و شەھيد كرينى، لەورا ئەف بۇ يەردە لدەجگەرخوين ب خالەكا مەزن و روویدانەكا پر ب خوين دھىيەتە هژمارتن، ھەروەسا دبۈويەرەكا دى دا، كو ئەۋۇزى باسکرنەكە ڙ كوشتنا حەفت كەسايەتىيەن بناڭ و دەنگ يىيەن كورد، و پشتى شەھيدىكىنداون دوزىمن ب هوغانەتلىن شىيە رەفتارى دگەلدا دكەت و لىسر ئاگرى دكەلەن تاكو پىستى لەشى وان لىسر رادبىت، وەك كەرب و كىنە بەرامبەر وان گەنج و رېبەرىن كورد.

حەفت مەۋەقىن مال مەزن

كوشتن وەك بەرخ و بىن

قەروانەكە چوار جەمبەل

كوجىك لىن سەدو چەل

لەسەر ئىكەن تىزى ئاڭ

ئەو دوزىمنى بى زراڭ

يەك يەك خىستن ئاڭ ئافى

ھەتا چەرمى خو باقى

(١) (تىشى كەس نەدى)

ب درىزاھيا دىروكى ل كوردىستانى گەلەك قارەمان پەرەدرە بۇويىنە، ويىت بويىنە سترى دچاۋىن دوزىمنان پا، ھەلبەت بتنى رەگەزى نىر نەفەگرتىيە، بەلكو ب دەھان شىرە ڙىيەن كوردىستانى ڈى ئەف رولە گىرایە:

شىر شىرە مىرە يان ڙنە
نيشان ب دەست لەپلا منه
پولايىھ دل وەك ئاسنە
لەپلا كى يە؟

(١) ڙىدەرى بىرى، ل (٢٦).

لەيلا ژنه
 لەيلا منه
 لەيلا منه
^(١)
 (لەيلا شەھيد)

(لەيلا قاسم) ئىك ژوان كچىن كوردىن قارهمان بۇويه ل باشورى كوردىستانى،
 كو زىم و ستهما دوزمنان قەبىل نەكرى و بەردەوام خەبات كرى پېخەمەت
 ئازادى و سەربەستىيا گەلن كورد، تاكو ژلايى رېيما عيراقى يا دكتاتور ۋە ھاتىيە
 دەستەسەركرن و سېدارەدان.

سروشتى كوردىستانى ھەرددەم، يى بۇويه بابەتى سەرەكى بۇ گشت ھۆزانغانىن
 نەتەوھىي، چونكى كوردىستان وەك بەھەشتەك خودان چىا و دول و نھال و كانى و
 روپبار و گول و گىا و ئازەلىن جوراوجۇرە، كو ئەفە دىنە ئەگەر ژبۇونا ئازراندنا
 ھەستى ھۆزانغانى كو ژنانىخ خو دەربرىنى ژ ۋان دىمەنان بکەت:

كوردىستان پەر خوش و گەش ئەز ژىپە تم دنالىم
 ئەو ئەستانى كورده شىرىينە دەشت و زنار
 زنارو باغ و بۇستان زەيتون و سىف و هەرمى
 ھنجەي و خوخ مىمشىش ب ھوك و گویز و هنار

^(٢)
(بىلە دەگوت)

باسکرن ل ئىكەتى و ھەفگىتن و ئىك پارچەيا كوردىستانى، ھۆزانغان بەرەڭ
 ۋەھاندىن ھۆزانان ب شىۋاھى كرمانجىا خوارى بىرىيە، دەمى كۈ باس ل سروشتىن
 دەڤەرىن سوران دكەت.

ناوى كوردىستان پەر شەوق و تاوه
 گەنجىنەي فىرم مانەيى ئەم ناوه

(١) cegerxwin. Diwana (6 – Sefeq), L (54).

(٢) cegerxwin. Diwana (1 – Agiru pirusk), L (26).

تا ئىستا دەگەريم بۇ دەشتى لاجان
دەمەرم لە ھەسرەتى خاكى شەقلاوه
^(١)
(وەزىيەتى خوم)

زېھر ھندى دېھردەواميا ھۆزانىت خوددا، ب (٢٩) دېران باس ل ھەرچوار پارچىن
كوردىستانى و بازىرەتلىكىن بناف و دەنگىن ھەر پارچەكى، دەگەل دىروكا مىرنشىن و
مېرىئىن كوردان دىكەت:

كا بەدلیس و كا سېرت كانى مووش و ئەرزەرۇم
كانى قەرس و بايەزىد كا ميرى وان ل كويىيە؟
كا شەنگال و كا مووسىل كانى زاخۇ كا دەھوك
كانى ئاڭىرە ئامەدى كانى بارزان ل كويىيە؟
كا ئورمەيە وشنۇ كا سەبلاغ و كا نەھرى
كا سەلاس و كانى خۆى كا ئەرددەلان ل كويىيە؟
كانى ھەولىر و كانى كۆى كا ھەریر و رەوانىز
كا شەقلاوه كا دەرتەنگ ميرى سوران ل كويىيە؟
كا كەركۈك و شەھرەزۇر كا ھەلوان و كادەسىپور
كا كەلۇس و كانەشكاس كامەھەرەوان ل كويىيە؟

.....

كا لوران و كا گوران كا ھەميرىن و كا سەھفيين
كا ئەو بازار و ئەو گوند كا كوردىستان ل كويىيە؟
^(٢)
(بىريبا وەلات)

دېھردەواميا باسکەن ل سروشتى كوردىستانى، دەۋازانەكا وي دا ھۆزانىشان باس ل
روپىار و دەرىياچە و گولىن دەفەرەتىن كوردىستانى دىكەت.

كافەرات و كانى خابۇور كانى دېجەلە كانى زاب
كانى كولا وان و ناززووك كانى ئەو فەس كىزىكۈل
^(١)
(كا وەلات وئال و ئول)

(١) ژىنەرەتى بەرى، ل (٣٢).

(٢) ھەمان ژىنەرەتى، ل (٣٧).

هۆزانقان دڤان هۆزانان دا، دلگرانیه کەمبەری کوردستانی دیار دکەت، کو کورد نەشیایە سود ژەمی سامانیین کوردستانی وەربگریت، بشیوه کی کو یى بۇویە جەن پرسیار و گومانی، کو ئەف ھەمی خەلک و عەشیرەت و بنەماڵە دناف کوردان ل کیفەنە ؟! و ب ج فە دەزیلن، سەرەرای ھندى کو دیروکا کوردان ب درېژاھيا دیروکا مەرقۇایەتىيە يە.

خويایە کو کورد ب چەند سال بەرى ئاشور
لسەر زاب و دىجلە و فورات و خابور
(٢) (دېبەرى مە سەيدايى خانى)

دبەردەوامىا، باسکرن ل سروشتى کوردستانى زۆر ب جوانى، وەرزى بھارى دھۆزانىن خودا باسکرييە، کو بۇ گەلىن کورد رەمىز سەرھلان و شورەشانە، کو بتايىمەت نەورۆز و سەر سالا کوردان تىدايە:

بھار خوشە چاخى گولان
چاخى كولىلاك و سىبلان
نووروز و سەرسالا دلان
كەنگى بخىربىتن بھار؟
(٣) (سالا ١٩٥٩)

يان:

بىست و يەكى ئادارى
يانى سەرى بھارى
گول بەل بۇنە ل دارى
مزگىن ل تە ئەمەنى
(٤) (زەفالەكى رە)

(١) ھەمان ژىدەر، ل (٥٧).

(٢) ژىدەر ئەرى، ل (٥٩).

(٣) cegerxwin: Diwana (3 – Kime Ez?), L (75).

(٤) ھەمان ژىدەر، ل (٤٥).

هەروەسا ھۆزانقان ھەيغا ئادارى، وەکو سەرتايىھەك بۇ ۋىيانى ددانىت، و بتايىھەت دەست پېيکا ۋەبۇونا گول و سەركەتنا گيا و كولىلكان ل سرۇشتى كوردىستانى ددانىت.
 ژتايىھەت مەندىيەن ھەر نەتهودىھەكى ھەبۇونا زمانەكى سەربەخويە، كۆ دېتە ئەگەر ئەفارتىنا نەتهوان، وەھر نەتهودىھەك ب زمانى خودىي تايىھەت دەرىپىنى ژ كەلتۈر و ئەددەب و دىرىوكا خو دەكتە، و جەئى سەربلندىي يە بۇو ھەر تاكە كەسەكى ھەر كومەلگەھەكى. لەورا ئەم ڈى فەرە گرنگىي بەدەينە زمان و تۈرئ خو، كو ھۆزانقانى گەلەك ب چافەكى مەزىن و ژيرانە بەرئ خو دايە وي لايەنى، چونكى ئەگەر ئەسەرەكى يە بوجەڭىرىن و رىزگارىي ژ بەندى دوزمنان، لەورا زۆر ب راشقاوانە دېئىزىت:

فەرقى لۆر و زازا و گۇر بەخت چى يە؟
 ئەم ھەمى كورد و زمان كورمانجى يە
 (دۆز لىك شورو بەرا)

ھۆزانقانى بىنى دەنگى دېت ئىكەتىيا زمانى بەھىەكىن، و ھەمى شىۋەزار ب زمانەكى فەرمائى باخىن، كو ئەۋۇزى كورمانجى يە، ژېرەندى دباسكىرىن خو دا گەلەك زانا و بلىمەتىيەن دەھۆزانىن خوددا باسکىرىن .

دكوردان دەممەدى يەك مىرو حاكم
 ژبەر عەقلى وى گىتن نىناجەم
 ئەدىب و ژىرەك و زانا و ھىزرا
 خەرىقى رەحىمەتا وى جملە ئالەم
 جەلادەت بەگ بنافە من ب شاهى
 قەبۈلەر دەم جەڭەرخوين بۇويە ئان دەم
 (ژخودىيەن ھاوارى پە)

(۱) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk): L (61).

(۲) ھەمان ژىنەر، ل (۱۴۸).

دبهردوامیا باسکرنا ئەدەبناسین کورد دبىزىت:
 نامى مە ژ نامەيا تە زانى
 سەيدايى ژبۇ مەلايى خانى
 سەربەسترى ئەز فەقەن تەھەيران
 سەدرەنگى هەریرى بوته هەيران

 ئەى پەرتەۋى جان و هەردو چاۋان
 هەر گافى ل تە دكەم سلەفان
 (١) (زئەحمدەد نامى رە)
 يان :

ئەى ئەونى ئەى ئەلى بەگ ئەى شەھسوارى چالاك
 ناڭ و دەنگى تە يەك جەنە چەرخ و ئەفلاك
 (٢) (زئەئەنى رە)

يان :
 ئەى هەفال و دەلال و تو ھەر تشتى درازى
 دزمانى مە كوردان تو وەك مەلايى خانى
 تو خورتەكى چەلەنگى ئەز كالەكى زەمانى
 دلو گەردىن شەھستى بەندەوارى خزانى
 خوددى تە خودش ب ھىلى تو خورتەكى حوانى
 (٣) (زەھىرى جان رە)

يان :
 ئەرى ئوسمان تە ئاگر دا دلى من
 تەپەكىر دەردوئىش و ھەم كولى من
 (٤) (زئوسمان سەبرى رە)

- (١) ژىنەرى بەرى، ل (١٥٢).
- (٢) ھەمان ژىنەر، ل (١٥٩).
- (٣) ھەمان ژىنەر، ل (١٦٠).
- (٤) ھەمان ژىنەر، ل (١٦٢).

یان :

ئەی ھەسەن يەزدان دزانى دۇریاتە دل مەپات
بىزمار دەردو خەمان شىنگەر دەل دە ترە و كات
^(١)
(ژەشىار رە)

یان :

دو ئەحەمە د ژېۋو وە من كرنە رېبەر
جزىرى يەك ئەھوھ دى خانىيە من
جەڭدەرخوين و بەسە ئىيىدى مەنالۇ
ژەتە خۇھشتەر دنالىت (وانىيە) من
^(٢)
(ژوانى پە)

یان :

ھەسەننى ئەمەن ئەمەننى وەلات
شىرا تە خۇھشە مزگىن و بەرات
^(٣)
(ژەسەننى ئەمەن پە)

دېھرددواميا باسکىرن ل كەسايەتىيەن ب ناڭ و دەنگىن كوردان، دەۋازانەكا دى دا باس
ل چەندىن كەسايەتىيەن دىتەر دكەت، كۆ دبوارى تورە و زمانى كوردى دا، شارەزايدى
ھەبوو يىنە:

ب كوردى دېنى بازارى شرين
يەكى دى ھەيە سەيدا سياھپوش
دودلاقى مەدا وەك چەرخا كەردۇش
سەيىف و ملۇك چېرۈكە فى مەردى
ل مىسىز يە لى بزارى كوردى
يەك مەولانا خەلیلى سەردى
.....

(١) ژىندرى بەرى، ل (١٦٤).

(٢) ھەمان ژىندرى، ل (١٦٥).

(٣) ھەمان ژىندرى، ل (١٧١).

یه‌ک مه‌ولانا سه‌لیمی هیزانه
کورد په‌روهر و مه‌زن و ریزانه

.....

یه‌ک دبیزنه وی فه‌فه رهشید
دزاری کورد و فیرس وئهگید
^(۱)
(هوزان و شارین کوردا)

هه‌روهسا دبه‌ردوامیا ژی هوزانی دا باس ل هندهک که‌سایه‌تیین دی وه‌کی (شیخ
عالرخمن، مه‌لایی باته‌ی ۱۴۹۵-۱۴۱۷، بیداری، میرمحی،....) دکه‌ت.
هه‌روهسا باس ل هندهک هوزاندان و روشه‌نیبر و که‌سایه‌تیین دیین کورد کریه
مینا :

همزار وهک خانی و حاجی و بیکه‌س
دلخوهش نه‌بون ئه‌م نه ئه‌ز نه ئه‌و
^(۲)
(ئه‌هه‌زمه‌تی همو)

یان :

رۆمەت ج مایه حاجی و هه‌هه‌زار
نه‌دگرنە ره‌نچبهر خانی و بیکه‌س
نه‌دانه ده‌ستیین وهک مه مه‌کنەس
ب پوّل د فروتن هیمن و گوران
^(۳)
(زنجیر ژ گه‌ردهنم شکه‌ست)

یان :

ئه‌ز نزانم ج بیزم
ئاری دلی جزیری
تافا تۆرا حەریری
^(۴)
(ئه‌ز نزانم ج بیزم)

(۱) cegerxwin ,Diwana (2 – Sewra -Azadi),L (151).

(۲) cegerxwin, Diwana (1 – Agiru pirusk), L (33).

(۳) هەمان ژیدەر، ل (۸۸).

(۴) cegerxwin, Diwana (4 – Ronak), L (28).

گرنگی دانا وی بو زمانی، هۆزانشان بقی ئاوايى، باس ل فەزاندىنا زمانی كوردى
دكمەت، و رۆل و گرنگيا وی بەرچاڭ دكمەت:

فەزىئە زمانی خو ئەی خۇمنەفان
نەبۈويە ملەت ھىج كەسەك بى زمان
زمانی مە خوش و خەرۇش و جوان
ئەگەر باش بىزانى توناکى زيان

.....

ئەلىفبا و ديوان و رستان بخوين
ھەتا كۆ وەكى من نەبى دل ب خوين
بنىرە زمانی تە چەند دەولەمەند
ل بازىر تو جارەك خو بگەيىنە گوند

.....

تو پاڭزكە زارى خو شىرىن بکە
ب كوردى تو باخىپ و قىرىن بکە

.....

زمانی مە خوهشتى دبوو ڙ فارسى
بەلام بۈويە نانى جەھ و گارسى
ل ئالىكى لۇر و ل ئالىكى گۇر
ل ئالىكى كورمانج و كەلھۇر و سۇر
^(١)
(زمان و هنىكىن زمان)

ھەروەكى هاتىيە خوياكىرن، هۆزانشانى زۆر ب بەرزى زمانی خو، نرخانديه، و
داخوازى ڙ خۇمنەفان و روشهنېرىن كورد دكمەت، كو پىز گرنگىي ب زمان و ئەلىفبا
كوردى بىدن، تاكو بشىن وەكى چەك بەرامبەر دوزمنان بكار بىىن، سەرەرايى وى
دەولەمەندىيا زمانى كۆ بىدەن ئەدىب و بىسپۇرىن زمانى، بەرھەمېن بەرز پى نېيىسىنە،
لى ڙېھر نەبۇونا كيانەكى سەربەخو، و دەولەتىن كورد دگەلدا دېزىن وەكرييە كو زمانى

(١) cegerxwin, Diwana (5 – Zend -Avista), L (56).

مه هه ر پاشقه بمينيت و خه لکي کورد پي نه دئاخفيت، و گرنگيي پي نهدت.
زىدباره ٿي چهندئ ئه ده بياته کا زنگين ب ئه ديبين مهزن هاتيه رازاندن.

جزيري و خاني ج گهرناسه ئه و
وهکي ديجله و زاب و ئاراسه ئه و
سياهپوش و نال و باتي ببين
ترمکسي و نوروي و هاجي بخوين
^(١) (زمان و هنکرنا زمان)

دبه رد هومي دان ب گرنگيا زمانی، روئي وئي و شاره زاي بعون دمیژو و يا ملله تي
خودا، هوزاندان بقى رهنگي در برينى ڙ روئي زمانی دکهت
زمانى خو بخوينم
تاريغا خو ببيئم
^(٢) (کوردو سمرئ خو راکه)

وهکو
ژگوري دهرخم ب رست مه ٤٤ و زين
ب شادي مان بيئن فهرهاد و شيرين
ب کن گوفه ندا خه ج و سيماهد
^(٣) (گمره ندا نازادي)

وهلات وهک جهي ڙين و ڙيارا هوزاندانی، گرنگي و پير ڙيزه کا مهزن لهدف وي
پهيدا كريه، لهورا ب ههمي ههستي خوفه، باس ل ئاخ و وهلاتي خو دکهت:
ئه ٤ و هلاتهم پوت ولاتهم پيرى خه مگيني تهمه
رهنج به رئ لاوانى تؤمه په يكى مزگيني تهمه

(١) ڙيده رئ بدرى، ل (٥٧)

(٢) cegerxwin Diwana (8 – Asti), L(31).

(٣) هدمان ڙيده رئ، ل (٩٩)

گەرچى كوردىت پىم دەلىن بى دين و گاور و پىم خۆدشە

دين و ئىمامەن توى مەن دين و بى دىنى تەمە

(زىمىنى بىكانە دەبىنەم)^(١)

خاکى كوردىستانى هەروەكا چاوا پىرۆزىيەكا تايىھەت لىنك كوردان ھەبوویە، ب ھەمى
ئول و تەخ و چىنان فە، ژيانەكا برايانە لىھەن ئاخى بوراندىيە، لەورا دۇزمىن مە بى
ھىج جىاوازىيەك ئەڭ وەلاتە ل ھەمى خەلکى كوردىستانى وېران كرييە وبى جىاوازى
گوند و بازىرىن كوردىستانى خراب كرييە خەلکى وى قىركىيە:

تەڭ دە وېران بۇن مىزگەفت و كەنشت

ب دۇزەھ گەران ئە و باغ و بەھەشت

تلىۋور درېسەن لىھەن لاشىن مرى

سەۋىي و بىرچى قىرىن و گرى

(ئەم شهر ناخوازن)^(٢)

دەپ ئاخا پىرۆزا كوردىستانى دا، مەرپومالاتىن جوراوجور تىيدا دېزىن ژىلى كو
وەنگەداندا سروشتى كوردىستانى يە، بەلكو ھۆزانچانى ب شىۋەكى جوان لايەنى كەلەپور
و داب و نەرىتىن دناف مللەتى كوردا ھەنە دىاركىيە:

پەزتى سەرەداندا و بىرىقان دەن دەر

شاقان پەز دكى كۆم و سەربىرىن ل بەر

شىر دەۋشۇن و فەدگەرن جوان كن و پىر

كود ب دەستا و لىناف پېشىنى نەيار شىر

(كونى رەش)^(٣)

(١) cegerxwin. Diwana (1 – Agiru pirusk), L (117).

(٢) cegerxwin Diwana (2 – Sewra -Azadi), L(74).

(٣) cegerxwin. Diwana (1 – Agiru pirusk), L (100).

خشتی ژماره (۲)
ئايدىولۇزيا نەتمەوايەتى و نىشتمانى

رېزى سەدى	ژمارا ھۆزانما	نافەرۋەك	ژ
۲۲,۰۳	۱۸۰	شورەش و بەرخودان وەشىارى	-۱
۳,۴۲	۲۸	دەولەت و سەربەخوبى	-۲
۰,۷۳	۶	ئاخ	-۳
۱,۸۳	۱۵	جوگرافيا و سروشىتى كوردىستان	-۴
۷,۸۳	۶۴	دېرىوك	-۵
۱,۹۵	۱۵	كەلەپور	-۶
۰,۴۸	۴	زمان	-۷
۲۸,۱۸	۳۱۲	سەرجەم	

رېزىن ھاتىنە دىاركىن بۇقان دابەشكىرنىن ھۆزانما، رەنگە ھندەك ھۆزان گەلەك
بابەتا ژفانا بخۇفە بىگىن لى ئەو لايەنلى پەزىز دەھۆزانى دا، مە وەرگىتىه.

۳- ئايدىولۇزيا شوسيالستى و جەڭاکى:

ھەولۇن و بزاۋىيەت ماركسىيان بۇ فەديتنا رېكىن گونجاى، ژبۇ گەھاندىنا تاكەكەسى بۇ
ژيانەكا ئازاد و ئاسودە، و بەرھانىكىرن ژمافيىن پالەو جۇتىياران ژ ئارمانجىت وان يىين
سەردەكى بۇوينە، واتە "ماركسىزم ئەدبى ب ئاوىيىنەك دادنىت، كو جەڭاك تىيىدا دەھىتە
دىاركىن و باشتىرىن رېكە ژ بۇ بلندبۇونا ھزرىن نوى، ئەفەزى ب رېكاكا ھەبۇونا شىيانىن
كەسايەتى و رەوشتى، واتە ھونەر دشىت دەرىرىنى ژ سەرددەمى بىكت" ^(۱).
واتە دشىيىن بىيىزىن كو ئەدەبى ماركسى، پەزىز دەھىتە بۇوىيە دناف چارچوڤەكى

(۱) عمر محمد الطالب، المذاهب النقدية، ص (۱۷۱).

دیارکری و ژبۆ خزمەتا چینەکا دەست نیشانکری بوویە، و دوى باوھرئ دا بۆینە کو (ئەدەب وەک ھونەرەک دشیت دورھیلى بگھوریت و رەنگەدانا راستەقینەیا ژیوارى يە)^(١)، لى ھزرا جى بەجى كرنا فى گھورینى لىھر روانگا ھەستى ژیوارى دا نەك لىھر پالپشتىا ھزرکرنىت دەرفە. واتە ھەول دانا ئەدەبى سوشیالىستى بۆ ھندى بوویە کو ھاریکارىيا مەرۆڤى بکەت داكو خو بنیاسىت، ھەروەسا بھیلىت خەلک حەز ژ ژیانى بکەت.

(بەرى خودانا جىھانى بشىوهكى گشتى ورافەكىندا وى بۆ (رابردوو، رانەبردوو، داهاتوو) ئى، ئانکو پېشىبىنكرن بۆ ئەو تاشى دى ھىتە ئەنجام دان، و ھەول دان ژبۇ داستەقىرنا ئەو كىماسىتتى ھەين دناڭ جقاکى دا، واتە مفا وەرگرتەن ژ رابردووی بۆ ئايىندە، واتە داناندا تىورەك فەلسەفى و پراكىتكى بۆ ژيانا كومەلايەتى)^(٢).

رەنگەدانان ئەگەرین پەيدابونا تىورا ماركسىزمى لىھر تاسەرئ دۇنياىي، كارىگەرى ھەبوویە ل كوردىستانى ژى لەورا (ل سالىن ٤٠) ئى دا بابەتىن رىالزمى و سوشیالىستى دناڭ بەرھەمەن ھۆزانغانىن كورد سەرھلادا، ھەروەسال دۆماھىيا شەرى جىھانى دووپى ئەو شىۋازى نەقىسىنى بشىوهكى بەرفرەھ دناڭ ئەددەبىاتىن كوردى دا رەنگەدایه)^(٣).

بىقى چەندى ب شىوهكى باش بۇمە رۇن دېيت، كو جىگەرخوين، مفای ژ ئايديولۇزىيا ماركسى وەردگەرىت ژبۇ نىشانداندا رابردوویي مللەتى مە، كو بېيتە پەندەك بۆ گەنج و خورتىن كورد و بتايىبەت شارەزايا جىگەرخوينى دېوارى مىژۇويا گەلاندا، و ئەو گورانكارىيىن ناوجەيىن كارىگەر دېوارى سىاسى و نەتەوەبى دا، ئاسوپىيىن ھزرىن وى بەرەڭ ھندەك رەھەندىن زەھىز بىن، ئىك ژوان ئايديولۇزىيىن زەھىزىن وى سەرەدمى،

(١) عبدالمطلب صالح، في أدب البروليتاريا وقضايا واقعية أخرى، ط ١، مطبعة المعرف، بغداد، ١٩٧٨، ص (١٢).

(٢) د. عماد حاتم، مدخل الى تاريخ الأدب الأوروبي، الدار العربية الكنية، ليبيا، ١٩٧٩، ص (٤٣٠).

(٣) بنىزە: رەفيق حلمى، شعرو ئەددەبىاتى كوردى، ب ١، چاپخانەي زانکۈي سەلاحىدىن، ھەولىر، ١٩٨٨، ل پىشەكى د. عزالدين مستەفا رسۇل، رىالېزمى سوشیالىستى و ئەددەبىاتى كوردى، بەشى دووهەم، روشنېنېرى نوی، ژ (١٢٣)، دەزگائى بلاو كەرنەوەي كوردى، بەغدا ١٩٨٥، ل (٦٢).

کوکاریگەریەکا گشتى لىسر سىاسەتا جىهانى و دەفھەرا كوردىستانى بتايىبەتى ھەبوو، ئايىدิولۆزيا ماركسى و لىينىنى بwoo. ھەروەسا وەكھەفيا ژيانا كومەلايمەتىا كوردىستانى، چەوساندىنا جۇتىيار و خەلکى كوردىستانى، دىگەل جۇتىيارىن ئىكەتىا سوقىھەتى و تەپەسەربۇونا وان ب دەستىن ئاغا و دەرەبەگ و برجوازان، وەل ھۆزانقانى كر، كو پاشت گەرمىيەکا زىيەدە بەرەڭ پەسەندىكىنەن ھەزىز و ئايىدิولۆزيا ماركسى بچىت، و بۇ رىزگاريا گەلى خۇ ئەڭ رىكە ب باشترىن، دەرگەھە ئازادىا گەلى خۇ بىزانىت، چونكى ھەمى خەم و ھەزىن وى ۋېرۇ رىزگارىي ڦىن دەستى دەرەبەگ و برجوازىن كوردىستانى بۈويە، لەورا ئەھلى چەندى زۆر ب بەرفرەھەيى دھۆزانىن وى دا رەنگەددىيە:

بىزى ئازادى بىزى دلشادى

بىزىن خەباتكەر تەڭ پەرولىتار

(١) (ملەمتى رەبىن)

ب بۇچۇونا ھۆزانقانى بەدەست فە ئىننانا ئارمانچىن سەرەكىيەن ھەر نەتەوەيەكى كو دەست پىيکا وى ئازادى يە، يا گرىيادىيە ب چىنا كاركەرفە، واتە جۇتىyar و كاركەرەن ھەر نەتەوەيەكى ئەگەر دەست دناف دەستىن ھەن بىيىن و ئىكەرتى بىن ھەمبەرى، سەرمایەداران و برجوازان، ئازادى و دلشادىا خۇ مسوگەر دەكەن. پىيکەگىرىداندا دوو تىشىن سەرەكى كۆ (خەبات و دەم) ن، دھۆزانا ڙ(ستەم دەرى ب حكمى دەم) گەش بىنیا ھۆزانشانى، سەبارەت ئازادىا بەلەنگازان نىشان دەدت:

جەھان بۈويە دوبەند ئىرۇ كۆ مالدار و بەلەنگاز

دېھرەنە دەش رىپان ئەجىنى تا بچى چىنە

بەلەنگازان سەرى ھەلان سەتەم ئىدى قەبۇول ناكن

ڙەستى سەرمایەداران گەلەك زۆر سەتەم دىنە

(٢) (ستەم دەرى ب حكمى دەم)

(١) cegerxwin Diwana (2 – Sewra -Azadi), L(32).

(٢) ھەمان ژىنەر، ل (٦٠)

هۆزانثان پیکولى دكەت ئەو جىهانا كو دابەش بۇوى، لىھەر دوو چىنىن سەرمایەدار و بەلەنگازان وەكھەۋلىكت، چونكى ئەگەر زۆلم و ستهما سەرمایەداران زۆرا درېڭىز ژى بىت رۆزەك ھەردى هىيت كو بەلەنگاز قىنى ستهمى قەبۈل نەكەن و ب سەرھەلدا خو، وەكھەۋىا جىلاكى بىنە گورى. ھەرودسا باوھرىا ھۆزانثانى ب ئايىدېلۈزىيا ماركسى و ھزرىن ئازادىخوازانە و رىزگاركىن چىنىن تەپەسەركى، وەل ھۆزانثانى دكەت، كو كورد ب باوھرىيەكا تەواو ب قىنە ھزرى زنجىرىن كوت و بەندىيە بشكىن، و ئازادىا خو مسوگەر بکەن.

ئەى كورد و تو بىزانە كۆ جەھان ھەرددەم و دۆرە
سەربەستى و ئازادى بىان كۆتەك و زۆرە
زنجىرى ئەردىن بشكىن زوو وەرە مەيدان
ئىدى تو مەترسى پشت و برا لەشكەرى سۆرە
^(١)
(ئەى كورد و ئەمىس تو)

يان :

ئالا مەيا داس و چاكوج تى دەھلدن وەكە مىبر
ئەم بشكىن قېيد و زەنجىر بىدى نافىن بىدەستى
بىزى كاركەر، بىزى جوتكار، بىزى رۆزا سەربەستى
مېرىن چىن بن پشتا مەيا يەكىتىيا سوقىيات
^(٢)
(مارشا سەمورى)

ئەڭ ئازادىيە، ب بۇچۇونا ھۆزانثانى گىرىدەيەكا موکوم يادگەل ھەۋىيەن وى، كو خودانى لەشكەرى سۆرن ل ئىكەتىيا سوقىيەتا بەرى ھەى، لەورا ب شىۋەكى جەخت لېكىرى نىقەدىردا دوماھىكى چەندىن جارا دەن ھۆزانى دا دووبارە دكەت. جىڭوركى و ھەۋىرکىيا رەنجلەرىن كورد و ھەۋى ھزرىن ماركسى قىنەندى دسەلىن، كۆ ئازادى و رىزگارىا چىنا پرولىتارىا ل ژىر زۆلما سەرمایەداران بىنى ئېك

(١) ژىنەرە بەرى، ل (٦٨)

(٢) cegerxwin. Diwana (3 – Kime Ez?), L (162).

گرتنەکا گشتگیر نا بیت، لەورا دجه‌زنا حەفتى ساليا ستالين^(*) دا سوزو پەيمانىن
ھەۋارىيا گەل كورد ژبۇ ئارمانچ و بىردوزه و رىبازا وي دىاردكەت.

ئەى ستالىنى مەزن ھەر بىزى ئامالى تۇو
خوشى و پېرىز و جوان بى جەزنى حەفتى سالى تۇو
رېچ و شوبىن ماركسى و لەنин تەگرتىن سەربىسەر
پەنجبەرین كورد و جەھان تەڭ لەشكەر و ھەۋالى تۇو.

(جەزنا حەفتى سان ستالين)^(١)

خەبات و خوراگىريا ھەر مللەتكى، پېڭىشىا ب چەك زانست و زانىنى فە ھەى، واتە
ئەڭ چەندە ئىك رىزى و وەكەھەقىيا چىننەن كومەلى پەھوتىر لى دكەت، چونكى مەرۆڤى زانا
ب خواندىنا خو و دويىقچون لى سەر سەربۈرىن گەلەن دىت، پەتەللىسىفا ژيانى دى لدەڭ
رون و ئاشكرا بىت و دى پەت شىت ب رېكەكا زانستى بەرگرىي ژوئى ھەۋگەرنى كەت.

پالەۋانى مىرخاس
تەڭ چاكوج و تەڭ داس
شىاربۇنە گەرناس
ھاوىر بىۋەر بىۋەر
توب و قەلەم بون جوت
بۇنە يەك كەچ و خورت

(ناچىن شەرىق ھۆرە)^(٢)

يان :

(*) جۈزىيە ستالىن (1953-1879) پىشەوايدىكى سىاسىي كومونىستى و دكتاتورىي روسيايىه، لى گۈندى گۈن سەر ب جورجىا قىققاس قەز دايىك بويە، نازناشى ستالىن ئانكىر پىلا پشتى شورەشا ئوكتوبر ل سالا (1917) سەر خودانى يە و پشتى سەركەفتىنە قى شورەشى بويە وەزىرى نەتەوان ولسا لا (1924) پشتى مەرنا (لىپىن) ئىجىھى وى مللەت بىرەق بىرە بىرە. بو پەتەل زانىارىا بنىرە: ياسىن صابر صالح، ئىنساسكىلوپېدىا گشتى، ل (591).

(1) cegerxwin, Diwana (3- Kime Ez?), L(83).

(2) ھەمان ژىنەر، ل (77).

میرو ژنین کورد تهف ببنه لەشكەر
قەلەم ب دەستەك دەستەك ب خەنجر
^(١)
(دەستى ئىسمەت شەكەن)

ل ھەمبەر ئىك دانانا قەلەم و خەنجر، وى چەندى دگەھىيىت كۆ ھەرچەندە
مرۆڤ دبوارى لەشكەرى و شەرى دا بىت پېڭىھە ل دەستېپىكى خودان زانست و زانىارى
بىت، تاكو بىشىت ب رىكىن زانستى، سەركەفتتا خو مسۇگەرتىر بکەت.
ھۆزانغان دبەردەواميا ھۆزانىين خوددا، ڙبو بانگەوازىا ھزرىئن ماركسى گەلەك باس
ل رېبەرین فى ئايديولوژىيەتى كري، و داخواز ڙ گەن خو دكەتن، كو پشتگىرى فى
رېبازى بن:

ب ھەفرا بىزىن ب دەنگ و قىرىن
بىزى ھەربىزى ستالىن
شاگىرى ماركسى ھەۋە دەمىن لەنىن
بىزى ھەۋە دەلات
^(٢)
(خورتىن دەمقرات كەچىن دەمقرات)

ۋئازادىا تەۋ خەلكىن جىھانى، ب پەيرەوكىنا فى رېبازى دىانىت، چونكى شورەشا
ئوكتوبەر، وەكو ئىلەامەكا مەزن بۇويە، كو رۇناھى و دەنگ دايى سەرجەم جىھانى،
بتابىھەتى ئەو تىرۋۆزكىن كۆ گەھشتىنە كوردىستانى، كو خەباتكەرین كورد ژخەوا ترسى
ھشىاركىرىن و چاۋىن جۇتىيارىن مە ب ئازادىي رۇناك كرىن:

ئىلەاما مەزن سەورا ئوكتوبەر ئىنلىكلا با سۆر
دەنگدايە دنيا ھشىاركىرن كەررو بچاڭىرن كۆر

.....

(١) ژىندرى بىرى، ل(٨٧).

(٢) ھەمان ژىندرى، ل(٩٢).

تيرۆز دانه مه شەفەقا رۇناك وى شەفەقا سۇر
 شەفەقا باكۆر شەفەقا مارکسى شەفەقا لەنىن
 شەوفا خو دا كورد بىزى ستالين بىزى ستالين
^(١)
 ئىلەام ڙ شارەكى ئەرمەن)

رۇزا مىرنا ستالىنى، خەمەكا گىران ئىيختە ناڭ جەماودىرىٰ وى دا، و بىشىتى
 جىيەن ئەمەن ئەڭ خەمە دناف ھەف بىرىن وى بەلاقە بۇو، ئېڭ ژوان كەسىن كوب
 مىرنا ستالىنى دلگەران بوي و خەبەرى مىرنا وى بى رەشەمىزگىن لەقەلەم دايى جىڭەرخوين
 بۇو، و سەرەتاي فى خەمەگىنیا خو، لى ھۆزانغان پەيمانا خو بۇ بەردەۋامى دان لىسر
 هەمان رىباز نوى دەكتەۋە:

دلى ستالىن گەرناس و ھۆزان
 ئەبد راوهستا دەنگ دايى جەھان
 لېھر راديو ئەم دلزار و خەمەگىن
 گافا مه بەيىستى ئەڭ رەشەمىزگىن

 سەيداپى مەزن رېبەردى ئىنسان
 ناڭ و خەباتا تە بۆمە ھەرمان

^(٢)
 (شىنا ھەفال ستالىن)

ھىزو بىرىن مارکسىيەتى رولى كارىگەرى وان دئازادىيا چىينىن بن دەست دا، و رېبەر يا
 ستالىن و لىينىن وەك دوو رېبەر ين قارەمان كوبى ئەركى پابوونى، و شىايىنە
 ھەمبەرى زۆرداران راوهستىن، و وەكى جەۋەنگىن ئازادىيى مل بىلى مارکسى دەھۆزانىن
 جىڭەرخوينى دا رەنگەدا يە.

سەيداپى ماركس ل مەكر گازى راين وەك شىپەر
 قەيدان بشكىتن بشكىتن سەرى خودى گۈند و زىر

(١) ژىنەرە بىرى، ل (٩٣).

(٢) ھەمان ژىنەرە، ل (١٠٩).

**لەنین ساتالىن رابون دو ئەزىزلىرى رابون دو رېبەر
 شكاندىن سەرى دو دىۋىيەن سې قەيسەر و (ھىتەم)^(*)
^(*)(سونبلۇ جەھ و گەمن)**

ئەو باوهەرى و دان پىنانا جەرخويىنى ب ئايدي يولۇزىيەتا ماركسى، و خەباتا وان بۇ رىزگاريا هەزاران، جەرخويىن گەهاندە وى رادى، كو ژبۇ ھزرىن ماركسى پروپاگەندى بىكەت و رىكھستەن ئېبۇ رېبازا وان بىكەت، تاكو بشىت ئەو ھىفى و ئاواتىن دلى خوددا، رۇزىكى بىگەھىنىتە ئەنجامان:

ئەز بلوورا ماركس
 دەنگى پستابى كەسم
 ۋەھىيەن ئافزم
 ئەز نازانم ج بىزىم
^(۲)(ئەز نازانم ج بىزىم)

رەدئى حەزا وى بۇ ۋى رېبازى، ھندا زۆرە كو نازانىت دى ج پەيىف ھەمبەرى وى بىزىت، سەرەرەي ھندى كۇ فى رېبازى ب جە ئىنەرەن ھەمى ئاواتىن خو دىانىت، چونكى ئاواتىن وىيىن نەتەوھى دې سنورن .

ئىك ژ بىر و بۇچۇونىن ئايدي يولۇزىيەتا ماركسى، زۆر ب گىرنىڭى ۋە باسى لى ھاتىيە كىرن، نەمانا چىنایەتى يە، واتە يەكسانىيا كاركەر و سەرمایەداران، جۇتىيار و دەرەبەگان، لەورا جەرخويىن ژى ئەڭ چەندە باسکرييە و ھەمى خەلکى كوردىستانى د ئىك پەلەدا دىتىيە:

(*) ھىتلەر ئەدولف (۱۸۹۰-۱۹۴۵) دكتاتورى ئەلمانيا پىشىدۋاىي پارتى نازى بى دامەززىنەرى رىخا سى يە ئەگەرى بەرپابونا جەنگى جىهانى دووئى بۇ، ئەۋى كو سىھىپىش مېيونىكەس ژناڭ چۈوپىن ل بازىرىپىزىن بى نەمساوى ڈايدىك بۇويە و دىگەل چەند ھەۋالىن خو پارتى نىشتىممانىا سوسىالىستى كەنكارىن ئەلمانى ئەوا ناقدار ب پارتى نازى دادمەززىنەت. بىزەر ياسىن صابر صالح، ئىنسايىكلوپىدييائى گىشى، ل (۱۱۴۶-۱۱۴۷).

(۱) cegerxwin, Diwana (3- Kime Ez?), L (178).

(۲) cegerxwin, Diwana (4 – Ronak), L (28).

کوردستان وەلاتی مه بۆ وەکھەفی
ھەمی کەس خودى مال زیرو زەفی
^(١)
(جوتکار)

دبەردەوامیا دەربپینا هزرین خودا، مەودایی وەکھەفی بەرفەھەتر کریه و
زسنوری کوردستانی دەرباس بیویه، ب بۆچوونا وی گشت گەل کوردستانی لژیر ئالایی
مارکس پیدافیه ھەڤ بگرن وەکھەفبن، لەورا داخواز دکەت ھەرچى زویت، ھەمی ببنە
مارکسی و ژبۇ ژيانەکا بەختەوەر ب ھەڤرا خەباتى بکەن.

ھەڤالی دەلال زوو بین مارکسی
ب بیئن ب خوینن بدن ھەرگەسى
خەباتى بکن دا بن تیئر پەرە
وەرە دا ب ھەڤرە ھەرن، کا وەرە
مەبیئە تەنی کوردە وارى بەسە
ئەوی کۆل خىرا مەيە مارکسە
^(٢)
(بین مارکسی)

يان :

ھەلا وەرە ھەلا وەرە !
ژبۇ تە بیئەم ئەشکەرە
ھەڤال تەھ بین مارکسی
باوەر مەبن ب ھىچ گەسى
.....

کورد پەرچە پەرچە چەند گەرى
دۆزا خو نابن تا سەرى
کۆلە دبن دەستى نەيار
چاوا بىم ژى ھىفیدار ؟

^(٣)
(پۇرت و شىرت)

(١) cegerxwin: Diwana (5 – Zend -Avista), L (86).

(٢) ھەمان ژىدەر، ل (١١٨).

دکوپلا دوویی دا دهمى کو ب پرسیارهکى باس ل پارچه پارچه بۇونا كوردان
دكەت، دېرۇكا شەرین میرىن كوردان و ھېرىشىن ئىلک لدویش ئىكىن ئيمپراتوريەتىن
زلهىزىن جهانى لسەر كوردان، وەلاتى كوردىستانى دئينته پىش چاڭ لەورا چارەسەريا بن
بىر بۇ ۋىچەندى بتنى رىكا ماركسىزمى دىانىت.

جىگەرخوين دېرەدواミيا باسکرن ل وى ھزا كو باودە پىئىنائى، و كومكىندا خەلكى
لدور وى رىبازى، زۆر ب ئاشكرايى ئەمەن چەندى دياردىكت، وھىچ رىبازەك و
بىر بۇچۇونىن كەسىن دىت، ژىلى ماركسىزمى پەسەند ناكەت، و بىنەنها رىكا راست و
دروستا ژيانا مەرۇقا يەت ل قەلەم دەدت.

رېچا مەھىيە راست و دروست
ئەز نادەم سەر رېچا كەسى
ئەز دوژمنى كەفنه پەرسەت
رېچا مەھىيە خوش ماركسى
(ئەز نادەم سەر رېچا كەسى)
^(۲)

دېنى دان پېيدانى دا، بىر بواودرىن ماركسىيەتى ب تازەترىن بۇچۇون ددانىت، و گشت
بىر بواودرىن دىيىن جىھانى ب كەفنه پەرسەت دەھژمېرىت، ھەرودسا خۇ ب دوژمنى
سەرەكىي كەفنه پەرسەتى دەدەت نىاسىن، لەورا دېرەدواミيا ھۆزانى دا ب جەخت كرن
لەر فى چەندى دېيىزىت:

رېچا جەگەرخوين دايە سەر
باودەبىكەم ئەم ماركسى
(ئەز نادەم سەر رېچا كەسى)
^(۳)

ژ خالىن سەركەفتنان، كو جەگەرخوين زۆر گرنگى پى دايە ئىكەتى و ئىلک رىزى يە،

(۱) cegerxwin: Diwana (6 – Sefeq): L (14).

(۲) cegerxwin: Diwana (7 – Hivi): L (46).

(۳) ھەمان ژىدەر، ل (48).

زېدباره هەفگىتن دگەل ھېزىن دىيىن ھەۋاودر، ل جەيىن دىيىن جىهانى، ب بۇچۇونا
وى تاكى كورد پىىدفيه يى نەترس بىت وباوەرىكە تەواو و زۆر ب شىانىن خو ھەبىت:

دەستىن خو بىنە دەستىن چەپىن رۇم
بىن پارتسى زان ب لەشكەر و كوم
جارەك مەترىن ڏەوك و ۋانتوم
دەرابە
سەرخۆه
كورى م
وابە ؟
(١) ئەم ئازادى خوازن

ھەلبەت خاستنا ھەر ئازادىكىن و ئاڤادانا دارا سەربەستىي، پىويستىيا ب خويىنى
ھەى، ژېھر ھندى ھەر تاكەك دناف كومەلى دا، بى ھىج حىاوازىيەكە ئولى و ئىلى، پىىدفيه
بى بەرھەقى قوربانى دانى بىت، تاكو ژىيلى و بن دەستىن رىزگار ب بىت:

ئىن تى ب خويىنى دارا سەربەستى
ئىدى ناخوازن دىلى بن دەستى
نه ئول پەرسىتى، نە ئىل پەرسىتى
دەرابە
سەرخۆه
كورى م
وابە ؟
(٢) ئەم ئازادى خوازن

دايەشبوونا زلهىزىن جىهانى ب دۆگۈرپىن چەپ و راست بى گومان، جىڭەرخوين ب
گروپى چەپ دا�بارە، لەورا ئەۋەنەن دەھۋانىيەت وى دا دىيار دېيت و ب ئاشكارايى

(١) ژىندرى بىرى، ل (٤٤).

(٢) ھەمان ژىندرى، ل (٤٥).

باس دکەت :

ئەز چەپگرم ئەز چەپ دەم
ئەز چەپ پەرە سەم بى لەچم

.....

وئى چەپ گرى ئەز كرمە دىن
ئاھى ژ دەست رۆخسارى چەپ
^(١) (ئاھى ژ رۆخسارى چەپ)

سەرەرای ۋى چەپ گەرایى ياخو، دان پىستان ب ماركسىيەت و وەكەھەفييەكا جىھانى، جاران باوھرى ياخو لدور، دەولەتا كوردى و كورد بۇونا خو ژ دەست نەدایه، هۇزانڭان دوى باوھرى دايىھ كەرۈف دشىت ڙلايى بۇچۇون و ھزرى ۋە يى ماركسى بىت، لى ڙلايى نەتەوھىي ۋە كوردەكى سەرفەرازم، واتە رىزگاربۇون ژىن دەستى و ئازادكىرنا كوردىستانى ڙئارمانجىن ھەرە مەزنىن خو دىانىت، كەواتە ئەو ماركسىزمەكى نەتەوھىي يە، ئانکو ھەفسەنگىا ھىزا نەتەوايەتى و ماركسى لەھەم جىڭەرخويىنى ھەبوبىيە:

ماركسى مە دخوازم
ل ھەر درەي دبازم
كوبى مە سەرفەرازم
بەرى ھەر تشتى كوردم

.....

ل ئەز كوردم ماركسى
كارا خو نادم كەسى
ناخوم نانى ب ترسى
بەرى ھەر تشتى كوردم
^(٢) (ئەز مەرۇفم)

(١) cegerxwin Diwana (8 – Asti),L(91).

(٢) cegerxwin. Diwana (7 – Hivi), L (34-35).

وەکى دىyar دەلسەفا ماركىسىزمى دا (زىرخان و سەرخان دوو فاكتەرىيەن سەردەكى يىنە ژبۇ ئاڭىرنا بىردوز و رېبازا ماركسى واتە زىرخان پەيوەندىيەن ئابۇورى و بەرھەم ئىيىنى ئەدگەرت و سەرخان ژلايەنин دىت يېن ژيانى وەكى روشنېبىرى كومەلايەتى و سىاسەت... هەتەدەدگەرت)^(١). ھۆزانقانى گرنگىھەكا زۆر دايە لايەنى ئابۇورى و ھەمى براڭ كرينى، كو خەلکى كوردستانى ب شىيانىن خوهىيەن كەسى و سروشتى، و ئابۇوريەكا بەيىز ژيانا خو : بىرىقە بېبەن:

دەولەتتىن زانا و زير دنيا ب زانين دۇتنە
رۆز و شەفە كارى ئەوان ھەرتىم كىرىن و فروتنە
ۋاد ناڭ دەستىن مەدە تۈوتىن گەلەك بى رۇومەتە
لى سەروھتا دنيا ھەمى ماڭى نازانى تۈوتىنە
(تۈوتىن)^(٢)

ھۆزانقان ب بەراوردىكىنەكا ھويىر، باس ل ھەبۇونا سەروھتەكا نەتەھەبى ل كوردىستانى دكەت، كۆ زۆر ب بى بايەخى ھاتىيە نىياسىن، لدويف بۇچۇونا وى تىتن ئېكە ژ بەرھەمەن ھەرە مەزنىن ئابۇورى دونيايى، كۆ بەھرا پىز دەولەتتىن جىھانى ب كارى كرىن و فروتنَا وى دەزىلەن و گەلەك ب بەرفرەھەبى دەھىتە بكارئىنان. گرنگى دان ب ھېيىزما مرۇقايدەتىن ژى، ل جىھانى جەن بایەخى يە، چونكى ئەفە مرۇقە بەرھەم ھېنەرە سەردەكى ئابۇورى يە، لەواران ب گرنگى دەھىتە لقەلەم دان وى چەندى ژى ھۆزانقان داخوازى ژ كاركەر و جۇتىيارىن مللەتى خو دكەت، كۆ ب كار و خەباتىن خود، ئابۇورا وەلاتى خو پېش بېيەن:

كاركەر و جۇتكار رەنجلەرىيەن وەلات
ئابۇورى چى يە تەفە كار و خەبات
(سەيدا و پېرسەتالىن)^(٣)

(١) فاضل قەرەداغى، خەپالاتى ماركىسىت، چاپخانىدە وزارەتى روشنېبىرى، ھەولىيە، ١٩٩٦ ل(١٣).

(٢) cegerxwin: Diwana (1 – Agiru pirusk), L (116).

(٣) cegerxwin Diwana (2 – Sewra -Azadi),L(87).

سامانه‌کی دی سروشتن کوردستانی په‌تروله، تاکن کورد ب گرنگی دان بقى
سامانی، دئ شیت بناغین گلهک پته و ژبو ئابوورا وەلاتی خو دابین بکهت، هلهبت
ھۆزانفانی ئەف چەندە يا ب بارهک گران لقه‌لەم دايى، كو ب مفا ودرگرتن ژوى، بازارى
کوردستانى دئ گەرمىز بىت و ئابوورا وي دئ پېشكەفيت، لى ئەف چەندە بۆ پىنگاۋا
سەرەكى دزفريته ۋە، كو ئەۋۇرى سەرخەبۇونا وەلاتى يە.

داخواز چى يە ڙ سەرخوه بۇون ؟!

په‌ترول و هاتن و ھەبۇون

بدهست مەبن هاتن و چوون

پر خوهشى دىن بازارى من

(كى ھەلگى فى بارى من)^(١)

ددريزاهيا باسکرن ل ئابوورا وەلاتى خودا، جگەرخوين پەنجە لىسر خالەكا ھەردە
سەرەكى دانايىه، ئەۋۇرى ب دەزگەھەكىندا گشت بوارا نە، بۇ نموونە ب دەزگەھەكىندا
لايەنن ئابوورى، بازرگانى، سىياسى، جقاكى... ھتد، واتە ھەر ئىك ژڤان دەزگەھەن، ب
ئەركى خويى تايىھەت راپبىت، و دبوارى خودا بسپورىي پەيدا بکەت و پېش بکەفيت.
بشيّوهەكى كۆ تىكەلى دناقبەرا وان دەزگەھەن دا دروست نەبىت، چونكى دئ
ئەنجامىن نەگەيىتىف لىسر پاشەرۆزا کوردستانى ھەبىت، دوژمن زۆر ب ئاسانى دى
شىت كارىگەرەيى لىسر کوردستانى كەت، ھەرەتسا سەرەرایى دەزگەھەكىندا گشتى، پېىدىھە
مفا ڙ گشت كانزايىن سروشتنى ل کوردستانى بھېتە ودرگرتن، تاكو ھىزەكادى يا
يارمەتى دەربىت ڙ بۇ ئابوورىا کوردستانى :

بې دەزگەۋانەك بلند و مەزن

تو دەزگە بخوينە ج مىر و ج ڏن

وەلاتى كۆ دەزگە ب پېش د نەبى

ئەۋى تم دەھستى نەياران دەبى

.....

مە ئابۇر و دەولەت دەپىن ل پاش

دېن بارى دوژمن ب زۆر دەنە كاش

(١) cegerxwin, Diwana (4 – Ronak), L (218).

ج تشتین دناظ فان چیایان دا ههیه
 ئەگەر دەرنەخن تەھ زیانا مەھیه
 (دەزگە و دەزگەفانی)^(١)

دئابووریا ھەر ولاتەکى دا، خوبایە کو بازرگانى رۆلەکى گرنگ ھەیە، ھۆزانشان بازرگانى و دابىنكرنا بازارى و كەم و پەم و كەرسەتىن خومال ب خالەكا ژىرى و خوسەر لقەلەم دەدت، و جىهان ب بازرگانىي پېشە دەجىت:

كرين و فروتن خوهشنى كاكى جان
 ج لو پېش ۋە چويە ل ھاوپەر جەھان
 ب بازار دبى ژىرەك و بىرەمەر
 تو كارى خو كارى بىكى تم خوهسەر
 (بازرگان)^(٢)

دېشەچۈونا ئابووریا ھەر ولاتەکى دا، كومەلە ئاسانكارى دى پەيدابن کو كارىگەريي سەر زیانا كەسايەتى دەمن، و زیان تا رادەكى زۆر بساناھى دەھفيت، ئېڭ ژ ئاسانكارىيىن وى سەربەستىيا زیانا ئافرەتى و خوش گوزەرانىا وى يە و دەرفەتىن زېدە بو وى دەھىتە دەخسانىن ڙبو پەروردەكىنى و پېشەبرىنا جەفاكى.

ئابۇر ب لۇت پېش ۋە ھەرى
 سەربەست بېرى ڙن وەك پەرى
 (ئەز نادم سەر رىچقا كەمس)^(٣)

پېڭەگەر يىدانا گشت لايەنىن ڙيانى ڙبو ديارىكىن ئارمانجىن سەرەكى يېن ھۆزانشانى مەرقۇ بەرەف ئاسویەكى دىت دېت كو ئەۋۇزى (ئافرەت)ە. ئافرەت ل دەف وى وەكى ھەر تاكەكى دى يى كورد ڙبو پېشە چۈون و رزگاريا كوردىستانى زور ب بەرزى دەھىتە

(١) cegerxwin, Diwana (5 – Zend -Avista) , L (76- 78).

(٢) ڙىنەرئ بەرى، ل (١٥٦).

(٣) cegerxwin, Diwana (7 – Hivi), L (48).

نرخواندن، لهورا ههردم دپینگاڤا ئىكى دا داخواز ڙوى دهيتەکرن ب چەكى زانست و خواندىنى بەرگريي ڙ وەلاتى خو بکەت، واتە كچا كورد ل دەستپېيىك پىدفييە خو رزگار بکەت تاكو بشىت ب پشت بەستن ب شىيانىت خو وەلاتى خو ڙى رزگار بکەت، جگەرخوين وەكى هۆزانقانەكى رۆشەنگەر و پىشەفتەن خواز ئامازى دەدته ئىك ڙ ئارىشىن بنەرەتىيەن مللەتى كورد، ئەف ئارىشەزى، ئارىشا بن دەست بوونا ئافرەتى يە، ئافرەت وەكۇ نىقا كومەلگەھى ڙ پېرانيا مافىن خۆ بى بەشە، لى جگەرخوين ڙ زەلامان ناخوازىت كو مافى ئافرەتان دابىن بکەن، بەلكو بشىوهكى راستەخو گازى وان دكەت و وەسا دەدته خوياکرن، كو پىدفييە ئافرەت بخو بھييە مەيدانى و مافىن خو بەدەست فە

بىنیت:

كەچى رابە سەررى ھلدە دەنچى چاخى وەها نابى
بنىئىر ڙن چونە ئەزمانا هەتا كەنگى دخەودا بى
دخوازم زۆ بخوينى خوهش ڙسەر رۆ راکى چارا رەش
تو گافان پىش دەپاقىزى وەكى ئاندىر و بەندابى
^(١)
(كەچا كورد)

جگەرخوين ڙ ئافرەتان دخوازىت كو مينا زەلامان رەفتار بکەن، ئەف داخوازه دگەھييە وى پادى ن كو ئافرەت چەكدار ببىتە و بەشدارىي دخەباتى دا بکەت :

ڙ دوژمن رە تو مىر كۈز بى
دەـوندەر دە تو پاـقـزـ بـى
نـەـخـاـفـ وـ بـىـ خـوـ وـ رـۆـزـ بـى
مـەـگـەـرـ چـەـنـدانـ لـگـونـدانـ بـى
^(٢)
(كەچا كورد)

ئەي كەچى رابە بخوييە دا سەربەست ھەر بژى
زوو ڙ خەو تو سەر ھلينە بەس ب مينە بى مەزى

(١) cegerxwin: Diwana (3 – Kime Ez?), L (105).

(٢) ھەمان ژىنەر، ھەمان لاپەرە .

.....

وان ههڤالىن ته ل ههرجى سهربلند پىشىھە دچن
رابە سەر خو ئەي كەچا كورد سەر بلند بەره تو زى
^(١) (٢) (٣) (٤)
(كەچا كورد)

كەواتە خالا سەرهەكى ژبو هەر رزگارىيەكى دارىتتا بەرنامىمەكى رېك و پېيکە، تاكو
بېرىيەن لدويف وى بەرنامى بگەھينە ئارماجىن خو يېن سەرهەكى، كەچا كورد ب
خواندىندا خو فيرى هندى دېيت كۆ گشت گورانكارىيان دگەل ژيانا كوردىستانى لېك
بەدەتەفە و بقى رەنگى دى زۇر تر وى گەھينىتە ئالا سەرورەريا كوردىستانى
ئەي كەچا كورد نوو گەمامە تم دخوازم پىشىھە چۈون
دۆز و داخازا مە هەرددەم تاج و ئالا سەرخوھ بۇون
تم دەقى كۆ ئەم بخويىنن دانەمەيىن ڈار و ديل
من نەما ئىيدى دەقىتن ئەف خەمیال و قىال و قىيل
^(٥) (٦)
(شىرىن)

ھەشتى ئادارى و رۆزا جىهانىا ئافرەتان ڈى زور ب جوانى ل ھۆزانىن جىگەرخوينى
پەنگەفەدایە و ب راشكاوانە دان ب يەكسانى يَا ڏن و زەلامان ددانىت و ب رۆزەكى
مرۆڤايەتى لقەلەم ددت، جىگەرخوين ئەفى مافى ب خالەكى سەرەكىيا ديموكراسىيەتى
دزاپىت، واتە نابىت ھىچ حىباوازىيەك دنابەرە ئافرەت و زەلاماندا ھەبىت:

ھەشتى ئادارى رۆزا مە ھەلات
جهۇنا ڇنایە ڇنین دەموقرات

.....

رۆزا ئىنسانى رۆزا وەك ھەفى
نۇما سۆۋىيەت دېجا بەلشەفى

.....

*) كەچا كورد وەك كە ماشىتى دوو ھۆزانان ڙلايى ھۆزانغانى ۋە ھاتىيە بكارىيان.

(١) cegerxwin, Diwana (1- Agiru pirusk), L (136).

(٢) ژىددەرى بىرى، ل (١٣٧).

ئەم بۇونە وەك ھەۋە دە ڙن و مىر
 ل مە زوو دەركەت ئەۋە رۆز و سەتىر
^(١)
 (ھەشتى نادارى جەئنا ئىنىن دەمۇقراطىه)

ھۆزانغان دەولەمەندى و پېشىھەچۈونى ل وەك ھەۋىا ڙن و زەلامان دېيىيت، ودى
 وى باودرى دايىھ كو پېدەفييە ھەردۇو ك ب ھەۋرا ڙبو كوردىستانى خەباتى بکەن و
 ئافرەت ل ھەمى دەما پشتگىرى زەلامان بىت، داكو بناغىين سەركەفتى مۇكوم تر بىن:
 ڙن و مىر ب ھەفرە دنაڭ كار دەبن
 دەرى دەولەمەندى ل مەدى ۋەبن
^(٢)
 (ڙن و مىر ب ھەفرە دنაڭ كار دە)

دەھل گرنگىدانا ڙپادە ببەدەرا جگەرخويىنى ب لايەنلى نەتەوەيى، ھۆزانغان گەلەك
 جارا ئامازە ب سەر باودرىن سوشىالزمى دايىھ، داخوازا پراكتىزەكتى ۋان سەر باودران
 لسەر كومە لگەها كوردى كريي، جگەرخويىنى بۇقى چەندى رېكەكا نەپەنى و سەمبولى
 بكار نەئانىيە، بەلكو بشىۋەبەكى ئىكسەر داخوازا فى چەندى ڙكوردان كريي كو بىنە
 ماركسى، وئەۋە چەندە ب چەكى رزگارىي لقەلەم دايىھ:
 ھەڤالى دەلال زۆ بىن ماركسى
 بېيىن، بخويىن بدن ھەركەسى
^(٣)
 (بىن ماركسى)

ديارە باودرييا جگەرخويىنى ب بۇچۇونىيىن ماركسى ھند مۇكوم بۇويە، داخواز كريي
 بۇچۇونىيىن وي ب رېكە گوتىنى يان ب رېكە خواندى بەيىنە بەلا ڦىرىن، وھەركەس لدىف
 شيانىيىن خوكەسىيىن دى لسەر ئاگەھدار بکەت.
 جگەرخويىن داكوکىيى لسەر فى چەندى دكەت كو نەتەوايەتى بتنى نەشىت بىتە
 ئەگەر ئەگەر رزگارىي، بەلكو پېدەفييە ھەزرا ماركسى ژى پالپىشەك بىت بۇقى چەندى:

(١) cegerxwin. Diwana (2 – Sewra -Azadi), L (102).

(٢) cegerxwin , Diwana (5- zend- Avista), L (87).

(٣) ھەمان ژىدەر ، ل (١١٨).

نەبىزە تەننى كوردىوارى بەسە

ئەۋى كول خىرا مەيە ماركسە

(بىن ماركسى)^(١)

دیارە ئەو سەرددەمى كۆمەلگەھا كوردى دەقۇناغا
دەرەبەگايەتى دا بۇويە، ئەو قۇناغا كۆ دەرەبەگ وەكۆ چىنەكى بالادەست زالە لىسر
چىنا جۇتىياران، چىنا جۇتىياران پېشكەكا زۆر ژ بەرھەمى ماندى بۇونا خو پېشکىشى
چىنا دەرەبەگ دەكەن، كەمايەتى كۆ دەرەبەگن دېيانەكا خوش و تەنادا دېzin و زۆرىنە
كۆ جۇتىياران دېيانەكا نەخوش و رەنجلەرۇدا دېzin، جگەرخوين ھەست بىنى جىاوازىي
دەكت و پى نەخوشە كۆ جۇتىيار بىنى رەنگى بەيىنە چەوساندن، لەوما بتايىتلۇ (تا
كەنگى ئەمى كاركەرى و جوتكارى بەگا بن) في جىاوازىيا كۆمەلايەتى مە حکوم دەكت،
ھۆزانغان داخوازا في چەندى ژجۇتىياران دەكت كۆ مىنا هىزەكاشورشىگىر ھەولى بەدن
ژبۇ گەھورىينا في بارەدوخى:

ئەف پەنگى برايەتى مە نەقى گەرتىمى وابن
حەفسار نەگرەيدايى ب كورتاني كەرا بن
ئەو بەگلەر و ئاغا و ئەم ژار و گەدا بن
ئەو رەنجبەرى دوزمن و ئەمى رەنجبەرى وابن
ئەي كاركەر و جوتكار بەسە دەم ھاتىيە رابن
(تا كەنگى ئەمى كاركەر و جوتكار بەگابن)^(٢)

ھۆزانغان جۇتىياران ھشىار دەكت، و دېبىزىتە وان كۆ دەرەبەگ فيجا ج بەگلەر يان
ئاغا بن خولامىن دەستى دوزمنان، ئەگەر ئەم ژى بن دەست و خولامىن وان بىن،
كەواتە دى بىنە خزمەتكارى خزمەتكاران.

ژ خوانىنا ھۆزانىن جگەرخوينى، كۆ دگەھىتە في ئەنجامى كۆ جگەرخوين ژوان
ھۆزانغانان نەبوويە كۆ بى ئاگەھ بىت ژ سەرباودىن سوشىاليزم و فەلسەفا ماركسى

(١) ھەمان ژىدەر، ھەمان لاپەرە.

(٢) cegerxwin , Diwana (2- Sewra- Azadi), L (51).

وتنى ژبهر ههست و سۆزوكا كاتى هۆزان ۋەھاندىنە بەلكو نەبۈويە، گەلەك جاران دهۇزانىن وى دا ھندەك زارافىن تايىبەت ب فەلسەفا ماركسىزمى دەفەنە بەرچاڭ كو نىشانا ئاگەھداريا وى بۈويە لىسەر بىنەمايىن ماركسىزمى بو نموونە:

ئىرو قەلم ئاواز و ساز
ئەز بۆمە وەك نىف بورجەواز
^(١)
(هو هو شفانو)

ودکو خويایە (نىف بورجەواز) يان برجەوازى بچويك بريتى يە ژ ھندەك بازركان و سەرمايىھدارىن بچىك كو تازە بەرەڭ برجوازىتى دچن، هۆزانغان دزانىت كو كەسىن مىينا وى دەمى بەرەڭ سەرمايىھدارىي دچن ئەو كەسى كو ژ چىنا ھەزار و بەلەنگازا كومەلگەھى بەرەڭ چىنا ناوهندى دەچىت.

لەدوماهىي بۇ مە ديار دېيت كو ئاراستىن ئايدي يولۇزى، دناف هۆزانىن جەھەرخوينى دا گوھورىن بىسەردا ھاتىنە و لەدەستپىكا ژيانا وى، وەكى زوربەرى هۆزانغانىن كورد هۆزاننا ئايىنى سوفىيگەرى ھەبۈويە، ھەرودسا پشتى دەمەكى كىم و بەيىزبۇونا ھەستا نەتەوايەتى لەدەن جەھەرخوينى و ھەست كرن ب ئازار و كىشىن مللەتى مە، لەورا روبەرەكى مەزىن ژ هۆزانىن وى لايەنلى نەتەوايەتى و نىيشتىمانى پېقە ديارە. لى تا دوماهىيا ژيانا وى زىددەت لايەنلى ماركسىزمى ئاشكرا بۈويە و زال بۈويە دناف بەرھەمىن وى دا، دەھەمان دەم دا دوو دياردىن گرنگ ديار بۈويىنە دەھەل ماركسىزمە وى ئەۋۇزى لايەنلى نەتەوايەتى ھەر ھەبۈويە، ھەرودسا لايەنلى ئەنتى ئايىنى دېرەھەمىن ويدا بەرچاڭ دېيت لى ب شىۋەكى گشتى پرانيا هۆزانىن وى بەرژەنگىن نەتەوايەتىي پېقە ديارە.

(١) cegerxwin. Diwana (4 – Ronak), L (104).

خشتى ژماره (۳)
ئايدىولۇزيا سوشىالستى و جقاکى

رېزىساھدى	ژمارا ھۆزانما	نافەرۆك	ز
۱۰,۶	۸۷	چىنایەتى و وەكھەقىيا كومەلايەتى	-۱
۱,۱۰	۹	ئابوورى	-۲
۱,۲۲	۱۰	مافى ئافرەتى	-۳
۱۲,۹۲	۱۰۶	سەرجەم	

ئەڭ رېزىن ھاتىنە دىيارىرن بۇغان دابەشىرىنىن ھۆزانما، رەنگە ھندەك ھۆزان گەلەك
 بابەتا ژۇانى بخۇفە بىگرن لى ئەو لايەنلى پىز زال دھۆزانى دا مە وەرگرتىيە.

پیشکاسی

هۆزانان جەگەرخوینى دنافبەرا ئايديولۆزيا و ئىسنانىكايى دا

گومان تىدا نىنه روانينا هونھرى و ئايديولۆزيا هۆزانغانى كاريگەريا هەى بسەر هۆزانان ويدا، ب دەربىينەكا دى چەوانەتىا پىكھاتا ئىستانىكى و بابهتىا هەر دەقەكى هۆزانى رەنگەدانا وان تىروانىن دېيت. دەپى روانگەي دا ب پىدەپى دزانىن ل وئى چەندى بکولىن كو ئايا ئايديولۆزيا جەگەرخوینى شاعر ج كاريگەريەك لسەر بنىاتى هونھرىي شۇرا وى كرييە؟

بۇ ۋى مەبەستى ژى مە ب باشى زانى كو ل هەردوو رەگەزىن زمان و وېنى شعرى بکولىن، چونكى ب هزرا مە ئەڭ كاريگەريە دى پىز و رونتر دفان رەگەزاندا دىار بېت.

• زمانى هۆزانى •

زمان بخو، وەکو دياردەكا حقاکى ژبۇ سەرەددەرىكىن و تىكەلىكىن و پەيوەندىيەن مەرۇقان دناف جقاکى مەرۇقاپاھتى دا ھاتىھە رەخسانىن، ھەلبەت ئەڭە زمانى ئاسايى يى كو رۆزانە خەلک پى دئاخىن. ھەلبەتە بشىوەكى گشتى زمان كەرەستى سەرەكىي ئەدەبە، لى زمانى داهىناني و ئافراندىن تورەيى گەلەك ژ زمانى ئاسايى جوداترە.

بیگومان زمانی هۆزاننا کلاسیکی ژی نوی جودایه، چونکی زمانی هۆزاننا نوی "رۆزانه بەردە نویاتیی و دیتنەفایاسایین ریزمانین نوی دچیت، چونکی مرۆڤ نەشیت برهنگەک تەواو بنیرتیتە دورھیلی و ژینگەها خو، بتنی کو ھندەک پەیقین نوی بئافرینیت)^(١) لفیرە، پىدەیە رەخنەگری تورەبى يان فەکولەر ب ھەمان تىروانىنا نوی، رەخنی و خويندى لىسر زمانی هۆزاننا نوی بکەت.

ا- گرنگیا زمانی هۆزانی

دەربارەی فى خال، پىدەیە هۆزانغان گرنگىيەکا مەزن بەدەتە زمانی هۆزاننا خو، نە ئەفە بتنی بەلكو دېيت شىنوارىن فەرەنگى زمانەوانىا خو ب هۆزانىن خوفە بچەسپىنىت، چونكى "زمان ژدوو راستيا پىك دھىت و ھەر ئىك ژوان سەربەخۆيە، ئەۋۇزى دېيىزنى - الدال و المدلول - (الدال) ئە دەنگى درکاندەيە و (المدلول) ھزرە^(٢) لفیرە خويا دېيت کو ھەمى ئافراندكارىن ئەددەبى يان هۆزانغان دەنگان دەردىپن و ئەمۇ دېستىيە دېيىزنى (الدال) بەلى دېيت فان دەنگان ھزرەك ھەبىت ئەۋۇزى (المدلول)، لفى رەھەندى دېيت ئافراندكار يى خودان شارەزايى بىت، واتە دېيت بشىۋازەكى گەلەك ھونەرى وان دەنگان دەربىرىت، کو ھزرا خو ب رەنگەکى جوان و ھونەرى پى بقەگوھىزىت.

دیسان زمانی هۆزانى بۇ رەخنەگری ژى گەلەكى گرنگە، ژېركو زمان دېبىتە ئەو رىك يان ئەو كليل کو ب رىكا وى دشىت ھەمى رەھەندىن نەيىنى يېن ھەين دناف هۆزانى دا دەربىخىت، چونكى "زمانی هۆزانى رەگەزەك ژوان ھەمى رەگەزىن ھونەرييەن بىياتى هۆزانى ژى پىك دھىت و ئەم نەشىن باسى وان ھەمى رەگەزان بکەين بىي کو گرنگىي نەدەينە زمانی هۆزانى^(٣)، واتە ئەگەر مە ھزرەكا تەواو لىسر

(١) ياسين النصير، اللغة الشعرية، الحديثة في الطريق البحث عن قواعد جديدة.

<http://www.azzaman.com/azzaman/http/azauthors-asp?azsode=yans>

(٢) جون كوبن، النظرية الشعرية، ترجمة و تقديم و تعليق: د. احمد درويش، ط ٤، دار غريب لطباعة و النشر، القاهرة، ٢٠٠٠، ص (٤٩).

(٣) مرشد الزبيدي، بناء القصيدة الفنية في النقد العربي القديم والمعاصر، دار الشؤون الثقافية، طبع في مطبع دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٩٤، ص (٢٦).

هەمى خال و تەوەریئن زمانى ھۆزانى نەبىت، ئەفجار ئەم نەشىيەن بتهواوى رەگەزىيەن دىتىرىن بىنياتى ھونەرىي ھۆزانى و سىستى دى كەفيتە ھەر شلوغەكىنەكا ئەم بەدىنە دەقەكى ھۆزانەكى؛ چونكى ئەم كەرسىتى سەرەكىي ئافراندنا فى رەگەزى تورەمى بىرەنگەكى تەهاو نزانىن.

ھۆزانقان ژى مەرقەكى ھونەرمەندە، مينا ھەر ھونەرمەندەك دىت بۇ نمۇونە (نىڭاركىش، سەماقان، موزىكىزەن، ... هەت) لى كەرسىتى دەربىرينا ھەر ھونەرمەندەكى ژفان جودايدى ژەھە دوو، نىڭاركىش رەنگا بكاردىيەت و سەماقان بىزافا لەشى بكاردىيەت... هەت، بەلىن "ھۆزانقان ئالاڭەكى جوداتر ژفانا بكاردىيەن ئەۋۇزى پەيەھە^(١)، ژفى چەندى خويا دېيت كۆپەيىف، زمانى ھۆزانى كەرسىتى سەرەكى يە، لەدەھ ھۆزانقانى و تورەقانى كۆ بىرىكا وى دەربىرينى ژەست و بۇچۇن ئەندەت. ئەو زمانى بىرەنگەكى ھونەرى و ب رېك پېيك وەشاندىن دنაڭ ھۆزانى دا، مينا فورمەك يان لەشەكى نەمر لى دەھىت و قەزەندا ھۆزانقانى پېيەھە دەھىتە دەخساندىن، بەلكو ژفى سنورى دبورىت "زمانى ھۆزانى دېيتە پاشمايى ھۆزانقانى"^(٢)، بىقى چەندى گرنگىيا زمانى ھۆزانى بىرەنگەكى باشتى خويابىت، كۆ دېيتە پاشمايى ھۆزانقانى، واتە ھەر كەسەكى ھۆزانەكى بخوينىت، ئىكىسەر دى ھەزىز ل شىنوارىن ھۆزانقانى كەت كۆ ئەڭ شىنوارە ھۆزانقانى زمانى خودىي ھۆزانى دا ھىللايدە و بەرجەستە كرىنە.

٢- جوداھى دنابىھرا زمانى ھۆزانى و زمانى پەخشانى دا

ئەڭ خالە ھەر ژ كەفن دا، ھاتىيە ئازاراندىن و ۋەكولەر و رەخنەگران جوداھى ئىخستى يە دنابىھرا زمانى ھۆزانى و زمانى پەخشانى دا، ئەم دشىيەن في جىاوازىي دەغان خالىيەن ژىرى خويا بىكەين:

- ("زمانى ھۆزانى، زمانى ھەست و سۆزانە، بەلى زمانى پەخشانى، زمانى ژىرى يە - عقل")^(٣)، ئانكى زمانى ھۆزانى دەربىرينى ژەست و سۈزىي ھۆزانقانى دەكتە هەمبەر

(١) د عزالدين اسماعيل، الشعر العربي المعاصر وقضايا وظواهره الفنية والمعنوية، دار العودة، ط٣، ١٩٨١، ص (٤٧).

(٢) د. محسن اطيمش: دير الملاك، بغداد وزارة الثقافة والأعلام، ط٢، ١٩٨٦، ص (١٦٩).

(٣) محمد غنيمي هلال، النقد الأدبي الحديث، دار العودة، بيروت، ١٩٨٦، ص (٥٢).

جفاکی، بهل زمانی په خشانی، سه رده دری لگه لیزی و هوشمہندی دکھت، خویا یه کو ئەف خالا جوداکه ر ژلایی بنیاتی هونه ری گشتی دنافبهر زمانی هوزانی و زمانی په خشانی دا هاتیه داریتن.

- ”جیاوازی دنافبهر هوزان و په خشانی دا، جودا یه یه که، و ئەف جودا یه دکھفیته دناف وان په یوهندیاندا ئه وین دنافبهر - دال و مه دلول - دا ههین^(۱)، ئانکو لایی تو بو گرافی هوزانی و په خشانی ژلک جوودا یه وکو فورم، چونکی هوزان وکو دیر یان ریز رەنگه یا دەست نیشانکری بیت، لی په خشان هەر ژناڤی وئی دیاره بشیوازه کی جیاواز ز هوزانی دھیتە نشيیسین، دیسان ئەف خاله، ئاماژد دەدەتە جیاوازی دنافبهر وان دەنگیں درکاندیین دناف شعر و په خشانی دا دادھین کو ژلک جودانه و هەمان جودابون ھەمیه دنافبهر رامانا وان په یقان دا.

- ”هوزان بەروفازی په خشانی یه، چونکی هوزان هونه رکی کەفنه، لی په خشان هونه رکی نوی یه، و ج وکھەفی دنافبهر وان دا نینه، بتنی کو ئامرازی دەربیرینا هەردو ویان په یقە، لی هوزانی ھیزا ھیماکرنی و سەنەتكاریا په یقە ھەمیه^(۲)، ئەف خالەزی، گەله کا گرنگە ژبۇ جوداکرنی دنافبهر هوزانی و په خشانی دا، چونکی زمانی هوزانی، زمانه کی چەفەنگی و ھیما یی یه، لی زمانی په خشانی، زمانه کە پېدە ب رو نکر و ئاشکارا کرنی ھەمیه.

- ”هوزان ژ په خشانی جیاواز، بهل ئەف جودا یه نه دناف جەوهەری ھەردو ویاندا، بەلکی دناف چەندایه تیا واندایه، ریکىن دەربېرىنى ژلک جودانه، بەل ھەردو دەربېرىنى ژ هزران دکەن^(۳)، ئانکو دېنەرت دا جیاوازی دنافبهر هوزانی و په خشانی دا نینه، لی بتنی ئەف جودا یه دنافبهر وان دا ژلایی چەنداتیا ھەردو ویانفەمیه، واتە هۆزان ب په یقەن کیم رامانا خو رادگەھینیت، لی په خشان ب په یقە و رستین دریز تاکو رامان و مەبەستا وئی دیار دېیت.

(۱) جون کوین، النظرية الشعرية، ص (۱۹۷).

(۲) بروین حبیب، تقنيات التعبير في شعر نزار قباني، ط ۱، دار فارس للنشر والتوزيع، عمان ۱۹۹۹، ص (۵۰).

(۳) رولان بارت، الدرجة الصفر للكتابة، ت: محمد برادة، الشركة الغربية للناشرين المتحدين، ط ۳، ۱۹۸۵، ص (۶۰).

- ”په خشان زمانی رۆزانه يى ڙيانا گشت مرۆڤانه، بهلى هۆزان بوی رهنگى نينه“^(١)
ئانکو سه‌رددريکرن و رهفتارا رۆزانه يا خهلىکي دگهلىک دا ب په خشاني دهیته ئەنجام
دان، بهلى زمانی هۆزانی جوودايه؛ چونکي زمان دناف هۆزانی دا - بهرى تىگهه شتن-
خودان ئەركهکي ئىستاتىكى يه.

٣- پىناسىئين زمانى هۆزانى

بىگومان گەلەك پىناسە بۇ زمانى هۆزانى هاتىنهكىن و ھەر نفيسكارەكى لدويف
بىروبچۇونىن خو، زمانى هۆزانى پىناسەكى يه، لمورا مە بىھر دىت كو چەند
پىناسەكا وەربگرىن:

- زمانى هۆزانى ”برىتى يە ڙ مىنا زمانى و دووبارە فەزاندىندا وي لىھر دەستى
ھۆزانقانى، كو ب رەنگەكى دىتە رادگەھىنىت“^(٢) ئەڭ پىناسە بگشتى وەردگرىت، كو
زمانى هۆزانى ڙى ھەر ڙ زمانى مرۆڤان دووركەتىيە، دووبارە و لدويف بۇچۇن و
دىتنىن خو يېن تەكىيىكى و ھونھرى دناف فورمى هۆزانەكى دا رادگەھىنىت و دووبارە
زمانى ۋەدۈزىنىتەفه، ئانکو زمانى هۆزانى تازە دەھىتە داهىيىن و ئافراندىن، بهلى
سەرۆكانيا في زمانى ھەر زمانى گشتىي مرۆڤانه.

- زمانى هۆزانى ”ئەو ئالاقە دەدستى هۆزانقانى دا، كو برىكا وي فەزەنا بۇويەرىن
ڙيانى دناف دەرەون وئاشۇپى خودا ب تەرز و شىۋاژەكى ھونھرى دەربېرىت و خويا
دەكت“^(٣)، دېنى پىناسى دا بۇمە سى تەودەر دياردېن، زمانى هۆزانى دەكتە كەرسىتى
سەرەكىي لەدەن هۆزانقانى، تاكو هۆزانقان ب خو پى ب ئافرىنىت، تەودەر دى، ئەھو كو
زمانى هۆزانى، هۆزانقان دەكتە ئامرازەك ژبۇ دەربىرینا ھەست و سۆز و ئاشۇپا خو
بەرامبەر جىڭاڭى و دەربىرینەكا راستە و خۇ ژۇي رەنگىھەدانى دەكت، ئەوا كو ڙ ئەنجامى

(١) بروين حبيب، تقنيات التعبير في شعر نزار قباني، ص (٥١).

(٢) د. عبدالكريم راضى جعفر، رماد الشعر - دراسة في البنية الموضوعية والفنية للشعر الوجданى
ال الحديث في العراق، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٩٨، ص (١٢٤).

(٣) نزار نورمانى، خوين د ھمبىزى بىفرى دا، فەكولىنىه كا فورمالىيىتى شىككاري يە دىشعا مونىيەد
تەبى دا، چاپخانا وەزارەتا پەروردى، چ ١، دھوك، ٢٠٠٤، ل (٨١-٨٠).

رويدانيين زيانى دروست دبن. تهورى دوماهىي ژفى پيتاسى ئهوه كو، ئهو دهربينا ب رىكا زمانى دهيته راگههاندن سهر بوروئه و رويدانيين زيانى برهنگەكى تهكニكى و هونهرى دهيته دهربين، كو لفيره زمانى هوزانى تهواويما خو لنك هوزانقانى ورددگريت و بهرزيا زمانى هوزانى خويما دببت.

- زمانى هوزانى "ئهو زمانه، كو رامانا وي ژ رامان و واتايا زمانى ئاسايى زىدەتر^(١)، ئەڭ پيتاسەزى ب رەنگەكى ئاشكرا بهرزى و بزارهيا زمانى هوزانى خويما دكمەت، كو ئهو زمانه، رامان و واتايەكا مەرنىز و بهرزتر ژ زمانى ئاسايى يى خەلکى لناڭ خو دىگىرىت.

ئەم- زمانى هوزانى لەدەڭ جىڭەرخويىنى

پشتى دچەند بەرپەرین بۇورى دا، مەچەندىن تىرۋەتكى دايىنه سەر ھندەك ژلايەنلىن زمانى هوزانى، لفيره مە بەھر دىت كو زمانى هوزانى لەدەڭ هوزانقانى بەھىنە خوياكىن، جىڭەرخويىن ئىكە ژوان هوزانقانىن كو دەھفيتە دنافېمەر ئەدەبىي كلاسيكى و نوى دا، لەورا دى بىتىن كو جىڭەرخويىنى ۋىيىتە، مەبەستا خو ب رەنگەكى راستەخۆ و بى مژاوى بگەھىنەتى، ب زمانەكى كو ھەر كەسەك تى بگەھىت، وەھەمەما وي ئهو بۇويە كو زۆربەي خەلک و بتابىبەت چىنا ھەزار و كاركەر تى بگەھەن و هوزانىن وى ژېھر بکەن و بكاربىيەن، "ئەز ب كوردى دېيىم، ب كوردى دنۋىسىم و بكوردى دخەبەم، مە گەلەك پەيقىن خوهش و ھىيىزا تىكىل نېمىسەرەن خو كرييە، دا جەن خو بگەن، ھەمى ژى ھەر دىسان دزمانى مەدە ھەمنە، لى ھندەك وندا بۇونە و ھندەك بەر ب وندا بۇونى دچن، گەرەكە زمانى نېمىسىنا مە سەڭ و سانا و بى گرى بىت، ھەكە نا دى ھشىك و گران بىت و بەرەبەر ئەمەن سەڭى خودوشى و نەرمىما وي وندا بىن^(٢)، بقى چەندى دياردېبىت كو هۆزانقانى ب ھەمى شىانىن خو بىزەن كرييە، كۆ زمانى

(١) laurence pervine، literature،The Element of party، (structure، sound and semes) 2nd، ed.USA:H.B Joranovich، Inc 1974 P (553)

(٢) سەبرى بوتانى، جىڭەرخويىن ل عىراقى، نوسەرى كورد، ژمارە (٦) خولى سىيەم، بىغدا، ١٩٨٨، ل (١٧٤).

رسه‌نىٰ كوردى دنافٰ هۆزانىٰن خوددا بكاربىنىت، هەروهسا گەلەك پەيىش وزارا فىن كو بەرەڤ نەمانى دچن، جارەكا دى ساخ كرينه‌فه و بشىوه‌كى نوى و جوان و سقاك دهۆزانىٰن خودا بكارئيانىن، چونكى دفيا هۆزانا وي يا هشك و گران نەبىت و خەلەك ب ساناهى ژ بەربکەت، رەنگە ئەفەزى ژ ئەگەر ئايديولوژيا وي بىت، كو باوھرى ب ماركسىزمىٰ هەبوبويه و هۆزان بو چينا پروليتار و بن دەست و هەزار نېيىسي، زىدەبارى كو جەگەرخوينى هۆزان ب زمانى پەتىي كوردى نېيىسي، بەلى ل ھندەك جەن خويادبىت كو كەتكا كىم ژ پەيىفين بىيانى بتايىبەتى عەرەبى و فارسى بكار ئىنائىنە.

ھندەك ژتۇرمەغان ورەخنەگرو بىپورىن بوارىن ئەدەبى ھزرو بىرىن خو لىسر تورى جەگەر خوين ديار كرينى، لەورا دى ھەول دەين ھندە كازوان دياربکەين: بقى چەندى دياردبىت كۆ جەگەرخوينى ب ھەمى رەنگەكى ئافراندن و داهىنان كريي، دەھاندىندا هۆزانىٰن خودا، ھەرددەم ھەۋلایە هۆزانى بۆ گۈندىيان و گشت مللەتى بنېيىسىت، واتە ژ كوشكىن بلند دەربىنىت بەرەڤ كولان و جەيىن ھەزاران، ھەروهسا (د. مارف خەزىنەدار) دېيىزىت: "شىعرا شاعرى مىلىي يى ناسىيارى كورد جەگەرخوين ب راستى زمان حال خەلکى ھەزارى كورد بۆ، ل ھەمى لايەكى كورددەوارىي دا ناف و دەنگىن خۇ دركىرىبون" (١).

- (د. رەھبەن رىزان) دېيىزىت: "لدور سقكىا هۆزانا جەگەرخوينى، دياردكەت كو هۆزانەكى سقكە، ھەمى جوينىن مللەتى تى دگەهن، رامانا وان يا ديارە، ھەروھكى (دكتور مارف خەزىنەدار) دېيىزىت: "شىعرا جەگەرخوين سوك و ئاسانە، ماناي ئاشكرايە، لەگەل خەلکى نەخويىندەوار و ساكارى كورد قسە دەكى و لە دلىكى پر سوزۇدە دېتە دەرى، فەرھەنگى نەرم و نيانە، كىش و قافىيە سوکە، رەمز و پىچ و پەناو ماناي شاراودكەيە، بەلام كارىگەرە، چونكە وينەرى رووداۋ دەدا بە دەستەوە" (٢)، ھەرددەم شاعرى دفيا كو هۆزانا وي ب بىتە خودىكەك بۆ فەگۇھاستنا واقۇن دۇوارى بسەرئ مللەتى كورد دەھات، و وان رويدان و سەرھاتيان بشىوه‌كى ئىستاتىكى و رۇن و ئاشكرا و

(١) شعبان مزىرى، جەگەرخوين هۆزانقانى گەل، گۇڭارا روشنېرى نوى، ژمارە (١٣١)، ١٩٩٣، ل (٥٣٨).

(٢) ھەمان ژىدەر، ھەمان لەپەر.

هونه‌ری فه‌گوهیزیت بۆ خەلکی، داکو خەلک هشیاربیت، و نەکەفیتە ژیر کاریگەریا دوژمنین گەمل مەفه.

- لدۇر تورى جگەرخوینى (سەبرى بوتانى) دېیزىت: «ژىددەرین جگەرخوین ئاخ و ئاخ و بايى وەلاتى وى زnar و زەفيكا ھەفند و رەزكى تەمو وپەرگالا سۆقى سمو دەست پى كرييە... پىرا تورى و فاتا سەر ب رېشك كارتىكىرنە... ئەگەر قەيمەگر و بابەت پېقىن دووربىن و راست بىز ھەبن دى بىزىن: دەم و قۇناغ ژ جگەرخوين چەنین»^(١) ، بقى چەندى دياربىت كو ژىددەرین ھۆزانما جگەرخوینى ژ سروستى كوردىستانى و كارتىكىنا جڭاڭى كوردى لسەر ھەيە، ھەر وەسا جگەرخوين شىايە وان ھەمى بووېر و دياردىن كۆمەلائىتى ب زمانەك سادە و ساكار و ھونه‌ری دارىزىت.

دەربارە راگەھاندىن رستىن خو، ئەوى ب رەنگەكى بەرفەھ رستىن ھۆزانىن خو، بى تىكىدان رېزمانى دەربىنە و شىلىبۇون نە ئىخستى، رەنگە مەبەستا وى ژقى چەندى ئەوبىت كو ۋىيایە، ئاراستەيا زمانى دناف ھەۋوكىن خوددا بەرەنگەكى زەلال رابگەھىنىت، تاكو واتايا وان زوى بگەھىنە خويندۇقانى.

واتە ھەر بابەتك و ھەر ھىزو بىرەك نقىسىھەرى بېقىت بگەھىنىت، ج ب رىكا ھۆزانى بىت يان يا پەخشانى، پەيىھ و دەربىنەن تايىھەت بخۇقە يىن ھەين، ب لىكىدان و راھەكىندا فان پەيىھ و دەستەوازا خواندەغان (رەخنەگر) دشىت بگەھىتە مەبەست و نىقشى بابەتى و دىتن و بۆچۇون و ئايديولۇزيا نقىسىھەرى خويما دېيت، ھەر وەك ھاتىيە خوياكىن كو ھۆزانشان (جگەرخوين) سى قۇناغىن ئايديولۇزى دەربازكىرىنە، ئىك: ئايىنى، دوو: نىشتىمانى و نەتەوايەتى، سى: سوشىالىستى و جڭاڭى، قۇناغا ئىكى ل دەست پىكى ۋيانا خۆيا ھۆزانقانى پەيرەكىرىھ و ئەڭ چەندە ب ئاشكرايى دھۆزانىن وى دا دياربىت، كو ھۆزانىن ۋى قۇناغى دكىمەن و ب بەرفەھەيى نەكەتىنە دەستىن خواندەغان و رەخنەگران وەكى مە ل پىشقا دووئ ئاماژە بۇ كرى، لى زمانى فان ھۆزانان، يى پەرە ژ پەيىھىن بىيانى (عەرەبى، فارسى و توركى)، بۇ نموونە (قەدىر، خەلاق، شكل، ملوك، جسم، نار، ئەلىسان، لافان، ئاندر، جەن، بەن، ... هەت).

لۇقۇناغا دووپى دا، كو سادەپى و سقكى و رونيا ھۆزانىن وى وەكىرىھ، كو ھەمى

(١) ژىددەر ئەبدى، ل (٦٣).

پەرەدە ب ساناهى لىسر ئايدىولۆزىا وي بەھىنە لادان و خواندەغان ھەر دماوى خواندىنا ئىكى يَا ھۆزانىين وي دا دگەھىتە بۇچۇوونا (ئىرنست كريس - Ernst Kris -)، ((كۆ ھونەر كارلىكىرنە دناف سوزىن گەرمىن ب ھېز و دەستەلات و شىيانىن ژىرى و ئەزاتىي دا^(*) ، كۆ لەيف ديتنا (كريس)، نفييسمەر دنابىھەرا بەھەرە و پەيرەوان دنابىھەرا ئەندىشىداھىنەرەنە و بەدەستقەمەنەنە ئارماڭ و ئايدىولۆزىيائى دا بىزەنچى دەكتە، بۇ نموونە ئەگەر پارچە ھۆزانەكا ژ ھۆزانىين فى قۇناغى - واتە قۇناغا دووپىي يَا ئايدىولۆزىا نفييسمەرى - وەربىگەن و شرۇفە بەكەين، دى ئەڭ چەندە پەت دىار بىت.

▪ دەلەلتا ھەفوکىن زمانى ھۆزانىين جەگەرخويىنى:

پىيچەمەت، زىيەدەر ناساندىنا زمانى ھۆزانان جەگەرخويىنى خو داهىلانەكە دناف كوبىراتىيا ھەفوکىن وان ھۆزانان ژبۇ دىياركىرنا واتا سىنتاكسى و زانىنا دەلەلتا وان، ئەۋىن خوارى چەند نموونىن پراكىتىزەكىرى نە ل دور فى چەندى:

نالىنەك تى گوھى من، لى وندا و نهانە
ئاگر بەردا دلى من، تەھىبو پېت و دخانە
بارەك دا سەرمللى من، لى بارەكى گرانە
دانە سەر ھە کولى من، ھەممى دەرد و بەلانە
دەنگى كى يە دنالى، نالە نالا و لاتە
دكى گازى، دكالى رابن چاخى خەباتە
كورد و زازا و جەلالى، تەھىفە چىكىن جقاتە
كەسى خو مەدن وى ئالى، ئىرۇ رۇزا خەلاتە
خورتىن كوردان شىاربۇون، گوھ نادى ئان نەمەردان

(*) ئەزاتى: ئەزمۇونە كا تاكە كەسى يە، ئانكۇ بۇچۇونە كا گاشتى يە بۇ خودى تاكە كەسى، يان ئىكەتىيە كا مىكايىزىمى يە كۆ تاكە كەس پىكىدىنىت. زانىن سايكلۆزى، ئەۋ زاراڭە بۇ مانايە كا بايدىتى بىكارئىنایە، بۇ مەدەستا پشكەك ژ كەسايدەتىي كۆ پەيۋەندىيە كا راستەدۇخو ب دۆزەپىلى ژ دەرقە هەيدە كۆ دېيىنى ھېشىارى، بۇ پەز پېرانيتا بېتە: د. أسعد رزوق، موسوعة علم النفس، ط ۱، مطابع الشروق، بيروت، ۱۹۷۷، ص ۴۷).

(۱) جاڭكوب كۈرك، اللغا في الأدب الحديث الحداثة والتجريب، ت: ليون يوسف وعزيز عمانوئيل، دار الماكون للترجمة والنشر، دار الحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۸۹، ص ۴۷).

باڭ و كال مه رابوون، ئىرو لە ج سەردان
نەوهك باڭ و برا بون، يارا خۇ ژەھىت خو بەردىن

.....

كوردىستاندا دەلام، ھەركەس تى من دخوازى
ئەز پەر شوخ و شەپالىم، من دەنگ دايىه بنازى
ئەم بون بىست و دوو سال، لىسر من جەنگەبازى
کوردو وەرە من بخوازە، بەلى ب سەرفەرازى

(دەزگۈرتىا خورقان)^(١)

دەكۈپلا ئېكىن دا ژېنى چوارىينى، ئەگەر تەماشا ھەلويىستىن ھۆزانثانى بىكەين
ئايدىيولۇزيا وي يا كەسوكى دى بۇمە برىيکا فان ھەفوکىن ھەر رىزەكى ژ چوارىينى خويا
بىت: (نالىنەك تى گوھى من، ئاگر بەردا دىن من، بارەك دا سەرملى من، دانە سەرەمەش
كولى من) كو دىغان ھەفوكاندا (نالىن، ئاگر، بارەك، كول) ھەرچوار بەهرا نفىيەرىنە و
ب دىياركىرنا جەنافى كەسى ئېكىن بى تاك (من) ئەم چەندە دوباتكىريه و ئەم وەنگىن
ئازارىين ئەم تووش بۇويى، ئەم خەم و كۇفان و ئازارىين وي ژەن نە و ژەكىفە دەھىن؟،
دېارچا ئېكىن دا دىياركىريه كو ئەۋۇزى نىزانىت دېبىزىت: (لى وندى و نەنەنە). ئەفەزى زېبو
ئازاراندا ھەست و سوزىن خواندەفانى و تىكەل بۇونا وي دگەل ھەلچونىن دەروننېيىن
ھۆزانثانى و كارىگەر بۇون ب ئايدىيولۇزيا وي يا تايىبەت، پاشان ب ھەناسەكاكورت و
ھەر زوى و دېارچا دۇويى دا دىاردەكت كو سەرچاوه و ژىيەمرى فان ئازاران وەلاتى وى
يە دەما دېبىزىت (دەنگى كى يە دنالى، نالە نالا ولاتى)، ئەم زوى دىياركىرنا فان نالىن و
ئازاران بەلگەيە لىسر راستگۈيى يە دىسر بۇرۇ دا و باوەربا وي يا موكوم ب
ئايدىيولۇزى و پەرنىسىپى خويى وەلاتپارىزى. دىسان ژالىيەكى دېقە ئەگەر تەماشى
ھەردوو پارچىن ئېكىن بىيىن چوارىنى بکەين دى بىننېن پەيغا (نالىن) (٤) جاران هاتىيە و
(كالىن) ژى ھەر بوى واتىي يە، واتە دېبىتە (٥) پىيىج جاران، ئەفەزى گرۇفەكى دىيە كو
ئەم خودان ئايدىيولۇزىيەكە وەلاتپارىزى يە و خەباتكەرە دەنچەندى دا، كو گوتىنما وى:
دەنگى كى يە دنالى، نالە نالا ولاتە
دكى گازى، دكالى رابن چاخى خەباتە

(١) Cegerxwin, Diwana (1-Agir u Pirusk), L (16).

وی ب خهباتکەر دسەلینن، نەبوونا سەربەخۆیی یا نەتەودیی و نەبوونا وەلاتەکى رزگارکرى و ئازاد، ب بۇچۇونا وى شىنى و ئازار و دەردەكى گرانە، رەشىپىنیا ژيانى يە، ئەگەر ئەم تەماشاي سى پارچىن ئىكى ژفى چوارينى بکەين و وان پەيىف دەستەوازىن ئامازى دەدەنە ۋى چەندى بەزەمىرىن دى ئەڭ چەندە ب ئاشكرايى بۇ مە دىياربىت، كو ئەو پەيىف دەستەوازە برىتى نە ژ (نالىن، ئاگر بەردا دلى من، پىت و دخان، بارەكى گران، كول، وردى، بەلا، گازى، كالىن، ياراخوھ ڏەدەست خو بەردا). ئەڭ ھەمى ئەو ئەنجامىن خرابىن ئەۋىن ژ ئەگەر ئەھەنگىرن و ژخەبات رەقىيىن پەيدا بۇون، لەوما دېيىت:

**خورتىن كوردان شىياربۇون، گوھ نادن ۋان نەمەردان
باڭ و كالىن مە رابۇون، ھەمى مرن ژ دەرдан
دەردىن لولن گران بۇون، نىرو لمە ج سەردان
نەوهك باڭ و برا بۇون، ياراخوھ ژ دەست خو بەردان**

ھەر دىسان ئەگەر تەماشاي زۆربەي ھۆزانىن وى يىن ۋى قۇناغا ئايدى يولۇزى بکەين، دى بىنن فى چەندى بېھەرقەھى رەنگەدای، بۇ نموونە دھۆزانا ژىرى دا ئەقى چەندى دوبات دكەت و دېيىت.

ملەتى كورد ھەرتەنلىكىيە ل دنیائىنى سەرى
بەس يەكىتى تىيە نىنە، ھەر ئەشىرەك سەد كەرى
رەنجبەرن بى رېبەرن، دۈمنىن تم لىسرى وان سوار
تەڭ مەلاو شىخ و سوقى، تەڭ مەرىد و سەرسەرى
بەڭلەر و ئاغا و نەگتىن، دۈمنىن كوردن ژ دل
رېبەرن بۇ كوشتن و تالان و جەنگ و بەرەرى
گەر نەخويىن يەك زمان و بەرگ و يەك ئارماڭ نەبت
ھەر ببازن وەرگازن فى بەرى ئابن سەرى
^(١)
(ل دنیا بى سەرى)

(۱) ژىئەرى بەرى، ل (۲۴).

کو پهیف و دهستهوازین (بهس يهكتى تى دهنينه، هر ئەشيردك سەد كەرى، بهگلەر، ئاغا، رېبەرن بو كوشتن، يەك زمان و بەرگ، يەك ئارمانچ، هر ببازن، وەربگازن) ئەو ئەگەرن يىين كو ئەنجامىن نالىن و كول وەدرد و وەلات ژ دەست دان پەيداكرىن هر دەست ژ پەرسىنا پىروزىيەن ئايىنى بەرددەت و هيىرشان ژى دكەته سەر ئايىن وئايىن پەريسان، هەر وەكى دەھۇزانا (ئولا مە خۇرتان)دا فى راستىي بەرجەستە دكەت:

ئەم وەلاتى خۇ نادن ب بەرلىن
دەشت و لاتىن خۇ ئەم نادن ب چىن
وەلاتى مە يىن بلندى شىرىن
ئولا مە خۇرتان ملەتپەرسى
ژمە دوور دخى خوارى و سستى
(ئولا مە خۇرتان)

چونكە ل گورە ئايدي يولۇزيا وي و رەگەز پەرسى و مللەت پەريسىياوى، خۇ مژيلىكىن ب رېۋو رەسمىيەن ئايىنى و پابەندى ب ئەرك و فەرمانىيەت ئايىنى دېبىتە ئەگەر ئازيا ھەستى نەتەوايەتى، لهوما ھۆزانىن خۇ دكەته ئامرازەك و برىكا وان خەلکى خۇ ژفي چەندى هشىار دكەت، هەر ئەڭ چەندىيە بوبىيە ئەگەرا ھەندى كو د ناف ھۆزانىن ويدا پەيقيەن سوفىگەرى ياخارا دۆكسى ھەبن و ھەجۋ و هيىرشان بکەته سەر ئايىنى. بۇ نموونە ئەڭھەر تەماشاي ھۆزانا (دەستى شىخ ماجى ناكەم) بکەين، ئەڭ چەندە بئاشكرايى خويما دېبىت:

دەستى شىخ ماجى مەكىن ئەو شىخ نە قوتېنى رازى يە
تاج و شەوكمەت تەڭ خەباتا دەستى سار و تازى يە
ئەڭ نەدىنە، دىن مە، دىن سەرخوبۇونا ملەتە
سەرمەبە بەرلنگى شىخ، كەنگى خودى ئەنلىرى رازى يە
(دەستى شىخ ماجى ناكەم)

(۱) ژىنەرى بەرى، ل (۱۱۸).

(۲) ھەمان ژىنەر، ل (۲۵).

ژبه‌ر ساده و ساکاریا زمانی هۆزانی گوتارا وی یا ئاشكرا و دیاره، لی هەروهك لسەرى مە ئامازەپېڭىرى ژ ئەنجامى توندرەوياوى دنه‌ته‌وه و مللەت پەرىسىي دا زاراھىن سوفىگەرى دهۆزانىيّن وی دا بكار هاتىنه، لى مەبەست بتنى پى ھەجو و ھېرىشىرنە، دفان دwoo دىران دا دى بىنин پەيچىن (شىخ، قوتى رازى، تاج، شەوكەت، دين، خودى) سوفىگەرى نە. هەروهسا دهۆزانا (ئەزم پېرى مغان) دا دېيىزىت:

ئەزم پېرى مغان ئىرو تو گوھ دىرە ل تەفسىيل
چەكم ئىرو ب تەورات ب قورئان و ب ئەنجىلى
نە موسما مە، نە ئىسا مە، نە زەردەشت و نە تاها مە،
كوفر نىنە دەن وەختى ب ھكمى سەرف و تەخويلى
نەھن پېشى، نەھن پاشى، ھودووس و ھەم قەدم كانى
زعالەم رانەھن شاهد، ب تەسرىيف و بتەبديلى.
كى يە خالق، كى يە رزاق، كى يە مەعبۇود، كى يە مەشهوود
دوسىد روح القدس بىتىن ڙكشمكى نايى تەبديل

(١)
(ئەزم پېرى مغان)

پەيچىن ئايىنى و سوفىگەرى يىين مينا (پېرى مغان، تەورات، ئەنجىل، قورئان، موسما، عيسا، زەردەشت، تاها، كوفر، حوكىمى سەرف و تەبديلى، شاهد، خالق، رازق، مەعبۇود، مەشهوود، روح القدس) ھەمى ئىخستىنە بەر ھېرىش و گومانان، هەروهكى دنييەدەرى دووئى ژ دىرا چوارى دېيىزىت: (دوسىد روح القدس بىتىن ڙكشمكى نايى تەبديل). قۇناغا سىي ژ ئايىدېولۇزىيا هۆزانقانى قۇناغا ماركسىيەتى دىسان بىزمانەكى ساده وساكار دناث هۆزانىيّن وی دا رەنگەدایه، هەروهكى ئەو بخو ب ئاشكرايى دهۆزانا ل پورت و شىرت، دادېيىزىت :

**ھەلاوەرە، ھەلاوەرە!
ژبۇتە بېزەم ئەشكەرە**

(١) ژىددەرى بىرى، ل (١٨٢).

ئەم بۇون چىرا هرج و گورا
 بۇون ئالفىنى گاو كەرا
ھەلەوەرە، ھەلەوەرە!
 ژبۇقە بېزەم ئەشكەرە
 ھەفال تەڭ بىن ماركسى
 باوەرمەبن ب ھىج كەسى
(پورت و شىفت)

دىارە لەپىرى ھۆزانغان ماركسىيەتى بىرىكا رىزگاركىدا مللەتى دزاپىت لەوما گوتىيە
 (ئەم بۇون چىرا هرج و گورا، بۇون ئالفىنى گاو كەرا)، دىسان ب باوەرەك پەر ھىز ئەڭ
 ئايىيولۇزىيەتە گرتىيە و بانگەوازىيا وي كرييە.

ھەردەقى ھۆزانى دا و لجهەكى دى بەردىۋامىيى ب بانگەوازىيا ئايىيولۇزىيا خۆ دكەت،
 بىر و بۇچۇنن خۆ ب زمانەكى زەلائى دادرىيەت:

ھەلەوەرە، ھەلەوەرە!
 ژبۇقە بېزەم ئەشكەرە
 ھەرۈك فيەتنام شەر بىن
 دۆستى مەنە تەڭ ماركسى
 تورك و ئەرەب و فارسى
(پورت و شىفت)

ھۆزانغان بىنى ئايىيولۇزى و بانگەوازىيا خۆ ژ سنورى وەلات و مللەتىينى دەرباز
 دېيت و ب ھەبۇونا ئايىيولۇزىيەكە ماڭسى تورك و ئەرەب و فارسان ب دۆست دزاپىت،
 كو ئەڭ چەندە ب Zimmerman كى سادە و رەوان ۋى جەندى ۋە دىگەرىت.

ھەر ئەڭ چەندە بۇورى بۇويە ئەگەرا ھندى (پەيىش، دەستە واژە، ھەڤوک)
 دەربىرىنیت ماركسى و باوەرى ھەبۇون ب جىهانا ماترىيالى و خونەدانا دەست جىهانا
 ئايىيالى و دويرخىستن ژ بانگەوازىيىن ئايىيىنى، جەھەكى بەرچاڭ و دىارد ھۆزانىيىن وي دا

(۱) Cegerxwin, Diwana (6- Sefeq), L (14).

(۲) ھەمان ژىدەر، ل (۱۶۱).

داگیر بکەن.

دھۆزانا (رۆژھلات) دا دبىزىت:

تارىخ و ئابۇر، ھەردو دگەل مە
ئەگەر بىرسن ژبۇمە شەرمە
بادىھەوانە ئەفتاۋ و باھۆز
ئەگەر ئەم رايىن ھەمى دېن تۆز
قانە، شىاربۇون جوتارو كاركەر
دېمن تىشىن بى جەنگ و بى شهر
(ل رۆژھلات)^(١)

دەغان سى دىرادا دىيارە زمان، زمانى پىگىربۇونى يە ب دۆز و رىباز و
ئايدىولۇزبایيەكى كو لېكىانا پەيىش و دەربىرىنا دىاردېبىت ماركسىيەتە يَا لسەر ھزر و
دىتنا نېيسەرى زال، پەيقىن (تارىخ، ئابۇر، جوتىار، كاركەر) كو ئەفە نە ژىرخانىيەن
ئاڭاكرن و سەركەفتىنا لىسەر دۇزمانان ھەتا بى جەنگ و بى شهر ژى، دىسان دھۆزانەكا
دىتردا دبىزىت:

ھەبۇون و دەولەت، ل ھەردەروجى
ئەم تى دە ۋار و بى نان و بىرچى
بى گانە تىيىدە بۇونە جوانمىر
خستن دەستى خۇ ئە دەولەت و زىر
(لېم گەلەك جوانە)^(٢)

پەيقىن (دەولەت، ۋار، بى نان، بىرچى، زىر) ھەمى نەو پەيقىن ئەۋىن دەربىرىنى ژ
ژىرخانا ئابۇورى دەن و دېن بىنچىنە يىن ئاڭاكرنَا شارستانىيەتى و بىدىتنا فەلسەفا
ماركسى. ھەروەسا ھۆزانىيەن (ئەي كاركەر بىن يەك، كاركەر، مارشا جوتكاران، ھە
كاركەر بىن يەك، كاركەر و جوتكار، جوتكار، بىن ماركسى، بازىگانى...) ھەمى پەن نە
ژ رىستە و پەيىش و دەربىرىنەن ماركسى و ھەر بۇ وى مەبەستى ھاتىنە نېيىسىن.

(١) ژىندرى بىرى، ل (٣٨).

(٢) ھەمان ژىندرى، ل (٤٧).

دیسان هر ژبنه ما و بنچینین ቩ ئایدیولۇزیابى، ھەروەگى مە دیارکرى خونەداندا
دەست تشتى ئایدیالى و دویرخستنا ژ ئايىن و دیندارىي، لەوما دى بىنин وەك
ماركسىيەك پەيامدار و پىيگر پەيىش و دەربىرىن و زاراھىن ئايىنى و دژايەتىا ئايىنى تىدا
دىيارن. بو نمۇونە دەۋازانا (ئولپەرسى)^(١) دا دېيىزىت:

مەبە ئولپەرسىت ھەفالتى دەلال
ب ھەركەس رە راست و دروست بە ھەفالت
ج تشتىن درەو بن تو دوورى ھەمرە
وەرە ئەم ب ھەفەرە ھەرن پىش، وەرە!
^(٢)
(ئولپەرسى)

ديارە لقىرە، پەيقيىن (ئولپەرسى، دروست، ھەفالت، درەو) پەيقيىن ئايىنى نەك وەك
دژايەتى بكارئىنايىنه، واتە زمان زمانەكى ئايىنىي ھەڤدەز.
ھەر دەپى بىياڭى دا دەۋازانا (ئولا من) دا، ديازە ھۆزانغان ماركسىيەكى بەنجهە و
ھەمى ئايىن و دابىشىن ئایدیالى رەت دەكت و تەنها باودرى ب جىهاندا ماتريالى ھەيمە،
دېيىزىت:

خودى نىنە وەك ئەو دېيىزىن، خودى
كىيە ئى بكارى جەھانى بىدى؟
جەھان ھەرمبۇو، ھەرمەيە، وى ھەمبى
ھەبۈون وەك جەھانە خودى تىدەبى
نەبۈون نىنە جارەك كو تەفگەر ھەيمە
دېۋەن، دگۈرن ژىين ھەرۈمىھ
تو باومر مەكە وەرق پەيىفامبەرا
تەمنى زانبە وان وەكى رېبەرا
گەلەك ژىر و زانما و داخواز مەزن
مەرقىن نەخەندى سەوال و پەزىن
^(٣)
(ئولا من)

(١) Cegerxwin, Diwana (5- Zend - Avista, L (155).

دېڭىن ھۆزىانى دا زمان زمانەكى ماركسى رووته و ئاخفتىن و رسته و گوتار مينا ھەمى
ھۆزىانىن وى دسادە و ساكارن.

بکورتى زمانى ھۆزىانىن (جىڭەرخوين) ئى زمانەكى سادە و ساكارە، يى پەرە ژ پەيىش و
زاراھىن وەلاتپارىزى و وەلاتپەرىسى نىشتىمانى و كوردايەتى، چونكى ھەرودكى
(عەبدولەحمان مزورى) دېئىزىت: "ھۆزىانقانى ھىز و بزاڭ و ۋەزەن و ھۆزىانىن خو
تەرخان كىبۈون بو خەباتا مللەتى، بۇ ھەرافىندا دەرەبەگ و خوين مىزان، بو
سەركەفتىنا جوتىيار و رېنجىبەران"^(١)، ئارمانجا جىڭەرخوين ئازادى و سەربەستى يَا
مللەتى كوردا بۇو، ڙوان ئاستەنگىن كومەلايەتى و سىاسى، ئەوين دەكتەنە درىيە
پېشىھەچۈونا مللەتى دا، لەورا ئەڭ چەندە ب رىيَا ھۆزانا خو دەپىا بەلاڭ بکەت و
شورەشا ھزرى و كومەلايەتى و ھشىاريا شورەشگىرى بەرپا بکەت، لەورا ڈى ئەڭ چەندە
بۇ ئەگەرئى ھندى، كو زۆرбەي مللەتى مە ب ھەمى تەخ و چىن فە جىڭەرخوينى
بنىاسن، پېچەوانەي ب دەھان ھۆزىانقانىن دېيىن كورد كو بتنى كەسىن بىپۇر و
روشەنبىر دنىاسن، ئەفەزى بۇ كەسايەتىا جىڭەرخوينى يَا ھونھرى و شورەشگىرى
فەدگەريتەفە.

ژ ئالىيەكى دېقە پەيىش و دەستەوازە وزاراھىن ئايىنى ب مەردەما ھەفدىزى دزۇرن،
ھەر دىسان پەيىش و زاراھىن ماركسى دناف ھۆزىانىن وى دا دېرىقەدار و ئاشكارانە، واتە
زمانى ھۆزىانىن وى يى گونجايە دگەل نافەرۈك و مەبەستىن ھۆزىانى، دىسان ھەزى
ئامازەپىدانى يە كو ھەمى ھۆزىانىن خۇ ب زمانەكى پەتى و رەسەنلى كوردى نەقىسىنە و
ھەولدایە ب دىالىكتا كرمانجىا خوارى ڈى ھەندەك ھۆزانا بىنۋىسىت، لى زمانى ھۆزىانىن
وى دەغانىنین ژ پەيىقىن بىانى بتابىتى پەيىقىن عەرەبى كو ئەڭ پەيىقەزى پېرىنيا وان
ھۆزىانىت ئايىنى دا بكارئىنائىنە كو ئەڭ رەنگە پەيىقە وەك زەرورەتك دىتىيە د ھەندەك
ڙوان ھۆزانا دا، لى رېڭا وان يَا كىيمە لى بىگشىتى زمانى ھۆزىانىن وى زمانەكى سادەيە،
نەيى دويىرە ژ زمانى ئاخفتىن رۆزانە، كو ئەگەر زۆرбەيا ھۆزىانىن وى ئەگەر توبوگرافيا

(١) ژىندرى بىرى، ل (١٣٩).

(٢) شعبان مزىرى، جىڭەرخوين ھۆزىانقانى گەل، ل (٦٤).

وان تیکبدهین و وەك دارشتن بنقیسین، دى بىينىن ئاخفتنهك ئاسايى يە و دارشتنەك ساكارە، بۇ نموونە دھۆزانا (سەربەستى و بندەستى) دا دېيىت:

تو سەربەست بىزى پەر خوھشە ئەڭ زيان
تەنها ئەز و تو، بەلىنى ئەڭ جەھان
تو سەربەست بخوازە، تو سەربەست بىنەرە
تو سەربەست بلەيزە، تو سەربەست بخوه
توج بىكە گەر بىكارى ب خو؟
(١) (سەربەستى و بندەستى)

ئەگەر ئەم توبوگرافيا فى هۆزانى بىگەورىن دى بىشى رەنگى بىت (تو سەربەست بىزى، پەر خوھشە ئەڭ زيان، تەنها ئەز و تو، بەلىنى ئەڭ جەھان، تو سەربەست بىنەرە، تو سەربەست بىنەرە، تو سەربەست بخوازە، تو سەربەست بىنەرە، تو سەربەست بلەيزە، تو سەربەست بخوه، تو ج بىكە گەر بىكارى ب خو).

واتە ئەگەر ئەم ھەردوو پارچە دارشتنان ھەۋېھەر بىكەين دى بىينىن تەنها گورانكارى دئىك نىقەدەيرى دا بىرۇستى ھاتىيەكىن، ئەۋۇزى نىقەدەيرى دووئى يە ژ دېرىا ئىكى، دەھل گورانكارىيەكا بجويك و سىڭ دىنچەدەيرى دووئى دا ژ دېرىا دوماهىكى، لى بىگشتى دىارە كو سىما و روختارىن هۆزانان مىلى بىسەر هۆزانانىن وى دا زالە ژ ئالىي زمانى فە.

▪ خالبەندى دھۆزانا جەڭەرخوينى دا

ھەر دەپى بىياپى دا، ئانکو زمانى هۆزانانىن جەڭەرخوينى دياردەك دىتەر ژى دەيتە تىبىينى كىن، ئەۋۇزى (خالبەندى) يە، ھەلبەت دناڭ دھۆزانان نوى دا خالبەندى ب رەنگەكى بەرفرەھە دەيتە بكارئىنان و دەھەمان دەم دا، خالبەندى دېيتە فاكتەرەكى ھارىكار ژبو بەرجەستەكىن و بەيىزكىندا ئاستى سىمانىتىكى و رامانى دناڭ هۆزانى دا، "دىسان خالبەندى؛ ھارىكارە ژ بۇ رىگرتىن شىواندىن رامانان تىكىستى هۆزانى، و ئاسانكىندا تىكەھەشتىنا وى و خو دوپەر ئىخستن ژ خواندىن وىيا چەوت" (٢) بىگۈمان ئەڭ خالبەندى

(١) ژىيدەرئ بىرى. ل (٣٥)

(٢) بىئەر: ۱ - فرج حويل فرج، رىيەرى نېيسينا قەكولىيەن زانكۈرى، و: ئەمین عەبدۇلقدار، ژ وەشانىن: م، سەكتارىيەتا ئىكەتىا قوتايىن كوردىستانى، چاپخانا ھاوار، ۲۰۰۷، ل (٦٤)

يە، هاريكاريا زمانى هۆزانى دكەت ژبو خواندنهكا راست و دروستا هۆزانان و دگەل بەرجەستەكرنا واتايى دناف هۆزانى دا، ئەقىن خارى چەند نموونىن هۆزانكىيەن خالبەندى نە، مە ڙناف هۆزانىن (جهگەرخوين)ى هەلبژارتىنە:

١- نيشانا ئىك خال(.)، هۆزانقان دېئزىت:

ھەمى ئازادى مە ب رىكا خو ژبو تە دانى
ئەم چوون و دچن دەن ئەم ھەرن تا داويارى.
^(١)
(نيلمام ڙ شارمكى نەرمەن)

ئەڭ نيشانه لە دوماهىكا وان رستان دئىتە بكارئىنان ئەمۇيىن واتايى وان تەواو، ھەروەك ديار دەن نموونا ژوورى دا، واتايى وي رستى تەواو بۇويە كو هۆزانقان دەربىرىنەك حەماسەتگەرى ئاراستە خويىندەقانان دكەت و دېئزىتى، ئەم دى تاكو دوماهىكا خەباتى دەينە رىكى و بزافى كەين، لېيىرە واتايى وي رستى تەواو دېيت. ھەرمەس ئەڭ چەندە دچەندىن نموونىن ديدا بەرچاڭ دېيت بو نموونە (شەھناما شەھيدان، ڙکريارىيەن ھاوارى رە، ...).

٢- نيشانا كوما (،)، هۆزانقان دېئزىت:

قەزىنەزمانى خو ئەى خەندەقان،
نەبۈويە ملەت ھىچ كەسەك بى زمان
^(٢)
(زمان و هيىنكرنا زمان)

ئەڭ نيشانا كوما (،) پىخەمەت ژىكەرنى ئاخفتى يە و پەيداكرنا راostانەكى لەدە خويىندەقانى، ھەروەك دېينىن رىزا ئىكى ژفى پارچە هۆزانى، جەگەرخوينى

(١) Cegerxwin, Diwana (2- sewra Azadi), L (93).

(٢) Cegerxwin, Diwana (5 zand Avsta), L (55).

نیشانا نافبری بکار ئینایه و ئاخفتن پارچەکریه و راوهستانەك پەيدا کریه پاشى تمواویا ئاخفتنا خو بريه ریزا دووئ. هەروەسا ئەڭ نیشانە ب بەرفەھەبى دھۆزانیت ويدا بکار ھاتىيە بۇ نمۇونە دھۆزانىن (شينا شىخ كمال، سەرسالا ۱۹۵۹).

٢- نیشانا تەقەل (-)، ھۆزانغان دېزىت:

- ئەى پەروھرى ھلاکو !
و لۇ دکن ھەتا كۆ
ب ھىسانى بىن ترک
ب توۋ نافىن، نەبى فرك
^(١) (تشتىن كەمس نەدى)

دەپ پارچە ھۆزانى دا جەگەرخوينى نیشانا (-) تەقەل بکار ئینایه بۇ مەبەستا ھندى كو نافى وى كەسى نەئىنیت ئەھوئ وى مەبەست پى ھەى. ھەروەسا نمۇونىن دېزى ھەنە كو ئەڭ نیشانە تىّدا ھاتىيە بكارئىنان بۇ نمۇونە دھۆزانىن (خىرو شهر، شينا شىخ كمال، بەرسقا ئەبدەل خالق ئەسirى).

٤- نیشانا پىسيارى (-)، ھۆزانغان دېزىت:

ۋايە گەدا دەستى من
ئەۋۇزى وەگى رىستى من
تىيە ئىرشن دېي مە
لى نازانى ئەز كىمە ؟
^(٢) (زەمقالەكى نەزان دە)

(١) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak), L (2 6).

(٢) Cegerxwin, Diwana (8- Asti). L (79).

ههروهکو دیار دفی نمودنا ژووری دا هۆزانغانی نیشانا پرسن (؟) بکار ئینایه دبیزیت، تو نزانی ئهز کی مه ؟ ههروهسا، ئەڭ نیشانه دهۆزاننین (ئهز کیمه، ئەى قاتا پەريشان، ئول و داخوازا من) دا دھیتە دیتن.

٥- نیشانا سەرسورمانى (١)، هۆزانغان دبیزیت :

هۆ هۆ !!!
ھەى بى بەخت !
چاۋىن وە برۇن
بەسە وە شاشن
^(٢) (بەخت رەشىيا كورد)

نیشانا سەرسورمانى، دفی نمودنى دا ھاتىيە بەرجەستەكىن كو دەربىرىنى ژ سەرسورمانيا هۆزانغانى دكەت ژ كارەكى لېر چاۋىن وى رويداى كو ئەڭ كارە بى پرى چەوتى يە لەو هۆزانغان ژى حىېبەتى بۇويە، ههروهسا دەنمۇونىن دىتە ژى دائەڭ نیشانە پىشچاڭ دبىت مىنا (سەرسالا ١٩٥٩)، ژ ئۇسمان سەبرى رە، دايى تو مەگرى).

٦- نیشانا دوو خال لىسىر ئىيەك (:)، هۆزانغان دبیزیت :

گۇ: ئەز تە دخوازم ب ئەقىينى و دلىنى
من گۇ: ج گەدامە، ب خو ملکى مەلەكى مه "
^(٢) (روشىنى ئەقىينى)

مەبەست ژ بكارئىنانا فى نیشانى (:)، رونكرنە، ئانكىو هۆزانغانى دفیت پتر رونكرنى بىدەتە سەر ئاخفتىدا خو ههروهسا د هۆزاننین (نزام ئەز نزام، دايى تو مەگرى).

(١) Cegerxwin, Diwana (3- Kime Az), L (25).

(٢) Cegerxwin, Diwana (7- Hivi), L (207).

٧ - نيشا دوو گفانىت بچويك " "، هۆزانقان دېيىزىت:

شىخ و مەلايىن سەختەچى
ئەم كرنە "سوفى" و "ھەجى"
^(١)
(پورت و شىرىت)

ئەڭ نيشانە " " ژبو ئامازدكىنا رونكرنەكى دەبىتە بكارئيانان كو ئە و زاراڭى دەقىتە دنالا وان ھەردوو گفانىن بچويك دا، هۆزانقانى ژ ژىددەكى وەرگرتىنە و بكار ئىنائىنە، ونمۇونىن دىت زى ھمنە مىنا هۆزانقىن (زىكىيارىن ھاوارى رە، ژ ئەھمەد نامى رە، ئۆل و داخوازا من).

٨ - نيشانا ستىر (★)، هۆزانقان دېيىزىت:

پر شەرمە كو ھاوارا مە تا ئەبەد نەمىنىت،
ھەوار كەچە جوانە خۇوش بوگە چارده سالى *
^(٢)
(زىكىيارىن ھاوارى رە)

ھۆزانقانى نيشانا (★) ستىر دەپ پارچە ھۆزانى دا بكار ئىنائىيە تاكو ئامازدكى بىدەتە مە لسىر وى زاراڭى بكارئيانى (چارده سالى) و پاشى ل پەراۋىزى رونكرنەكى دەبەردىتە سەر زاراڭى ناڭبىرى، تاكو خواندەغان رامانا وى بدرۇستى بىزانىت، ھەروھسا دگەلەك ھۆزانان دا ئەڭ نيشانە بكار ئىنائىيە مىنا (زىكىيارىن ھاوارى رە، ھەى قەھرەمان مللەتى كورد، فلىكا فلىكا كۆم تىيل مى).

(١) Cegerxwin, Diwana (6- sefeq), L (17).

(٢) Cegerxwin, Diwana (1-Agir u Pirusk), L (150).

٩- نیشانا دوو کفان ()، هۆزانقان دبیزیت:

ئەڭ (ئەرمىن شوفىنى)
 كوردان مللەت نابىنى
 دبىزىن ئەم ھەڭ يارىن
 دوزمنى كولەدارن !
 (١) (هزام زەنلار)

ئەڭ نیشانا دوو کفان ھەروەكى دېن پارچە ھۆزانى دا ديار ژبۇ مەبەستا
 بەرجىستەكىدا وى زارافى بكار دئىنیت يى كى باس ژى كرى دا سەرنجا خواندەڭانان بو
 ھەمان زارافە براکىشىت، ھەروەسا دھۆزانىن (مللەتى رەبەن، پەرچەكىدا رىستەكى
 جزىرى) ھەمان نیشانە بكار ھاتىيە.

١٠- نیشانا دوو خال لىھەۋىك و تەقەل (: -)، هۆزانقان دبیزیت:

لى دېن پېشىكەفن، دل ب كول، سەر بخۇون
 هن ب بىزىن: - ھەبۇون هن ب بىزىن: - نەبۇن
 (٢) (مارشا ھاشتى)

ئەڭ نیشانە پېخەمەت بەردانا تىروشكان، سەر ئاخفتەكى گرنگ كى دېقىت گرنگىيا
 وى ئاخفتى بىدەتە خۆياكىرن، ھەروەسا دىمۇونىن (ئەڭ ژەمەتى ھەو، خورتنو رابن
 ھەرن جەنگ)، ئەڭ نیشانە تىيە دىتن .

(١) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak), L (73).

(٢) Cegerxwin, Diwana (3- Kime Az), L (163).

۱۱- نیشانا خالهک لژیر کومایی (۴) هۆزانفان دبیزیت:

ئاگری تەھ ئاگرە، دورى ھەرن دژواھ ؛
نە ئاگری ئىسالە، لى ئاگری سەد سالە كەفتارە
^(۱)
(ئاگرو پروسکىن ديوانا جەگەرخوين)

ديسان ئەۋ نىشانە پىخەمەت رۇنكرنا پارچا دىتارا ئاخفتىنى بكار ھاتىھ تاكو جۆرە
شىۋازەكى بەردەوامى بۇونى و سەرنجراكىشانى لەدە خواندەقانى پەيدا كەت و راما نا
فەمای ژوئى پارچا دياركرى ل رېزا دىتە تەمواو بەكت، ھەروەسا دەھۆزانما (شەھناما
شەھيدان) دا ژى ئەۋ نىشانە دئىتە بەرچاڭىن.

• وىئىنى هۆزانى:

وىئىنى ھونھرى رۆلەكى مەزن دىگىرىت دناف تىكستىن ئەدەبى دا ب رەنگەكى گشتى
دناف هۆزانى دا بتايىبەتى، (چونكى ھىزمەندىيا هۆزانى دناف ئاماژەو ھزرىن وىنەدار دا
خو دچەسپىنيت)^(۲) ھەلبەت بەرجستەكرنا وىنەيىن ھونھرى دناف تىكستىن ئەدەبى دا،
كارەكى ئاسان نىنە، بەلكو پىيەتىلى ب شارەزايى و شىۋازەكى بەرز ھەيى، تاكو ئەۋ
وينەيەب تەواوى بىرۇ ھزرىن تورەقانى لىنافخو بىگرىت. گەلەك جاران دى بىنин كو
تۈرەقانەك يان هۆزانفانەك، دى وينەكى دناف بەرھەمەكى خو دا پىشكىش كەت، بەلى
ئەو نەشىايەھەمى رەھەندىن ھونھرىيىن ۋى وينەي بەرجەستە كەت، لەورا دى جورە
مۇزارىيەك كەفيتە سەرچەم چارچوھى وى وينەي دئەنjam دا رامان و مەبەستا وىزى
ب رەنگەكى تەمام خويما نابىت. (چونكى وىئىن ھونھرى ئەو داهىنانە يادگەل گيان و
ھەست و ئاشۇپا هۆزانفانى دا بەرجستە دېيت)^(۳) ژلايەكى دېترفە، وينەيىن ھونھرى

(۱) Cegerxwin, Diwana (1-Agir u Pirusk), L (15).

(۲) د. محمد غنيمي هلال، دراسات وغاذج فى مذاهب الشعر ونقد، دار النهضة مصر للطبع
والنشر، القاهرة، مطبعة نهضة مصر، بدون تاريخ، ص (٦٠).

(۳) سەردار ئەھەد حسن، بىياتى وينەي ھونھرى لە شعرى كوردى دا (۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)،
نامەي دكتورا، پىشكىشە بە كولىزى زمان بەشى كوردى زانكۈي سليمانى، بلاوكراوه،
. ل(۸)، ۲۰۰۲

گەلەك هارىكاريا خويندەفانى دكەت، ژبو تىيگەھشتەن و چىز وەرگرتىن ژ دەقى ئەدەبى، ئەقجا پىدۇيە داهىنەرى تورەبى گرنگى و پويتەدانەكا ئىكجار مەزن ب وىنەبى ھونەرى بەدت، چونكە وىنە دېبىت گيانى كارى ئەدەبى و بتايىبەت دەۋازانى دا، ئەگەر ”ھەر ھۆزانەكا وىنەبەكى دەپشىكى مرۆڤى دا دروست نەكەت، مينا ھندەك پەيقيەن رەپ و رویتە و مرۆڤ ھەست ب ئىستاتىكا و خوشىا وى ھۆزانى ناكەت“^(١)، ژېھر ۋىنە چەندى، مە بەھەر دىت، ئەم لەمان رېزىن ژېرى دا گرنگىغا وىنە ھۆزانى خويا بکەين.

أ- گرنگىغا وىنە ھۆزانى:

دەمى ھۆزانقان دكەفىتە ژىر پىل و كارىگەريا ژيانا جقاكى، ئىكسمەر دى وى ھەلويسىتكە ھەبىت ھەمبەر ھەر رويدانەكى، و رەنگە ھۆزانەك بۇ دەممەكى درېز دناف ناخى ھۆزانقانى دا بەھىتە ئازراندىن و لىدەمى گونجاي ۋى ھۆزانى لىسەر پەرەك سې دەربىرىت، و ب رەنگەكى نازك و شارەزايانە سەرەددەرىي لەگەل دكەت، مينا دايىكەكى كانى چەوا سەخېرىيلى زاروکى خو دكەت، (چونكى وىنەبى ھۆزانى ب رىكا پەيىش و دەستەوازا، ئامازى دەدەتە ھىزۇ شىيانىن ئازراندى لەڭ ھۆزانقانى)^(٢). واتە وىنە ھونەرى دناف ھۆزانى دا گرنگىكە تايىبەت ھەيمە، دەربىرىنەكە راستەوخۇ ژ ھىزَا داهىنانا ھونەرى يَا تورەفانى دكەت، لەورا پىدۇيە ھۆزانقان گرنگىكە مەزن بەدەتە ۋى چەندى، چونكى وىنە ۋى ھۆزانى پىدۇيەتى ب گەلەك سەخېرىي و ھوبىرىكارى و خىوکىنى ھەي، تاكو ئەۋ وىنەبە بەرەنگەكى تەواو بەھىتە بەلاقىرىن، دىسان وىنەبى ھۆزانى ”بنەرتەكى ھونەرىي ھۆزانى يە، و دېتە كەرسىتى ھۆزانى و دەھەمان دەم دا كارىگەريا ھەست و سوز و ئاشۇپى ھۆزانقانى خويا دكەت“^(٣)، لەپەر گرنگىغا

(١) د. على البطل، الصورة في الشعر العربي، دار الأندلس للطباعة والنشر والتوزيع، ١٩٨١ ص(٣١).

(٢) موسوعة برنستون للشعر، الصورة الفنية، ت: نايف العجلوني و د. خالد سليمان، مجلة (الشقاقة الأجنبية)، عدد الثامن، مطبعة دار الشؤون الثقافية، بغداد، ١٩٨٩، ص (٢٢).

(٣) كاميرون بەرۋارى، جىڭكاي نالبەند لە شىعى نوى كوردى دا (نامەمى ماستەر)، زانكۈي سەلاحدىن، كولىيژى ئاداب - بىشى زمانى كوردى، ١٩٩٩، ل، ٢٤٦).

وينه يي هوزاني ڙبو خوياكرنا ههلويسٽ و بُوچوون و ئاشوپٽ هوزانقاني ڙي گرنگه، چونكى هوزانقان دشيت بقى رىكى، ئانکو ويني هوزاني. ديسان گرنگيا ويني هوزاني دهرباره دهونبىزى گلهك پيدفى يه، چونكى ويني هوزاني "وهكى پيكماتهكا خوازدي، رهگه زهكى گرنگه دناف تيڪستى هوزاني دا"^(١)، بقى چمندئ دياردبىت، كو رهگه زين رهونبىزى دناف وينه يي هوزاني دا گلهكى گرنگه ڙبو سهركه فتنا دهقي هوزاني و هاريكاريهكا ئيچجار مهزن دكهت ڙبو دهربرينا في تيڪستى دناف وينه يي هوزانكىي هونبىزى دا، و "ويني شعرى رهگه زهكى سهرهكى يه دسيعرى دا"^(٢)، واته وينه دهوزاني دا ب كارهكى سهرهكى رادبيت و ئيکه ڙ گرنگترين رهگه ز دناف دا و كيمتر نينه ڙ (زمانى شيعر، كيش و ريتم، ... هتد)، ديسان (بلياك) دبىزىت: "هر تشهكى مرؤف بشيت باورىي پى بىنيت، ويني هوزاني نوينه راتيا وي تشتى دكهت"^(٣)، واته هوزاني شيانين هندئ ييٽ ههين، كو باورىي بو مرؤفي دروست بكمت، ب هيٽزا سوزا خو ئهوزى ويني هوزاني يه.

گرنگيا وينه يي هوزاني نه بتنى لسهر في ئاستى دميٽيت، بهلكو ئهڻ گرنگيه سنوران دبهزينيت، دهمى ويني هوزاني "دبىته ئه و ئالاقى گرنگ كوشاهكارىي لسهر جهم رهگه زين ديترين هوزاني دكهت و دبىته گوپيتكهكا دهربرينى و رامان و سيمانتيكا هوزاني خويا دكهت^(٤)، لفيري وينه يي هوزاني دبىته رهگه زى سهرهكى و بزارهيني ههمى رهگه زين ديترين هونه ريبىن هوزاني و ئهم دشىين بريكا في وينه يي سهريشك و رامان و مههستىن هوزاني دهربريين، لهو را دئ بىنين كو "وينه يي هوزاني شيانين بهرفههتر هنه ڙ وينه يي نيكاركىشانى"^(٥)، ئانکو وينه يي نيكاركىشانى يي راوهستيابه سنوريين وي ڙ سنوريين وينه يي هوزاني بهرتنهنگترن، ههلهت ئهڻ گوتنه، دهربرينهكا زيندئ و ئاسوگهه ب وينه يي هوزاني دبه خشيت، چونكى شيانين وينه يي

(١) بروين حبيب، تقنيات التعبير في شعر نزار القباني، ص (١٠٥).

(٢) ندجات ئه سپينداري، وينه يي پيشينكارى هوندرى له شيعدا، رۆزناما (برايەتى) - ئه ده ب و هوندر ڙماره (١٣٧)، هدولير، ١٩٩٩، ل (٨).

(٣) <http://WWW.TAHAWOLAT.COM/CMS/ARTICLE.PHP3?ID-ARTICLE=440>

(٤) د. عبدالكريم راضى جعفر، رماد الشعر، ص (٢٤).

(٥) د. عزالدين أسماعيل، الشعر العربي المعاصر، ص (١٣٧).

هۆزانى وەک دىتنەکا ئاسوبى بىرەنگەكى دوپەھافىز سالوخ ددەت.

گرنگىا وينى هۆزانى گەلەك جارا ژ ئاستىن دياركى دەردەكەفيت بۇ نموونە (عەزرا باوهند) دېلىزىت: "باشتە ئەگەر بىرىزيا ژيانا خو وينەكى ھونەرى پىشىش كەى ژەندى كەنەنەد پەرتوكان دانى"^(١)، بىنى چەندى دياردبىت كەنەنەد كەنەرەرى بەلكو وينى هۆزانى گرنگىيەكە ئېكجار مەزن يەھى دەكەھىتە ئاستىن بلند، ھەروەسا داهىنانا وينەكى ھونەرى گەلەك باشتە دانايە ژ دانانا چەندىن پەرتوكان وينى هۆزانى ھارىكارىيا خواندەقانى هۆزانى دەكت بۇ خوشكەن و دچىز وەرگەتنى ژ هۆزانى، "وينەى شعرى ئاولىيەكە كە ناودروكى شعرى دەردەخات"^(٢)، بىنى چەندى وينى وينەى شعرى ئاولىيەكە كە ناودروكى شعرى دەردەخات، چونكە هۆزانى ب دوو رولان رادبىت، ژوانا لايەنى جوانكارى ئىستاتىكىا هۆزانى دياردەكت، ھەروەسا ئاولىيەكە بۇ فەگوھاستنا نافەروكا شعرى بشىوهكى ھونەرى، وينى هۆزانى ژبلى ھندى كەنەنەد پىش چاڭ نيشا مە ددەت، تاشتىن نەديار و بەرزەزى دياردەكت وەكى وينى ھەلچۈونا دنناڭ دلى هۆزانقانى دا، چونكە شاعر وينە كىشەكى نەيىنى دەرروونى يە، (مەلتۇن مەرى) دېلىزىت: "يا ئەم داخوازدىكەين ب شىوهكى سەرەتكى ئەوه كەنەنەد لېكچۈون دېلىت لېكچۈونەكە دروست و راستگوبىت، و دېلىت نەيا بەرچاڭ بىت، ئانكە بىرەنگەكى ئاسان ژلايى مەفە بەيىتە دىتن، داكو كارىگەريا داهىنانى بىدەست خوفە بىنیت"^(٣)، پىدەفيە هۆزانقان بشىت وينەكى بەھىز چى كەت، كەنەنەد ب وى وينەيى بشىت ھەستا مەرۋى بولايى خۇ راكىشىت و خواندەقانى مژىيل خو بەرھەمى خو بىكەت.

(١) فائز الشرع، الصورة الكلية (مفهوم و المجاز)، دراسة في الشعر العربي الحديث بين المغربين العالميين، ط١، دمشق، ٢٠٠٤، ص(٢٧).

(٢) كەرىم شارەزا، وينەى شعرى لە ھونزاوهى كوردى دا چۈون دروست دەبىت، گۇفارا (رامان)، ژمارە (٩)، ھەولىر، ١٩٩٧، ل(٦).

(٣) س. دى. لويس، الصورة الشعرية، ت: احمد نصيف الجنابي وأخرون، مطبعة الرشيد، بغداد، ١٩٨٢، ص (٢٧).

ب پیناسه کرنا وینی هوزانی:

پیناسا وینی هوزانی، ب رهنگه کی ب هرفه که تیه ب هر تیبینی و دیتن و بوجوونین فهکوله ر و رهخنه گران و هر ئیکی ژوان لدویش هزرین خو، وینی هوزانی پیناسه کری يه، دهرباره ی ٿی خال ٿئم دئ همول دهین چهند پیناسه کا و مرگرین و تیرؤزکان بهردینه سه، تاکو زیده تر وینی هوزانی ڙلای پیناسه یقه ئاشکه را بیت:

- (عزا باوند) دبیزیت: « وینی هوزانی، هه وینه یه کو گریه کا هزری و سوْزداری دچرکه یه کا ده می دا پیشکیش دکمٽ^(۱) ، نهف پیناسه یه، وینی هوزانی لسہر بنیاتی ده می رادگه هینیت، پیخه مهت ده سینی شانکرنا رو و بھری وینه، لی دھه مان ده م دا، ئاماڙی دده ته و ان هزر و سوزین نهف وینه یه راد گه هینیت دوی چرکا ده می دا.

- (س. دی. لویس) دبیزیت: « وینی هوزانی بریتی یه ڙکیشانا وینه کی، ب هاریکاریا پهیان و وینه یی هوزانی؛ نیگاره که و ب پهیان دھیتھ راگرن^(۲) ، دھن پیناسی دا گرنگی دایه پهیان، پیخه مهت دروست کرنا وینه یی هوزانی دئ سه رکه فتی تر بیت ورامانا خو راگه هینیت.

- (بول ریفرد) دبیزیت: « وینی هوزانی، داهینانه کا زهني یه، ڙ هه فبه رکرنی ناهیتھ پهیدا بوون، به لکو ڙئهنجامي کومکرنا دو راستیین ریالیستیں ڙیک جودا ڙلای دویراتی و چریقہ دھینه ئافراندن و دشیاندایه وینه کی جوان بھیتھ ئافراندن بیی هه فبه رکرنا دو راستیین ریالستی کو بتني ڙبری تیڈگه هین^(۳) ، نهف پیناسه یه ئاماڙی دده ته وی دهربرینا ههستی (حس) و دیتنا بینراو ڙبو پیکئینانا وینه، دیسان زهني مرؤُفی دکھتھ ڙیده ر ڙبو ئافراندنا ڦی وینه کو بريکا دو راستیین ریالیستی (واقعي) دھیتھ کیشان.

- (روبهرت روبی) دبیزیت: « وینی هوزانی ڙئهنجامي ئه زموونه کی یان هر پینج ههستان و ب ریکا پهیان دروست دبیت^(۴) ، لفیره پیناسه کرنا وینی هوزانی ته و هر دکن

(۱) فائز الشرع، الصورة الكلية، ص (۲۵- ۲۶).

(۲) س. دی. لویس، الصورة الشعرية، ص (۲۱).

(۳) د. على احمد دهمان، الصورة البلاغية عند عبدالقهر الجرجاني، منهجاً و تطبيقاً، ط٢، دمشق، ۲۰۰۰، ص (۱۵۲).

(۴) Robert Roby. Poetry "Meaning and form" USA, Inc, 1978, P(448).

دیتر بخوشه دگریت، ئەۋۇزى ئەوه كۆ نەبتنى (ھەستەك يان دوو يان سى) يېن مەرۆڤى بەشدارىي دېيکىيىانا وينەيى ھۆزانى دا دەمن، بەلكو ھەر پېنج ھەستىن مەرۆڤى بەشدارىي دېي چەندى دا دەمن، بەلى ئەڭ وينەيە ژ ئەنجامى ئەزمۇونەكى يان سەربورەكە ھۆزانقانى كۆ تىكەلى ھەر پېنج ھەستىن وي دېيت دەپەت كىشان و ئافراندىن.

- پېناسا وينى ھۆزانى لدويف روانگا رەگەزىن زمانى برىتى يە ژ "تەرازوویەكى شىوازى كە بە شىوەدى دەربىرىن پەيوەندىيەكى ئاسايى يە، يا دىاردەمەكى زەينى و جەستەيى يە كە بە ھاوكارى ئامرازى رەوانبىيىزى ئەنجام دەدرىت^(١)، كەواتە ئەڭ پېناسەيە ژلايى زمانى فە بەرئ خو دەدەتە وينى ھۆزانى، واتە وينەيەكى جوانى ھونەرى ب شىوازى زمانى ب ھەشقەرى دەگەل ئالاقىت رەوانبىيىزى دئافرينىت كۆ ئەۋۇزى دەربىرىنى ژ دىاردەكە جەستەيى يان جوانكارى دەكت، واتە ئەڭ پېناسە رووپى دەرقەيى وينى ھۆزانى دەدەتە خوياكرن.

ج- حورىين وينەيى ھۆزانى:

بىگومان، ھۆزانقان چەندىن وينەيان بكار دئىينىت، يانزى بەرجەستە دەكت دناظ ھۆزاننىن خودا، پېيچەمەت نىشاندان و نمايشكىنا ھىزرو دىتنىن خو، چەندىن كەفالىن جۇراوجۇر مينا پېشانگەھەكى دئافرينىت وپېشىكىش دەكت، لدويف فى روانگەى وينى ھۆزانى دابەشى چەندىن جۆركان دېيت، ھەلبەت چەندىن دابەشكىرن بۇ وينەيى ھۆزانى ھاتىنەكىن ونفييىكار و رەخنەگران ب گەلهك رەنگان وينە دابەشكىرىنە، دەربارەدى فى چەندى ئەم ژى دى وينى ھۆزانى بقى رەنگى خوارى دابەشكەين:

- ١- دابەشبۇنا وينەيى ژلايى ئاڭاھى فە.
- ٢- دابەشبۇنا وينەيى ژلايى بزاڭى فە.
- ٣- دابەشبۇنا وينەيى ژلايى رەوانبىيىزى فە^(٢).

(١) محمد بکر، پەخشانە شىعرى كوردى (تەكۈسىمانتىكى گۇتارى شىعرى)، دەزگاپى چاپ و پلاو كەرنەوهى ناراس، چاپخانەدى وەزارەتى پەرورەد، ھولىر، ٤، ٢٠٠٥، ل (٥٩).

(٢) بنىرە: - نزار ئورمانى، خوين دەمبىزى بەفرى دا ل (١١٠).
- نەوزاد عبداللا حەسەن، وينى ھۆزانى دەۋازانىن قوچانى دا، گۇڭارا پەيف، دەرۈك، ژمارە (٧)، ١٩٩٨، ل (٤٦ - ٤٧).

- دابه‌شبونا وینه‌ی ژلایی نافاهی فه: وینی هوزانی ژفی لایله بو سهر (۳) جوران
دهیته دابه‌شکرن، ئەۋۇزى ئەڤەنە:
- أ- وینی ساده.
 - ب- وینی لېكداي.
 - ج- وینی بەھەۋارايی ^(۱).

أ- وینی ساده:

ئەڭ وینه‌یه ژ (پەيغەكا ساده يان لېكداي يانزى ژ پەيوەندىيەكا ساده دنابەرە نىشانلىرىداو رىستەكا ساده دا پېكىدھېت، ج پەيغەكا سەربەخوبىت يانزى وینى پەيغا رىستەكى بىت) ^(۲). واتە ئەڭ وینه‌یه وینه‌يەكى سادەيە ژ پەيغەكى دروست دېيت يانزى پەز ژ پەيغەكى ئانکو پەيغەكا لېكداي. بو نموونە :

هۆزانقان دېبىزىت:

من دى زاروگەك پەپوك
پەريشان وپر بچووڭ
ڐنافئاگر درەڭى
دەنى كۈزۈ دورگەڭى
^(۳)
(زۇر و چاقشۇريا دوۇمن)

ھەروەك دېينىن دەنى پارچە هۆزانما ژۈورى دا، وینه‌يى زاروگى هاتىيە، ئەفەزى وینه‌يەكى سادەيە، بەلۇن هۆزىنچانى ۋىايىھ بېرىكا ۋى وینه‌يى ساده ھەلوىستەكى بۇ خواندەقانان راگەھىنېت، ئەۋۇزى ئەوه کو كەفالى زاروگەكى كورد بۇ تەڭ مەرۆغان ئاشكەرابكەت وئەڭ زاروگە يى دناف ئاگرى و زۆردارىي دا، ئەڭ وینه‌يە دەربېرىنى ژ سەر باوھەرەن مەرۆفايەتى دكەت و جەڭرخويىنى بېرىكا ۋى وینه‌يى ساده دۆزا گەلى كورد بۇ تەڭ مەرۆقدۇستان ئاشكەراكىريه و راگەھاندىيە، ھەروەسا هۆزانقان شىايىھ ۋى وینى ساده

(۱) نەوزاد عەبدوللا حەسەن، وینى هۆزانى دەززازىن قوچانى دا، ل (۴۶ - ۴۷).

(۲) محمد بکر، پەخشانە شىعىرى كوردى، ل (۶۲).

(۳) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak). L (45).

(زاروک) بکهته جەفەنگەکى بىگونەھىي.

ھۆزانغان دېيىزىت:

ھەرە سەرجىيا لى ب تۆپ ونۇنگ
شەرى دۇمنى كورد بکە وەك پلانك
^(١)
(پارتىزانى)

ھەروەك ئاشكەرا دفى دىئرا ھۆزانى دا، چوار وىنەيىن سادە ھاتىنە، ئەۋۇزى (چىا، تۆپ، تەھنگ، پلانگ)، ھەر ئىك ژوان وىنى پەيغەكا سەربەخۆنە وەر چوار وىنە دەستپېكىرىنە، بۇ نۇمنە دەمى دېيىزى جىا، ئىكسەر دى وىنى چىايەكى ھېتە پېشچاھىن مە، يانزى بىزىن (تۆپ، تەھنگ، پلانگ) ئىكسەر دى وىنەيىن وان دناف مىشكى مەرۆقى دا خويابىت، ھەر وىنەيەك ژوان بتنى ئىك پەيىش پېكھاتىھ وئەو پەيىش ژى ياخى سەربەخۆيە وسادەيە، بىگومان ھۆزانغانى مەبەستەك دىتە ھەيە ژ پېكھىنانا ۋان ھەر چوار وىنەيىن سادە، ئەۋۇزى ئەوه ھۆزانغان، ھاندانان گەنج وکەسىن كورد پەرورد دەكت، پېيغەمەت چوونا چىايى وەلگەرتنا چەكى مينا (تۆپ و تەھنگ) و خەباتى بکەن مينا پلانگەكى ئانکو شەرفاھەك زىرەك تاكو كوردىستان رزگار بېيت.

ھۆزانغان دېيىزىت:

حەتتا نەھا ئەم راست دچوون
ئىدى وەرن ئەم چەپ ھەپن
دەستىن خو بىنە چەپگەران
لى پەل خو موقاتىبىن
^(٢)
(ڈ خەموا رابن)

دفى پارچە ھۆزانى دا، ھۆزانغانى وىنەيەكى سادە كېشاھ ئەۋۇزى وىنەيى دەستى(يە، ھەلبەت رامان و واتايەكا مەزن لېشت فى وىنەي ھەيە، ۋەركو ھۆزانغان پابەندى ئايىدولۇزىا ماركسى بۇويە، ئەفچار ئەڭ ئايىدولۇزىيە بىرىكا فى وىنەي رەنگىۋەدایە، وئەڭ وىنەيە مينا باڭەوازەكى راگەھاندىيە بۇ ھەمى مللەتى كو دەستىن

(١) Cegerxwin. Diwana (5- Zend – Avista), L (34).

(٢) Cegerxwin. Diwana (7- Hivi), L (27).

خو بدهنه دهستین که سین چهپ ئانکو ئهو كەسىن لدويف بير و باودريا ماركسى دچن، وبئاشكه رايى دېيىزىت ڙ دهستپىكى تاكو نهو ئەم لگەل باسکى راستى دچوون بهلى هەر مفا نەگەھانديه مە وهىز ئەم بندەستين، ئەقجار سەمتا خوهيا ئايديولۆزى بگوھرن و وەرن دناڭ ئايديولۆزىا ماركسى دا تاكو ئەم رزگار ببىن.

ب- وىنەيى لىكدا:

ئەو جورە وىنەيە كۆز (كومەكا وىنەيىن ساده دروست دېيت، بهلى ب مەرجەكى كۆ دشيان و رېكخستن دا بيت، ئەو وىنەيىن ساده بىنە ئىك ڦبو پېشكىشىكىن سوزەكى يان هزەكى يان هەلوىستى هزەكە كويتر و ئالوزتر)^(١). لېرىھ چەند وىنەيەكىن ساده خو ددەنە ئىك و ھەمى پېكەھ وىنەيەكى لىكداي دروست دەن، برامانەكا دېت ئەو وىنەيىن ساده ھەمى خزمەتا وىنى سەرەكىي هۆزانى دەن، و دئەنجامدا ئەو وىنەيى لىكداي دھىيە نىگاركىن. بو نموونە: هۆزانغان دېيىزىت:

باھۆز دووومان، ئەڭ مۇز و موران
پېل ب پېل دچن خوين ڏى دبارى
^(٢) (تانە شەمۇتن روی نادى وەلتىت)

وىنەيى لىكداي دېن پارچە هۆزانى دا، بىنى رەنگى دروست بۇويە (تارياتى) وىنەيى سەرەكىي ۋى پارچە هۆزانى يە (ھەورىن پېرى تارى)، وىنەيەكى سادەيە و لاوەكى يە ود خزمەتا وىنى سەرەكىي ۋى پارچە هۆزانى دايە، ئەۋۇزى (تارياتى) يە، ھەلبەت (باھۆز) ئانکو (باڑۇف)، وىنەيەكى سادە لاوەكى يە وئەڭ باڑۇفەزى ھەر لەدمى تارياتىي رابوويە واتە دى رەنگى ۋى باڑۇقى ڏى يى رەش بىت و دئەنجامدا ئەڭ وىنەيە ڙى د خزمەتا وىنى تارىي دا بىت، (خوين) ئەھەزى وىنەيەكى لاوەكىيە و دخزمەتا وىنەيى سەرەكىي ۋى پارچە هۆزانى دايە ئەۋۇزى وىنى تارياتىي يە، ئەگەر ئەم ب رەنگەكى ھوبىرىپىنانە تەماشە ۋى وىنەي بىكەين، دى بۇومە خويابىت كۆ هۆزانغانى

(١) نەوزاد عبد الله حسن، وىنى هۆزانى دەھۆزانىت قوچانى دا، ل (٤٧).

(٢) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak). L (67).

تەكニك وئىستاتىكايىه كا ھونھرى دكىشانى ۋىنەيى لىكداي دا بكارئىنايە، ئەو تارياتى ھەمى كۈزى وقولاچىن وەلاتى دا داپوشىنە، عەورىن تارى يېن كەتىنە بزاڭى ودىناف ۋى تارياتى دا دەيىن ودىن ودىزقۇن ورئەنجامى ۋى بزاڭا عەوران بارۇققە دروست دىن، مادەم تارياتىيە وعدەور ڙى دتارىنە، ئەفجا دى بارۇققە كا تارىزى دروست بىت، لى ئەف بارۇققە يَا بۇويە پېل، مينا پېلىن دەريايىن ورۇقان پېللان خوين يَا دبارىت، بىگومان مەبەستا جىڭەرخوينى ڙى وينەيى لىكداي ئەف دىاردا سروشتى نىنە و رامان و مەبەستەك دىت لېشت ۋى وينەيەمە، و بىيتنا مە بىنى رەنگى يە:

كوردستان وينى سەرەكىي ۋى پارچە ھۆزانى يە، ئانكۇ (تارياتى)، دىارە ھۆزانقانى ئەف جەۋەنگە بۇ كوردستانى ئىنایە تاكو خويا بىكتى كو روشا كوردستانى گەلەكە خرابە و نەخۆشە و دناف ۋى نەخوشى و روشا لاوازدا. تىشەك دىت ھەمە، لەپەرە ھۆزانقانى وينەيى عەوران ئىنایە كو دەربىرىنى ڙىزولم وستەمى دكەتن وئەف عەورە دەش و تارىنە ھوسانى عەورىن تارى ب دەريايىن لىكچواندىيە ولەپەرە وينەيى لاوهكىي زۆلم وستەمى خزمەتا وينى سەرەكى (كوردستان) دكەت، لەپەرە دەش دەتەن ئىنایە كو وينەكى لاوهكى يە، بىيتنا مە؛ مەبەست ڙى وينەي ئەوه كو ئاماڙى دەتەن چەك ودرېيىن دوزمنى، ئەوين بكار دئىنیت دىزى كوردان، ودىسان ئەف وينەيە بۇويە ئەگەردى روستىبۇونا وينەيى دىت، ئەۋۇزى پېلىن خوينى نە، كو سالۇخا رېشتىنە خوينا كوردان دكەت، ھوسانى بېرىكا ۋى وينەيى لىكداي، ھۆزانقانى سوزەكە پېرى ئافراندىكارى ئەف وينەيە بۆمە كېشايە و دناف ۋى وينەي دا ئازار و نەخوشى و ئەو سەتەما بىسەر كوردستانى دا دەھىت راگەھاندە.

ھۆزانقان دېپەزىت:

مەدى شېخەك ب شاش و جىبە دەركەت
وھى شاھان ڙىزجىن هاتە خوارە
ھەمى رابۇون بەزىنە پىن و دەستان
ب تۆرە زوو خۇ دانە بەر كەناران
(نەمە نە دىنە دىنتى يە)

(۱) Cegerxwin, Diwana (2- sewra Azadi), L (146).

وینی شیخ ای وینه بی سه ره کی - لیکدای - فی پارچه هوزانی یه، وینه بین (شаш، جببه، برج، همه که سین دی، که نار) هر تیک ژ قان وینه یه کی ساده هیه ولاوه کی یه دخزمه تا وینه بی سه ره کی فی پارچه هوزانی دایه کو وینی شیخی یه و ئەف وینه بیت (وه کی همه دبه ره هستن ئانکو دهم مروف بیزیت بشاش) ئیکس هر وینی شاش که کی دهیت ه پیش چاق پن مه یانزی بیزین (همی که سین دی) ئیکس هر، دی وینه بین چه ند که سه کا هینه به رچافین مه، هه رو هسا همه وینه بین دیتر (جببه، بورج، که نار)، جگه خوین وک هوزان قانه ک خودان یايدیولوژیا یه اک مارکسی ئەف وینه بی لیکدایی بومه کیشا یه وکه فاله کی ژوان که فالین هندک که سان بریکا ئاینی ئیسلامی ملل هت ته په سه ردکر کیشا یه، وینی شیخی بی سه ره کی یه و دبیت ه سه نتھر بو همه وینه بین دیتین لاوکی، شاش کا شیخی لسهر سه ری ویه و (جوبه) ژ لبه ر و ژور دا ژ (بورج) ای ئانکو خه لوه تگه ها خو در دکه فیت و قه ستا کوچکی دکه ت، لفیره ئه و (همی) ماجی دکه ن، دیسان وینی (دهست وی) وینه بین لاوکی نه، و پاشی ئه و کس همه خو دده نه پاش و دچنه (به رکه ناران) نه ئانکو دچنه به ره دیواران و بیدنگ دمینن. هوزان قانی ٹیا یه بریکا ٹی وینه بی لیکدای کو وینی شیخی بی سه ره کی یه وحه فت وینه بین لاوکی (شاش، جوبه، بورج، دهست، پی، همه می، مورید، که نار) په یامه کی بو خه لکی رابگه هینیت، ئه وزی: ئه ملل هت هوین لزیر دهسته لاتا شیخانه و شیخ بنافی ئاینی هه وه ژ بو به رژوه ندیا خو بکار دئینن.

هۆزانقان دېپۈزىت:

ئاگر ب کوردستانی کەت لەورا ھەوارە دل

سەد ياغ و سەد بىستانى كەت مانەندى يلىل ۋارەدل

(۱) (دلی چهگمر خوین)

وینهیین (ئاگر، دل، باغ، بیستان، بلبل) دې دېرا هۆزانى دا، دسادنه و لاوەکى نە و وینهیین کوردستان دبىتە وینهیین سەرهكىي ۋى پارچە هۆزانى و دىسان دبىتە سەنتمەر بۇ وان ھەمى وینهیین دىتىن لاوەکى، هۆزانثانى لەدەستپەتكى كىشانا ۋى وینهىين لىكداي، وینهىين لاوەكىي (ئاگر) ئىنایە، بدەيتىنامە هۆزانثانى دېقىت بىرىكا ۋى

(1) Cegerxwin, Diwana (1-Agit u Pirusk), L (43).

وینهی لیکدای باسی وی خرابکاری و زورداری بھیت کرن نهوا دناف کوردستانی دا ههی، دیسان ژبو دربرینا غەمگینیا خو، هەمبەر سوتنا کوردستانی (دى) خو دکەته ئامرازەك راگەھاندنی وپی ھەوار دکەت و دیسان پاشی دەمی کوردستان دھیتە سووتن ئانکو (باغ و بیستانین) کوردستانی ئەفجار ج جە نامیمن ساخلم، کو مللەت دنافدا روینیت ژبهركو کوردستان بندەسته ولثیر زورداریا دوژمنی دایه ئەفجا ژ ئەنجاما سوتنا کوردستانی، باغ و بیستان وەک بلبى دکەنه نالین.

ج- وینهی بھەفرای (الصورة الكلية):

وینهی بھەفرای، (ئەو جورە وینهی ھۆزانکىي بەرفەھەيە، پشتەستنى لەر ھزرەکاسەرتەرکرى دکەت وزلايى سيمانتىكى فە دھیتە سەمتىكىن)^(١). واتە ئەف وینهیه ژ (چەند وینەكان پېكىدھىت وھەمى خو دەدەنەتىك بەلۇ دېن سەنتەرن، بەلكو ھەر ئىكى ژوان سەنتەری خو ھەيە)^(٢).

ھۆزانثان دېيىزىت:

رۆزەك ژ رۆزىن سالى
يانى شەقى سەر سالى
ئەز دەركەتم ڈناف گوند
چومە سەر كۈپىن بلند
ب تەھنەنگ و ب كۈلۈس
كەتم چىايى زاگرۇس
بەرف و باھوز و باندەڭ
ب سەرمىندا ھاتى شەق
شەقەك تارى، پر دۇزار
پەردا خەو بەردايە خوار
(پرا مرقۇ خور)^(٣)

(١) فائز الشرع: الصورة الكلية- مفهوم وإنجاز- (دراسة في الشعر العربي الحديث بين المغرين العالميين)، ص ٧١.

(٢) نەوزاد عبد الله حسن، وينى ھۆزانى دەھۆزانىت قوچانى دا، ل ٤٧.

(٣) Cegerxwin, Diwana (3- Kime Az), L (64).

هەر وەکو دېيىن دوان ھەرسى دىرىئىن دەستپېيىكى يى فى پارچە ھۆزانى وىنەيىن (رۆز، شەف، گوند، كوب، تەھنگ، كۆلۆس، چىايى زاگرۇس) ھاتىنە و ھەر ئىك ژوان وىنەيەكى سادهىيە و ڙىكەقەتىيايە و ج پەيىوەندى ب ئىكەن نىنە و ھەروەسا ئەف وىنەيە دبى سەنتەرن، بەلىن ھەميان خودايىنە ئىك و چۈويىنە تا وەکو دەگەل ۋان وىنەيىن سادهىيىن د وان ھەردوو دىرىئىن دىتىن فى پارچە ھۆزانى وىنەيەكى بەھەفرای دروستكەبىكەن، ئەو وىنەيىن دىتىر ڙى ئەفەنە (بەرف، باھوز، باندەف، شەف، تارى، پەرەد) ھەروەكى دېيىن ئەف وىنەيەزى دىسادەنە و بى سەنتەرن، بەلىن ھەميان خۇ دايىنە ئىك و چۈويىنە وىنەيەكى بەھەفرایى لەكەل وىنەيىن ھەرسى دىرىئىن دەستپېيىكى يىن فى پارچە ھۆزانى دروستكەن، ئاشكەرایە كۆ ھۆزانقانى ۋىايە بېكى فى وىنەيى بەھەفرایى چىروكا سەربۇرا خەباتكەرەكى كورد بىمەگىرەت، دەمى ئەف خەباتكەرە رۆزەكى يان شەفەكى ژ گوندى خو دەركەتىيە و چۈويى سەرئ چىايىن بلند و چەكى خۆزى ھەلگرتىيە تاكو خەباتى بىمەت و بەرەۋانىي ژملاھتى بىمەت و چۈويى سەرئ چىايى زاگرۇسى مایە و خەنەدەكا بەرخودانى دا، وباروفە و بەفر ڙى بىسەرەيدا ھاتىنە ولى ھەر ئەو كەتىيە دېزاۋا بەرخودانى دا و زوربەيا خەلکى دخەو چۈويىنە و بىتى مروقى خەباتكار يى هشىارە.

ھۆزانقان دېيىزىت:

ئەز و تۇو كىينە?
ج نە ئەف نەواں و شاخ؟
ھەبۇون و نەبۇون ج نە؟
ج نە ئەف ئاڭ و ئەف ئاڭ؟
فلا بۇون و، داگرتىن چەنە؟
ج نە ئەف گەر و ستىر؟
(١) (نمزانى بارگانى)

ھەروەكى ئاشكەرە، وىنەيىن (نەواں، شاخ، ئاڭ، گەر، ستىر) ھەر ئىك ژوان وىنەيەكى سادهىيە و ج پەيىوەندى ب ئىكەن نىنە دىسان ھەمى دبى سەنتەرن وھەر ئىك

(١) Cegerxwin. Diwana (6- sefq). L (97).

بى سەربەخويه، بەل ھەميان خو دايىنە ئىك وچووينە وينەيەكى بەھەۋرايى دروستكىريه، ديسان دھىتە تىپىنى كرن كو ۋى وينەيى بەھەۋراي سەنتەرەك ھەيە و ھەمى وينەيىن سادىيەن دىت لدور فى سەنتەرى دزقىن، ئەۋۇزى: تەھەر ئايدۇيولۇزى وفەلسەفا ژيانى يە، كو ھۆزانقان بېرىكا وان وينەيان لەدور و بەرىن خو دنييەت و تەماشە پېكھاتەيىن توبوگارافىيىن ژىنگەھا خو دكەت كو ھۆزانقان دناف كوردىستانى دايە واتە ژىنگەھا وى كوردىستانە، ئەۋەيە سەنتەرى وان ھەمى وينەيىن سادە.

دابەشبوونا وينەي ژلايى بزاقى ڭە:

ڙفى لايىقە وينى ھۆزانى بۆ سەر دوو جۆران دھىتە دابەشكىرن:

أ- وينەيى نەلھ (پابت): ئەڭ جۆرە وينەيە برىتى يە ڙ (وينەيەكى راوهستاي كو سالوحا تىشەكى دەدت بەل دناف رەوشەكا راوهستاي دا، وينەي دكىشىت)^(١). ل ۋىرە خويادبىت كو وينەيى نەلھ يان راوهستاي (دناف ئىك تابلوودا دھىتە كىشان ومرۇۋە دشىت ب كامира ئاساي بىگرىت وپەيقيىن ۋى جورە وينەي دەربىرىنى ڙ دەمى بۇورى دكەن)^(٢)

ھۆزانقان دبىزىت:

کورتان ل مل ئەز بۇومە كەر
بارى نەياران تم لسىر
پشتا منه، ئارام و كەسىر
بىر و مئى تەڭ بون قرىز
(چىكم ب روۇزى و نەنەز)^(٣)

ھۆزانقانى دېلى كەۋالى دا، وينەيەكى نەلھ (راوهستىيى) كىشايە، (ئەز بۇومە كەر)

(١) سەردار ئەحمد حەسەن: بىياتى وېھى ھونەرى لە شىعىرى كوردى دا (١٩٧٠-١٩٩١)، ل ١١٩.

(٢) نزار ئورمانى، خوين دەمبىزى بەفرى دا، ل (١١٠).

(٣) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak), L (99).

ثانکو (بوومه) نیشانا کاری بووريي، هۆزانغانى جەنافى كەسى تاك (ئەز) بكارئينايە و مەبەست ژى گەلى كوردە و برااما نا ئىك كەسى ئىنايە واتە لقىرە مە بتنى كەسەك هەيە و كەفانى نەلەپ بقى رەنگى هاتىھ نىگارىن: كەسەك غەمگىن و شەپرەزە راوهستىايە وزېھر بارگرانيا ژيانى بەرژەنگىن دىمى وى تىكچۈيە ودبىن خەماندا ماندىبۇويە وەزر و ئاشوبىن وى تىكچۈيە، هۆزانغانى ئەڭ كەسە ب (كەر) سالۇخايە و ئەڭ گيانەودە ژى وەكى ھىيما ژبو دو مەبەستان دەھىتە بكارئينان، ئىك بۇ نەزانىنى و پاشقەمانى، دوو ژبو كەسىن بارھەلگەر و بتىنى ژيانا خو بكارىقە دبورىن، لى ئەگەر ئەم فى ھۆزانى بتمەواوى وەربىرىن تازە دى رامانا فى وىنەي بۇمە ئاشكەرابىت، دەن ئۆزآنى دا هۆزانغان ژ روانگەيەكا ماركسى وئەنتى ئىسلام گەلەوگازىندان ژ وان كەسىن ئولدارىن ئول ئىسلامى دەكت كو بتىنى ئايىنى ئىسلامى ژبو بەرژەوەندىيەن خوھىيەن كەسى بكاردىيەن، و هەر مللەتى دەھىلەن نەخويندەوار و نەزان و زىدەتر بارى سەختى ژيانى لىسر ملىئىن وان گراندىبىت و ژبهر فى نەزانىنى هەر دەمىنەتە بندەست، هەر ھونەرمەندەكى فى كەفان نىگار بکەت دى شىت بئاسانى وىنەي فە كەسى شەپرەزدىيە وەستىاي و مايە مەندەھوش دناڭ گىزەغانى ژيانى دا كىشىت.

ھۆزانغان دېيىزىت:

بەار خوھە چاخى گولان
چاخى كولىك و سىبلان
نوورقۇز و سەرسالا دلان
كەنگى ب خىر بىتن بەار؟
(١)
(١٩٥٩ دىسا)

ئەڭ وىنەيە، وىنەيەكى راوهستىاي ونەلەپ و هەر كەسەك دشىت بئاسانى دەن وىنەي بگەھىت كەفانى يى نىگار كريھ ب رەنگى بەارى و كەسكاتى و گول لەنەن ئەڭ كەفانى شوينبۇويەن و سرۇشتەكى جوان ھەيە، ئاشكەرابىيە كەنگى ب خىر بىتن بەار؟ وىنەيەن ئەلە دىمەنەكى ژ دىمەنەن جوانىن سروشتى كوردىستانى بىكىشىت، ھەروەسا ب

(١) Cegerxwin, Diwana (3- Kime AZ) L (75).

ئاشکەرای باسی نهوروزی دکەت، سەرسالا کوردان، چونكى ل ۋى رۆزى يەكمەم رۆژا وەرزى بھارى و سالا کوردان دەستپى دکەت و دنافۇنى وەرزى دا سروشتى کوردىستانى ھەمى بېنگەكى كەسەك و گولان دەھىتە خەملاندىن.

بەرى رۆزى ل ئاقايىھە
نەبى، ئىرو ۋى وەك دو بى
(١)
(مەلا رابىھ)

دەربارەي ۋى وى، ھى راوهستانەك تەمام دنافىدaiي، كو ھۆزانقانى رۆز (ھەتاف) ئىيختى يە دناف رەوشاسا ئاقابۇونى دا ئانكۇ بەرەڭ ئاسوپىن ئاقابۇونى دچىت و ھەر نىڭاركىشەك دشىت ۋى تابلوى بىرەنگا وى، دەگەت و كەفالەكى ھونەرى ۋى دەربىيەنەت، بىدىتىنامە مەبەستا ھۆزانقانى ژ كىشانان ۋى وىنەي ئەوه كو ھۆشدارىي بۇ خەلکى پەيداکەت كو لەزى ل خەبات و تىكۈشانى بىكەن و دەم كەلهكى كورتبووى ژبۇ سەرخوھ بۇون و رزگاربۇونى

ب- وىنەيى لۇشكە: ھەرودەك ديار ڙنافى وى وىنەيى لۇشكە و ب بزاڤە، ئەڭ وىنەيە (چەمكى ھەمى تىشت و كەرەستان ڙلايى بزاڤى فە ديار و ئاشكەرا دکەت) ، ھەرودسا ئەم دشىيىن بېنگەكى بەرفرەھەز وئىشكەراتر ۋى جورە وىنەي بەدىنە نىاسىن كو (ئەڭ وىنەيە دبىيافەكى بەرفرەھەزدا دەھىتە كىشان ژ وىنەيى نەلە، دىمەننىن وى پېرى بزاڤن و ڙدوخەكى بۇ يى دىت دەھىتە گوھورىن، و وىنەگرىن دراما يى دشىي ۋى وىنەي ب رىكا كامىرا تەلەقزىيونى يان سىنەما يى بىگرن، وكار دەقى وىنەي دا، دەربىرىنى ژ دەمىن نەو يان ئايىندە دەكەن) .

ئانكۇ ئەڭ وىنەيە يى بزاڤە وكارىن دناف ۋى وىنەي دا دەھىن ھەمى كارىن دەمىن نەوەنە يان ژى ئايىندەينە.

(١) Cegerxwin, Diwana (7- Hivi), L (13).

(٢) سەردار ئەحمد حەسىن، بىياتى وىنەي ھونەرى ل شىعىرى كوردى دا، ل ۱۲۲.

(٣) كەرىم شارەزا: (ۋى، ھى شىعىرى كوردى ل يېغان چەسپا و مولارىنە): گۇڭارا رامان، ھەولىز، ژ (٩)، ١٩٩٧، ل ۱۱.

هۆزاندان دبىزىت:

پىلىن زوردهستى وەك لەھى و چەم
خوه بەردىن سەرمە خوم-خوم و لەم-لەم
^(١).
(ل رۇزھەلات)

دەپ دىئرا هۆزانى دا، وىنەيەكى لفوك ھاتىيە كىشان، چونكى كارى (خودبەردىن)
دەربېرىنى ژ دەمى نەو دەنەن و كريyar يادنافدا بەردهۋامە، هۆزاندانى زۆرداريا دوزمنان
ب پىلەك لىقان و روبارى لىكچواندىيە و ئەف زوردارىيە و سەتمە مىنا لىفانەكى يىن
بىسىر گەلى كوردىدا دەھىن و نىشانان بەردهۋامىي ژى دنافدا ھەيە، و ھەر ھونەرمەندەك
دكارىت بىرىكا كامира سىنەماي يان تەلەفزىيونى ۋىنەي بىكىشىت.

هۆزاندان دبىزىت:

ب تۆپ و تەھنگ ھەرن سەر چيا
تو بىستىنە تولا ژن و سىيوا
^(٢)
(شورەشكىرى)

ھەروەك دېينىن هۆزاندانى وىنەيەكى لفوك دەپ دىئرا هۆزانى دا كارى كار
دەپ وىنەي دا دەربېرىنى ژ دەمى ئايىندە دەكت (ھەرن) ئانکو كريyar ھىشتا نەھاتىيە
ئەنجامدان و دى ل ئايىندە ھىيە كرن و ئەف چەندە ژى ساخلمەتكا وىنەي لفوكە،
هۆزاندانى ۋىايە بىرىكا ۋىنەي ھاندان و حەماسەتەكى لەھە مللەتى پەيداكەت و
دبىزىتى ب چەكى (تەھنگ و تۆپ) ان ھەرن سەر چىايىان و تولا خو ژ دوزمنى ۋەكەن،
چونكە ۋى دوزمنى گەلەك كەسىن بىكۈنەھ كوشتنە وزارۆكىن وان ماينە سىيۆي و بى
خودان.

ئەف چوونا مللەتى ب چەكە بۇ سەرئى چيان كە دى لەدى ئايىندە ھىيە كرن
دبىيە وىنەيەك لفوك.

هۆزاندان دبىزىت:

(١) Cegerxwin, Diwana (6- sefeq), L (37).

(٢) Cegerxwin, Diwana (5- Zend – Avista), L (39).

فهراتم، کیفارتم
 کارم، خهباتم
 ژین و فهلاتم
 فایه ئەز هاتم
^(١)
 (فهراتم-کیفهراتم)

لەھستپىكىن ھۆزانقانى خو ب چەند سالوخەكا لىكچواندىي، ئەۋۇزى: ب روپارى
 فوراتى و كار و خەبات و ژينى، پاشى بۇ دوزمنى رادگەھىنىت كۆ ئەفە ئەز هاتم، و
 كارى في رىستى (فایه ئەز هاتم) دەربىرىنى ڙ دەمىن نەو دەكت ئانكۆ ئەفە ئەز هاتم،
 بىدەتىنا مە ھۆزانقانى خو ب روپارى فوراتى لىكچواندىي تاكو بىزىتە دوزمنى مينا في
 روپارى ئەز خودان هيزم و خو ب خەباتى لىكچواندىي كۆ ئەز كەمەك زىرەك و
 چافنهترسم و خو ب ژينى لىكچواندىي تاكو بىزىتە ئەم كوردەردى ژين و لەدەماھىكى
 و بقان ھەمى ساخلەتائى دېيتە وينەيەكى لەشكەر و دېزىتە دوزمنى ئەفە ئەز هاتم،
 تاكو بەرسىنگا تە بگرم تە ڙنانش كوردىستانى دەربىخىم، ئەنلا لەقىرە لفوکيا وينەي
 خويادبىت.

داپەشبوونا وينەي ڙلايى رەوانبىزىيە:

وينە ڙقى لايىھ بۇ سەر چوار حوران دەھىتە داپەشکرن ئەۋۇزى ئەفەنە:

أ- وينەي لىكچواندىي: لىكچوندان "برىتى يە ڙ لىكچواندى دوخەكى لەسەر
^(٢) دوخەكى دىت، ئانكۆ ئەفە وينەيە لەسەر بىنچىندا لىكچواندى دنابەرا تشتاندا دروست
 دېيت، بدرەپىنەكا دىت وينەيى لىكچواندى (سالوخاناندا تشتەكىيە ب تشتەكىيە دىت
 دېيتە بىنياتى پىكىيىنانا في جورە وينەي يا خوهىايە كۆ لىكچواندى چار رەگەز ھەنە،
 ئەۋۇزى ئەفەنە لىچو، لهچو، ئامرازى لىكچواندى، روپى لىكچواندى).
^(٣)

(١) Cegerxwin، Diwana (6- sefq)، L (39)

(٢) بروين حبيب: تقنيات التعبير في شعر نزار قبانى، ص ١٧٦.

(٣) محمد بكر، پەخشانە شىعىرى كوردى، L ٥٨.

هۆزانقان دېيىزىت:

تاکمنگى ئەمىٽ كاركەرى ئاغا وبەگابن
تا كەنگى ئەمىٽ هەستىي بەر لىنگى سەگابن
^(١)
(تا كەنگى ئەمىٽ كاركەر و جوتكارى بەكا بن)

وينهبي لىكچواندى دېرا هۆزانى دا، بقى رەنگى خوارى هاتىيە كىشان:

رويى لىكچونى	جورى لىكچونى	ئامرازى لىكچونى	لەوچو	لىچو
رويى لىكچونى نىنه، بەلى ئەم دشىن بېيکا ئەندىشى، روبي لىكچونى ئاشكەرا بىكەين، ئەۋۇزى بريتى يە ڙ تشتى بى نىخ وېن بىها مەرۆڤى كاركەر دناڭ جقاڭ ئەرسەتكۈراتى دا ج بىا نىنه وەكى هەستى دەمە مەرۆڤ گوشى دخوت وەھەستى دەھافىزىت.	رەوان	نىنه	ھەستى	ئەمىٽ

ئاشكەرایە كو هۆزانقانى بېيکا قى وينهبي لىكچواندى دىمەنەك ڙ دىمەنەنин چەوساندنا چىنايەتى دناڭ جقاڭ كوردەوارى دا كىشايە، كو كەسىن سادە و كاركەر ب (ھەستى) لىكچواندىنە كو ج بىا نىنه .

هۆزانقان دېيىزىت:

لەشكەرم وەك بازم
ئازادىخوازم
^(٢)
(لەشكەرم)

(١) Cegerxwin, Diwana (2- sewra Azadi), L (52).

(٢) Cegerxwin, Diwana (3- Kime Az), L (49).

رویی لیکچونی	جوری لیکچونی	ثامرازی لیکچونی	لهوچو	لیچو
ئازادیخوازم	سەربەست	ودك	بازم	لەشكەرم

ھەرودك دېينىن، ئەڭ وىنەيى لىكچواندى دەربېرىنى ژ سەربەستى و بىزافا پېشىمەرگىن كوردستانى دكەت و پېشىمەرگە مينا فىرنىدى بازى لسەر چىايىن كوردستانى يى ئازايىه و كونترولا دوژمنى لسەر نىنە.

ب وىنەيى خوازى (مجازى) : خوازە رولەكى مەزن دىگىرىت دېيىكىنانا وىنەيىن ھونەرىن رەوانبىيىزى دا چونكى خوزاه (ئەو دەربېرىنا بىنەرەتى يە ياكو وىنەيى نىڭار دكەت و لەقىرە خوازە نابىتە زىدەگافىيەك لسەر راستىي بەلكو دېيتە رىكەك ژبو گەھاندىندا وىنەيىن ھزرى و سوزىن ھۆزانثانى دەپەت بەدرېرىت)^(١) ، لەقىرە بەهايى وىنەيى خوازە ژبو رەسەنایەتىا وىنەيى راستى دەر، خۇيا دېيت .

دېسان وىنەيى خوازە بىرىتى يە ژ (وى وىنەيى يى كۆ ژ ئەنجامى بكارئىنانا پەيىقى ژ واتا وىيى سەردەكى بۇ واتايەكا دېز دروست دېيت)^(٢) واتە ئەڭ وىنەيە ھىنگى دروست دېيت دەمى پەيىقا خوازە ژ واتا خوهىا فەرھەنگى دادبەزىت .

ھۆزانثان دېيىزىت :

شىرى ئىپ كار و خەبات
ناخن دەقىنى وى دوقات
ھەچى بىكىر مللەت بىن
ئەمى ئىپە بىن: لەبىن
(دوووقۇن نالە چەراتقى)^(٣)

دەپەت پارچە ھۆزانى دا، ھۆزانثانى وىنەيەكى خوازە كىشايە لەقىرە پەيىقا (ستىر) خوازىدە، واتا فەرھەنگى يا قى پەيىقى گيانەوەرە شىرىھ كوب ھىز وشىانىن مەزن ئەڭ

(١) د. أحمى علەي دەھمان: الصورة البلاغية عند عبد القاهر الجرجاني، ص ١٦١.

(٢) نزار ئورمانى، خوين د ھەمبىرا بەفرى دا، ل (١٢٦)

(٣) Cegerxwin, Diwana (4- Ronak), L (51).

گیانهودره هاتیه نیاسین، و تا خوازه‌بیا فی پهیقى، دهربیرینى ژ کەسین زیرەك و خودان شیان و چافنه‌ترس دکەت، بەلكو ژى (قدینه) دنابىھرا واندا ھیز وشیانه، ھۆزانغانى لفیرە بومە وینى (شىرى) كىشايدى كۆ وينەيەكى خوازه‌بىيە، بەلى دفى وينەي دا ژ روانگەيەكا وەلاتپارىزى دىالوگەكى ئاراستەي فى (شىرى) ئانکو پېشمەرگە يان خەباتكەر دکەت، ئەۋۇزى: ئەي پېشمەرگە يان ئەي خەباتكەر بلا تو وەكى شىرى يى زيرەك و چەلەنگ بى بەلى ئەگەر تو خەبات و تىكوشانى نەكەي و بزاڤى نەكەي ژبو رزگاركىنا مللەتى، ئەڭ زيرەكى و چەلەنگىياتە بىكىرناھىيت و تو نەز ھەزى فى ساخله‌تى، ھوسانى جەگەرخوينى بومە ئەڭ وينەي خوازه‌بىي كىشايدى وب سۆزدەكى پېرى حەماسەتگەرى ھاندانانى فى (شىرى) خەباتكەرى دايىه ژبو خەبات و تىكوشانى تاكو مللەت رزگار بېيت.

ھۆزانغان دېيىزىت:

دەنگى كى يە دنال نالە نالە وەلاتە
د كى گازى، دکالى رابن چاخى خەباتە
(۱) دەزگىرتىيا خورغان

دفى وى، دىي خواندىي ھۆزانغانى دهربىرینا دىتن و بوجوونىن خوه برىڭا پەيوەندىيەكا ناڭ و نافەرۈكى كىريه ئانکو ھۆزانغانى باسى جەھەكى كىريه وەبەستا وى ئەو كەس يىئن لىناڭ وى جەي دا لفیرە ھۆزانغانى پەيشا خوازه‌بىي (وەلات) بكارئىنایە و بەلگەزى وەلات ناكەته‌گىرى بەلكو مەبەست ژى خەلکى كوردستانى يە ئانکو ئەۋوكەسین يىئن دنالا وەلاتى دا دىزىن كو ھندى د چەو ساوهەنە، ئەڭچا ھانداناندا وان دکەت و دېيىزتى رابن دەمى خەبات و تىكوشانى يە.

ج- وينەي خواتىنى (الاستعارة): لەدەسپىكى پېدفيه بزانىن كو (خواتىن بەربەلاقىرىن وينەي رەوانبىزىيە كۆ دەلالەتا وينەي ھۆزانى دەدت، ھەروەسا دەيىتە سالوخدان ب بەرفەھىا دەلالەتى بەھىزىا وينەگىرنى)^(۱)، تاكو زىدەتى فى جورە وينە بناسىن پېدفيه بزانىن كو ئەڭ وينەي (ب خواتىنا تىشەكى ب تىشەكى دىت دروست

(۱) Cegerxwin Diwana (1-Agir u Pirusk), L (16)

(۲) د. احمد علي دهمان، الصورة البلاغية عند عبدالقاهر الجرجاني، ص (١٦١).

دبيت، يانزى ب خواستنا رىژدييا هندهك سيمايىن تشهىدى دى كو نهڙ سروشتى وي
بيت^(١) ، ئەم دشىن بىزىن دفى وېنهى دا بنياتى ئاخفتى دھيئته گوھرىن، دركهى سى
وھگەز هەنه، ئەۋۇزى ئەفەنه (لى خواستى، بۇ خواستى، خواستى)^(٢).

ھۆزانثان دېيىيت:

ئەڭ باغى گول تى دە ھەمى خىپ و خارن
لى نەخارستانە بەلگى گولستانە
^(٣) (كورستان نەكولستانە)

بۇ خواستى: نىنە ئانکو مەبەست ژى كورستانە

ژىخواستى: باغچى گولانە (گولستان)

بەلگە: خىپ و خار + خارستان

ھۆزانثانى د ۋى وېنەبى خواستنى دا كورستان ژ گولستانى د باغچى گولان
خواستى يە كو دېيىتە خواستنەكا ئاشكەرا و بقى چەندى رامانەكى رادگەھىينىت كو
وھلاتى من كورستان نەبتىن جەن خوارنى يە ئانکو دوزمن دھيئته دنافدا و وھلاتى من
مینا خىر و بىرىن وى د خوت بەلكو وھلاتى من مينا باغچەكى گولانە و دېيىت ھەر
بۈمە بىنەت.

ھۆزانثان دېيىيت:

دل ب ترس و ئاه و زار
ژ بانىشە هاتن خوار
ئەم كەۋالىن بى سەرى
كەتن گۈلەك تەڭ ھەرى
^(٤) (كەۋال نكارن بىرن)

(١) د. ناصر حلاوي و اخرون، البلاغة والتطبيق، مطبعة وزارة التربية، الطبعة الثانية المصححة، بغداد، ١٩٩٦، ص ٥٤.

(٢) نزار ثورمانى، خوين د ھەمبىزى بىفرى دا، ل ١٢٦.

(٣) Cegerxwin Diwana (2- sewra Azadi) L (45).

(٤) Cegerxwin، Diwana (2- sewra Azadi)، L (192).

بۇ خواستى: نينه، نەديارە مەبەس ڙى و كەسىن خرابىن

زىخواستى: كەفزاڭ

بەلگە: كىيۋزالە ڙ سەربانى ناهىئە خار بەلكو د ئىاندىدا دېزىن.

جۆر: خواستەكى ئاشكەرياھ كۆ تىدا ئاماڙە بۇ لە و چووى (كىيۋزالە) هاتىيەكىن و
لىڻو دنافدا ديار نىنه دەن نموونى دا وىنەيەكى خواستىنى هاتىيە كىشان كۆ مرۇققىن
خراب و دوزمنكار ب گيانەورى كىيۋزالە هاتىيە خواستن كۆ ژوردا ب بانىقە دەيتە
خار و مەبەست ڙى ئەوه كۆ كەسىن دوزمنىن مللەتى هەرددەم هەولددەن زيانى
بگەھىن مللەتى و دناف مالىئىن واندا و لىسر بانىن وان داخوه فە دشىرن و ژوردا
بىدیوارانقە دەيىنە خار تاكو كارەكى زيانبەخش بىكەن.

د- وىنەمىي دركمىي: دركە بخو برىتى يە ڙ هندى (دەمى ئاخفتىنگەرى بقىت
واتايەكى دياربىكتە، بەل نافى هەلگرئ وئى واتايى ئائىنىت ئەفجار دى تشتەكى دىتە
ئىنىت كۆ نەراستەخو ئاماڙى بەدەتە وئى واتايى^(١) .

خويادبىت كۆ راست وراست يانزى ئىكسمەر نافى وى تشتى ئائىنىت يى كۆ مەبەست
پى هەى بەلكو بېرەنگەكى نەراستەخو نافى وى تشتى دى ئىنىت، هەروەسا وىنى
درکەيى (ڙ ئاشكەراكىنا تشتى چىدبىت ڙ ئەنجامى بكارئىيانا تشتەكى دىتە كۆ ئاماڙى
ب وى تشتى دەتن، رامانا وى ئاشكەرادبىت ج بېرىكا ژىرى يان زانىنى دېكەنلىنى ڙ
ھەفالنافەكى يان تشتەكى سالۇ خەدai دەتكەتن)^(٢).

ھۆزانغان دېيىزىت:

ئەگەر سۈرگۈلا من نە خوش رەنگ و بىن

ڙ بۇ بىن بىنى خوش، نەكۆ بو كرىن

^(٣) (ھېفيدارى)

(١) سەردار نەھەدد حەسىن: بىياتى وىنەى ھونەرى لە شىعىتى كوردى دا، ل ١٧٣ .

(٢) د. ناصر حلاوي وآخرون: البلاغة والتطبيق، ص ٥٩ .

(٣) Cegerxwin، Diwana (5 zand Avsta)، L (9).

لشیره هۆزانقانى ويئەيى (سۇرگۈل) ئىنايە كۆ ويئەيەكى دركەيىھە و دەربىرىنى ئەخۇشتىيا خو دكەت و دەھەمان دەمدا ئەڭ ويئەيە، ھەۋالنافە و بىرەنگەكى نەبەر جەستەيى كىشايدە ولدىغۇرا ئەڭ ويئەيە بەر جەستە كرييە، پاشى ويئەيى (رەنگ) ئىنايە وبەر جەستە كرييە كۆ ئەڭ ويئەيى گولە يا جوان و رەنگ تازەيە، دېلىت ئەم بەھىن بکەينى نەكۆ في گولى بکەين، ھەلبەت مەبەستا هۆزانقانى ژبۇ دركەندا ئەنەن بەھىن رامانەيە، رادگەھىنیت كۆ يارا وى گولەكا جوانە و ژبلى وى كەسى ماف نىنە ھەمبىز بکەت.

وەرە دا بچىنە مەيخانى
بلا ديسا تو سۆفى بى
ئەگەر دلپاڭ و پاقۇز بى
نەكۆ سۆفيەكى رۆفى بى؟
(Sofi مەيخانى مە)

لشیره ژى ويئەك دركەى بەر جەستە بۇو، و پەيىشا (دلپاڭ) لشیره ھەردۇو رامانا بخۇدە دىرىپەت، كۆ بىدرۇستى دلى كەسەكى وەكۆ نۇرگانەكى لەشى يى پاقۇزبىت و ج نەخۇشى لى نەبن و دىسان ئەڭ مەرۆفە يى راستگوبىت و يى شەرخواز نەبىت و يى باش بىت و ئەڭ حۆرە ژ سىفەتا كەسەكى دركەندى يە.

ب شىيودىيەكى گشتى، ئەگەر ب چاھەكى رەخنەيى بەرئ خو بەدىنە سەرجەم ھۆزانىن (جەگەر خوين) ئى، دى بۇمە دىياربىت ئايدىبۇلۇزىيابىن وەكى دابىشەكا سەرەكى، جەھى خۇ د بابەتىن ھۆزانىن ويدا كرييە، واتە دنაڭ ويئى ھۆزانى و زمانى ھۆزانى دا بەر جەستە بۇويە و في لايەنلى ھزرى ب ھەمى جۆرىن خۆفە د بەرھەمەن ويدا رەنگىۋەدای.

(1) Cegerxwin, Diwana (6- sefeq),L (85).

ئەنجام

پشتى شىكىرن و هەلسەنگاندىنا لايەنин جوداين بابەتى فەكۆلىنى دشىين چەند
ئەنجامىن گشتى و تايىبەتى ديار كەين:

▪ ئەنجامىن گشتى:-

- (1) پەيەندى دنافبەر ئايديولۆژيا و ئەدەب - بتايىبەت ھۆزان - پەيەندىيەكا دىاليكتىكى يە، كو ئەركى ھۆزانى د ئاستەكى سىاسى و جڭاڭى دا دەستنېشان دكەت.
- (2) ئايديولۆژيائى دناف گۇرانكارى و پېشىكەفتىن ھىزرا نەتەوايەتى دا، رۆلەكى باش دېزاپىن رزگارىخوازىيەن مللەتان دا گىرایە، ھەروەسا بۇويە چەكەكى كارىگەر د ئاراستەكىرنا رەوشانەتەوايەتى و ئايىنى و مىزۇوپىا مللەتان.

▪ ئەنجامىن تايىبەتى:-

- (3) ڇېھر بارودۇخىن سىاسى و بارى نە ئارامى مللەتى كورد، دابىشا ئايديولۆژى؛ بۇويە بابەتەكى گرنگ و سەرەكى دناف ھۆزانان نوبىا كوردى دا، نەخاسىمە ژ ئالىي بەرجەستەكىرنا بابەتىن (ニشتىيمانى، نەتەوايەتى، ئايىنى...).
- (4) جەڭەرخوين د پرانىا ھۆزانىي خۆدا، وەكى ھۆزانفانەكى سىاسەتمەدار و پېيگىر، بابەتىن ئايديولۆژى دناف ھۆزانتىن خودا بىرەنگەكى مەعرىيفى بەرجەستەكىرىنە.

(۵) لایه‌نی ئايدیولۆزى لدەڭ هۆزانقانى، يى جىگىرنەبۈويە، بەلكو د گوھرينەكا بەردهوا م دا بۈويە، بۇ نمونە، ھندەك جاران و د ھندەك هۆزانان دا، سۆفىيەكى بىيېقلى بۇو، لى د ھەمان دەم دا، دەمى ھۆزانەكا دى ژ هۆزانىن وى د خويىن - كو ھەر لىزىيەكى وى دەمى نقىسى يە - دى بىنى نەتەوه پەرسەتكى چەپرەو، ھندەك جاران ژى مينا نويىنەرەكى بنەجەھى ماركسى و لىنinin خويادىكتە.

(۶) زمانى ھۆزانى لدەڭ جەگەرخويىنى، سادە و رەوان بۈوبە، پرانيا خەلکى د ھۆزانىن وى د گەھەشتىن، ھەروەسا ئەڭ سادەيىھ د ھەۋوکىن ھۆزانىن ويدا بەرجەستەبۈويە، فەرەنگا زمانيا ھۆزانقانى، يادەولەمند بۈوبە ب پەيپەن كوردىيىن پەتى و ئايدیولۆزىيىن جىاواز، ھەروەسا خالبەندىكە بەرفەھە د ھۆزانىن خوددا بكارئىنايە، ئەفەزى ساخلمەتكە ژ ساخلمەتىن ھۆزانما نويىا كوردى.

(۷) دەربارەي وىنى ھۆزانما جەگەرخويىنى، خودىايە وىنەيەكى نوى و ھونەرى دناڭ ھۆزانىن خوددا بەرجەستەكىيە، كو دەربىرىنەكا راستەخو ژ كەفالىن رىاليستىيەن جەڭلىكى كوردىوارى دىكتەن، دىسان ھۆزانقان شىايە، ھەمى جۆرەن وىنىن ھۆزانى، ئەوين مە دەستنىشانكىرىن دناڭ ھۆزانىن خوددا بەرجەستەبکەت، ئەفەزى خالەكا گرنگە ژ بۇ سەركەفتىن ھۆزانقانى دۇنى بىياقىدا و سەركەفتىن وىنەگرتىن ھونەرى لدەڭ ھۆزانقانى خويادىكتەت، ھەروەسا جەگەرخويىنى شاعر چەندىن كەفالىن ھونەرىيىن (زىندى و راوهستىيائى و رەوانبىيىزى) ژ خەبات و تىكۈشانما گەلن كوردى وىنەكىرىنە، دگەل نىشاندانما چەندىن كەفالان ژ ناف وى چىنايەتى و خرابكارىيىا لناڭ جەڭلىكى كوردى دا ھەى.

لیسناژیده‌ران

▪ ژیده‌ر ب زمانی کوردى:

۱ - په‌رتووک

- ۱- ئازاد و دله‌وبه‌گى (ئاماده‌کردن و ودرگىران)، فرهەنگى نىگا، ج ۱، بەرپەرایەتى چاپخانەي روشه‌نىپىرى ھەولىر، ۲۰۰۵.
- ۲- ئىبراهيم ئەممەد شوان، سوفىگەرى - شىعرى ئايىنى و سوفىگەرى لە شىعرە كوردىيەكانى مەحوى دا، ج ۱، چاپخانەي وەزارەتى پەروەردە، دەزگاى چاپ و بلاوکردنەوەي موڭرىيانى، ھەولىر، ۲۰۰۱.
- ۳- جەعفەر عەلى رسۇل، ناسىونالىزم و ناسىونالىزمى كوردى، چاپخانەي رەنج، وەزارەتى روشه‌نىپىرى، سلىمانى، ۲۰۰۴.
- ۴- حويىل فرج، رېبەرى ئېيىسىنا ۋەكولىنېن زانكۆيى، و: ئەمین عەبدولقادر، ژ وەشانىن: م، سكرتاريەتا ئىكمەتىا قوتاپىيىن كوردىستانى، چاپخانا ھاوار، ۲۰۰۷.
- ۵- رېبۇار سېۋەيلى، مسلح ئېرۋانى، خالبەندى پراكتىكى، چاپخانەي ژيان، ھەولىر، ۲۰۰۳.
- ۶- فاضل قەرەداغى، خەيالاتى ماركسىيەت، چاپخانەي وەزارەتى روشه‌نىپىرى، ھەولىر، ۱۹۹۶.
- ۷- كمال مەممەند میراودەل، فەلسەفەي جوانى و ھونەر، چاپخانەي زانكۆي سلىمانى، ۱۹۷۹.
- ۸- مارف خەزنه‌دار، مىۋۇوى ئەدەبى كوردى لە سەرتاواھ تا سەددەي چوارەم،

- بهرگی، ج، چاپخانه‌ی وزارتی پهروهرده، دهزگای چاپ و بلاوکردنوه‌ی
ئاراس، ههولییر، ۲۰۰۱.
- ۹- محمد بکر، پهخانه شیعری کوردی (تەکنوسیماننیکی گوتاری شیعری)،
دهزگایی چاپ و بلاوکردنوه‌ی ئاراس، چاپخانه‌ی وزارتی پهروهرده،
ههولییر، ۲۰۰۴.
- ۱۰- نزار ئورمانی، خوین د همبیزا بهفری دا، فەکولینه‌کا فورمالیستی شیکاری
یە دشرا موئەیەد تەیب دا، چاپخانا وزارتی پهروهرده، ج، دھوک، ۲۰۰۴.
- ۱۱- یاسین صابر صالح، ئىنسايكلوپيدياي گشتى، ج ۱، دهزگای چاپ و پهخى
سەرددەم، سلېمانى، ۲۰۰۵.
- 12 - cegerxwin, Diwana (1 – Agiru pirusk), capa (3),
Wesinen Avesti, Stembol , 2003.
- 13 - cegerxwin, Diwana (3 – Kime Ez?), capa (3), Wesinen
Avesti, Stembol, 2003.
- 14 - cegerxwin, Diwana (5 – Zend -Avista), capa (3),
Wesinen Avesti, Stembol, 2003.
- 15 - cegerxwin, Diwana (7 – Hivi), capa (3), Wesinen
Avesti, Stembol, 2003.
- 16 - cegerxwin, Diwana (6 – Sefeq), capa (3), Wesinen
Avesti, Stembol, 2003.
- 17- cegerxwin, Diwana (8 – Asti), capa (3), Wesinen Avesti,
Stembol, 2003.
- 18- cegerxwin, Diwana (2 – Sewra -Azadi), capa (3),
Wesinen Avesti, Stembol , 2003.
- 19- cegerxwin, Diwana (4 – Ronak), capa (3), Wesinen
Avesti , Stembol, 2003.
- 20- Mehmed usan, Antolojiya Edebiyata Kurdi – 2 -,
Istanbul, 1995.

ب - نامنین ئەگادیمی:

- ۲۱- سەردار ئەحمد حسن، بیناتی وینهی ھونهەری لە شعری کوردى دا (۱۹۷۰) – نامهی دكتورا، پیشکىشە به کولیزى زمان بەشى کوردى زانکوی سلیمانى، بلاوکراوه، ۲۰۰۲.
- ۲۲- عەبدوللا عەزىز ئاگرین، شیعىرى سیاسى کوردى لە خواروی کوردستان، نامهی ماستەر، زانکویا سەلاحەدین، کولیزى ئاداب، ھەولێر، ۱۹۹۴.
- ۲۳- کامیران بەروارى، جیگای نالبەند لە شیعىرى نوى کوردى دا (نامهی ماستەر)، زانکوی سەلاحەدین، کولیزى ئاداب - بەشى زمانى کوردى، ۱۹۹۹.
- ۲۴- محمد فازل، زیوەر ژیان و بەرهەم، ناما ماستەری، زانکویا سەلاحەدین، کولیزى ئاداب، ھەولێر، ۱۹۸۹.

ج - گوڤار و رۆزئامە:

- ۲۵- حسن سەيپەدەن، روئى جگەرخوين دناف تەقگەرا نەتەوەيى دا، گوڤارا (رۆڤار)، ژمارە (۳۷)، دەزگايى سەرددەم، سلیمانى، ۲۰۰۵.
- ۲۶- رەھبەر ریزان، ھوزانقانى راپەرڤان جگەرخوين و گوڤارا ھاورى، گوڤارا (روشەنبىرى نوى) ژمارە (۱۱۳)، دەزگايى روشەنبىرى و بلاوکردنەوەي کوردى، بەغدا، ۱۹۸۷.
- ۲۷- رەھبەر ریزان، ھوزانقانى راپەرڤان جگەرخوين و گوڤارا ھاورى، گوڤارا (روشەنبىرى نوى) ژمارە (۱۱۳)، دەزگايى روشەنبىرى و بلاوکردنەوەي کوردى، بەغدا، ۱۹۸۷.
- ۲۸- سەبرى بوتانى، جگەرخوين ل عيراقى، نوسەرى كوردى، گوڤارى يەكىتى ئەدىب و نوسەرانى عيراق نوسىنگەى روشەنبىرى كوردى ژمارە (۶) خولى سېيىھەم، بەغدا، ۱۹۸۸.
- ۲۹- شعبان مزىرى، جگەرخوين ھوزانقانى گەل، گوڤارا روشەنبىرى نوى، ژمارە (۱۳۱)، ۱۹۹۳.
- ۳۰- شكور توفيق، سەرددەنمەنامە جگەرخوين، گوڤارا (رۆڤار)، ژمارە (۳۷)،

- دەزگای سەرددم، سلیمانی، ۲۰۰۵ ..
- ۳۱- عبدالکریم دوسکی، جگەرخوین و کەلهپوری کوردى، گوڤارى نوسەرى كورد، ژماره (٦)، خولى سىيەم، بەغدا ۱۹۸۸.
- ۳۲- عەبدۇلەنەن خلباش، و: هيمن حەمید، بەنيویەكاداچوونى ئەدەب و ئايىديولۇزيا وجوگرافيا لە شىعرەكانى جگەرخوينى شاعير دا، گوڤارا (روقار)، ژماره (٣٧)، د. ر. سەرددم، سلیمانی، ۲۰۰۵.
- ۳۳- عزالدين مسەھەفا رەسول، رىالىزمى سوشىالىستى و ئەدەبىياتى كوردى، بەشى دوووهم، روشهنىبرى نوى، ژ (۱۲۲)، دەزگای بلاوكىرىنەوهى كوردى، بەغدا ۱۹۸۵.
- ۳۴- غازى حسن، روشهنىبرى كوردى لە سەدەيەك دا، گوڤارا (گولان)، ژماره (٢٦٠)، ھەولىر، ۲۰۰۰.
- ۳۵- كەريم شارەزا، ويئەى شعرى لە ھونراوهى كوردى دا چۈون دروست دەبىت، گوڤارا (رامان)، چاپخانەي دەزگای گولان، ژماره (١٥)، ھەولىر، ۱۹۹۷.
- ۳۶- كەريم شارەزا: (ويئەى شىعىرى كوردى ل نىيوان چەسيا و مولارىنە): گوڤارا رامان، ھەولىر، ژماره (٩)، ھەولىر، ۱۹۹۷.
- ۳۷- كەريم چولى، جەگەرخوين لە ئەدەبىياتى نوئى كوردىدا، گوڤارا (روقار)، ژماره (٣٧)، دەزگای سەرددم، سلیمانی، ۲۰۰۵.
- ۳۸- كەيو جگەرخوين، جگەرخوين، گوڤارا (نووبۇون)، ژماره (٧٤)، دەھوك، ۲۰۰۶.
- ۳۹- كەيو جگەرخوين، ژينه نىڭارىا جگەرخوين، گوڤارا (ھىوا)، ژماره (٣)، ئەنسىيوتا كورد، ۱۹۸۵.
- ۴۰- مەحەممەد تەوحيد قام، سورەكانى ئايىديولۇزيا لە رەوتى مىيىزىوودا، درەخشان كاكە وسوو، گوڤارا (سەنتەرى برايەتى)، ژماره (١٤)، كانونى يەكەم، ۱۹۹۹.
- ۴۱- مسەھەفا مزوري، جگەرخوين كى يە؟ گوڤارا (تىرۇز)، ژماره (٤)، سېتىيەل، ۱۹۹۱.
- ۴۲- موسەددەق تۇفى، گوڤارا روناھى - فەكولىنەك دىرىوگى - روشهنىبرى.
- ۴۳- نەجات ئەسپىيندارى، ويئەى پىشىنكارى ھونھەرى لە شىعىدا، رۆژناما (برايەتى) - ئەدەب و ھونھەر ژماره (۱۳۷)، ھەولىر، ۱۹۹۹.

٤٤- نهوزاد عبد الله حسن، وینى هۆزانى دهۆزانىت قوچانى دا، گۇفارا پەيىف،
دهوك، ژمارە (٧)، ١٩٩٨.

▪ ئىدەر ب زمانى عەرەبى:

١ - بەرتۇولك

- ٤٥- ابراهيم محمود، مغامرة المنطق البنوي، ج١، ط١، مركز الأبحاث والدراسات
الاشتراكية في العالم العربي، دمشق، ١٩٩١.
- ٤٦- د.احمد ابو حافة، التزام في الشعر العربي، ط١، دار العلم للملاين، بيروت،
.١٩٧٩.
- ٤٧- ارنست فيشر، ضرورة الفن، ت: د. ميشال سليمان، دار الحقيقة، بيروت، ١٩٦٥.
- ٤٨- أسعد رزوق، موسوعة علم النفس، ط١، مطابع الشروق، بيروت، ١٩٧٧.
- ٤٩- بروين حبيب، تقنيات التعبير في شعر نزار قباني، ط١، دار فارس للنشر
والتوزيع، عمان ١٩٩٩.
- ٥٠- د.بكري خليل، الأيديولوجيا والمعرفة، ط١، دار الشروق للنشر والتوزيع،
عمان، ٢٠٠٣.
- ٥١- جاكوب كورك، اللغة في الأدب الحديث الحداثة والتجريب، ت: ليون يوسف
وعزيز عمانوئيل، دار المؤمن للترجمة والنشر، دار الحرية للطباعة، بغداد،
.١٩٨٩.
- ٥٢- جبور عبدالنور، المعجم الأدبي، دار العلم للملاين، بيروت، ط١، ١٩٧٩.
- ٥٣- جوران ثربون، ايدیولوجیة السلطة وسلطنة الأیدیولوجیة، ت: الياس مرقص،
دار الوحدة، بيروت، ١٩٨٢.
- ٥٤- جون فريفل، الأدب والفن، ت: محمد مفید الشوابashi، دار الفكر العربي،
سوريا، ١٩٧٠.
- ٥٥- جون كوين، النظرية الشعرية، ترجمة وتقديم وتعليق: د. احمد درويش، ط
٤، دار غريب لطباعة و النشر، القاهرة، ٢٠٠٠.
- ٥٦- د.فائق مصطفى، د. عبدالرضا علي، فى النقد الأدبي الحديث، ط١، جامعة

- الموصل، مطباع التعليم العالي،
- ٥٧- د.شكري عزيز الماضي، في نظرية الأدب، ط ١، دار المنتخب العربي للدراسات والنشر، بيروت، ١٩٩٣.
- ٥٨- د.عبدالكريم راضي جعفر، رماد الشعر - دراسة في البنية الموضوعية والفنية للشعر الوجданى الحديث في العراق، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٩٨.
- ٥٩- د.عبدالله محمد الغزامي، د. عبدالنبي اصطيف، نقد ثقافي ام نقد ادبي، ط ١، دار الفكر، دمشق، ط ١، ٢٠٠٤.
- ٦٠- د.عبدالنعم تلieme، مقدمة في نظرية الأدب، ط ٢، دار العودة، بيروت، ١٩٧٩.
- ٦١- د.عبدالوهاب الكيال، موسوعة السياسة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط ٣، ج ١، ١٩٨٦.
- ٦٢- د.عز الدين اسماعيل، الشعر العربي المعاصر وقضاياها وظواهره الفنية والمعنوية، دار العودة، ط ٣، ١٩٨١.
- ٦٣- د.عز الدين اسماعيل، الشعر في إطار العصر الثوري، دار القلم، بيروت، ١٩٧٤.
- ٦٤- د.على البطل، الصورة في الشعر العربي، دار الأندرس للطباعة والنشر والتوزيع، ١٩٨١.
- ٦٥- د.عماد حاتم، مدخل الى تاريخ الأدب الأوروبي، الدار العربية الكنديان، ليبيا، ١٩٧٩.
- ٦٦- د.عمر محمد طالب، المذاهب النقدية، دراسة وتطبيق، دار الكتب للطباعة والنشر، موصى، ١٩٩٣.
- ٦٧- د.فادية الملحق حلوانى، الرواية والأدبيولوجيا فى سوريا ١٩٥٨/١٩٩٠، ط ١، دمشق، الأهالى للطباعة و النشر و التوزيع، ١٩٩٨.
- ٦٨- د.ماجد احمد السامرائي، التيار القومى في الشعر العراقى الحديث، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٨٣.
- ٦٩- د.محسن اطيش: دير الملائكة، بغداد وزارة الثقافة والأعلام، ط ٢، ١٩٨٦.
- ٧٠- د.محمد سبيلا، الأيديولوجيا نحو نظرية متكاملة، ط ١، المركز الثقافي العربي، بيروت، ١٩٩٢.
- ٧١- د.ناصر حلاوي وآخرون: البلاغة والتطبيق، مطبعة وزارة التربية، الطبعة

- الثانية المنقحة، بغداد، ١٩٩٦.
- ٧٢- ر.بودون وف، بوريكو، المعجم النصي لعلم الاجتماع، ت: د. سليم حداد، ط١ الموسعة الجامعية للنشر والتوزيع ١٩٨٦.
- ٧٣- رولان بارت، الدرجة الصفر لكتابه، ت: محمد برادة، الشركة الغربية للناشرين المتحدين، ط٣، ١٩٨٥.
- ٧٤- س. دى. لويس، الصورة الشعرية، ت: احمد نصيف الجنابي وأخرون، مطبعة الرشيد، بغداد، ١٩٨٢.
- ٧٥- ستيلورات سيم و بورين ظان لون، النظرية النقدية، ت: جمال الجزيري، ط١، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٥.
- ٧٦- عبدالله العروي، مفهوم الأيديولوجيا، المركز الثقافي العربي، الدار، ط٦، الدار البيضاء، ١٩٩٩.
- ٧٧- عبدالمطلب صالح، في أدب البروليتاريا وقضايا واقعية أخرى، ط١، مطبعة المعارف، بغداد، ١٩٧٨.
- ٧٨- على احمد دهمان، الصورة البلاعية عند عبدالقهار الجرجاني، منهجاً وتطبيقاً، ط٢، دمشق، ٢٠٠٠.
- ٧٩- على كمال الدين، الشعر الإسلامي في عصر صدر الإسلام - دراسة فكرية فنية، جامعة الموصل / كلية الأداب، قسم اللغة العربية، ١٩٩٠.
- ٨٠- عمار بحسن، الأدب والأديولوجيا، ط١، دار البيضاء، دمشق، ١٩٩١.
- ٨١- فائز الشرع، الصورة الكلية (مفهوم و إنجاز)، دراسة في الشعر العربي الحديث بين الحزبين العاليتين، ط١، دمشق، ٢٠٠٤.
- ٨٢- كارل ماركس، فردرريك انجلس، الأيديولوجية الألمانية، د. فؤاد ايوب، دار دمشق، بدون تاريخ.
- ٨٣- م. رونتال، الموسوعة الفلسفية، ت: سمير كرم، ط٣، دار الطليعة، بيروت، ١٩٨١.
- ٨٤- مجدى وهبة، معجم مصطلحات الأدب، مكتبة لبنان، بيروت، ١٩٧٤.
- ٨٥- محمد غنيمي هلال، النقد الأدبي الحديث، دار العودة، بيروت، ١٩٨٦.
- ٨٦- محمد غنيمي هلال، دراسات ونماذج في مذاهب الشعر ونقده، دار النهضة مصر للطبع والنشر، القاهرة، مطبعة نهضة مصر، بدون تاريخ.

- ٨٧- مرشد الزبيدي، بناء القصيدة الفنی في النقد العربي القديم والمعاصر، دار الشؤون الثقافية، طبع في مطباع دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٩٤.
- ٨٨- ميشيل فادية، الأيديولوجية وثائق من الأصول الفلسفية، ت: دامينه رشيد، سيد البحراوى، ط١، دار التنوير والنشر، بيروت، ١٩٨٢.

ب - كوفار و رقزنامه:

- ٨٩- تيري ايجلتون، الماركسية و النقد الأدبي، ت: جابر عصفور مجلة (فصل)، عدد (٣) ١٩٨٥.
- ٩٠- رمضان الصباغ، الماركسية و التزام، مجلة (فصل)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥.
- ٩١- د. ذكي نجيب محمود، الأيديولوجيا ومكانها في الحياة الثقافية، مجلة (فصل) مجلد الخامس، عدد ٤، ١٩٨٥.
- ٩٢- عدنان عويد، الأيديولوجيا و الوعي المطابق، مجلة (النهج)، عدد (٤٨)، مركز الأبحاث والدراسات الأشتراكية في العالم العربي، سورية، ١٩٩٧.
- ٩٣- عزالدين اسماعيل، الأدب والأيديولوجيا، مجلة (فصل)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥.
- ٩٤- عمار بحسن، ما قبل بعد كتابة حول الأيديولوجيا الأدب الرواية، مجلة (فصل)، عدد ٤، ١٩٨٥.
- ٩٥- كمال ابو ديب، الأدب والأيديولوجيا، مجلة (فصل)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥.
- ٩٦- مجدى وهبة، أية ايديولوجيا؟ مجلة (فصل)، عدد ٤، ١٩٨٥.
- ٩٧- مجدى وهبة، اية ايديولوجيا؟ مجلة (فصل)، عدد (٤)، القاهرة، ١٩٨٥.
- ٩٨- مسلك ميمون، الأدب والنقد وشكلية الأدلوحة، مجلة فصل، عدد (٤)، ١٩٨٥.
- ٩٩- موسوعة برنسنون للشعر، الصورة الفنية، ت: د. نايف العجلوني و د. خالد سليمان، مجلة (الثقافة الأجنبية)، مجلة تعنى بشؤون الأدب في العالم عدد الثامن وزارة الثقافة و الأعلام، مطبعة دار الشؤون الثقافية، ١٩٨٩.
- ١٠٠- نيكolas أيذكر، دور الحتمية واللاحتمية في الأيديولوجيا، نبيل زين الدين، مجلة (فصل)، عدد (٣)، قاهرة، ١٩٨٥.
- ١٠١- نيكolas أيذكر، دور الحتمية واللاحتمية في نظرية الأيديولوجية، نبيل

- ١٠٢- ياكوب باريون، عرض كتاب ما الأيديولوجيا؟ ت: اسعد رزوق، مجلة زين الدين، مجلة (فصول) مجلد ٥، عدد (٣)، ١٩٨٥.

▪ ژیده‌ر ب زمانی ئینگلیزی :

- 103- laurence pervine , literature ,The Element of party ,
 (structure, sound and semes) 2nd , ed ,USA:H.B
 Joranovich , Inc 1974.
- 104- Robert Roby, Poetry"Meaning and form" USA , Inc ,
 1978.
- 105- The Advanced Learner's Dictionary of Current English
 Oxford ,1970
- 106- The New Engcyclopedia Britanica,
 Macropedia.vol.9,1974.
- 107- webster's Third New Internatioanal (unabridged), vol.2,
 Meriam Co. U.S.A ,1971.

▪ ژیده‌رین ب زمانی رووسى:

- ١٠٨- М.М.РОЗЕНМАЛЬ фиЛосо фскуЎ
 сЛоВАРК,ПоиMuzEckuЎ АuМерамурbz Mock
 BA. ١٩٧٩.

▪ مالپهر ورۇزىنامە وگۇفار ئەنتەرنېتى:

١٠٩- ياسين النصر، اللغة الشعرية، الحديثة في الطريق البحث عن قواعد جديدة،

www.azzaman.com/azzaman/http/azauthors-asp?azsode=yans
انترنيت.

110- <http://WWW.TAHAWOLAT.COM/CMS/ARTICLE.PHP3?ID-ARTICLE=440>

١١١- هوزانا نەبەلەڭىرى ئەندىمىسىنىڭ دىۋاننى ئەتكەنلىكى يەنەچاپلىكى، كەزلايى بەرىز (كەيىو جەڭەرخوين)، ل ٢٥/٢٠٠٦ ھاتىيە رەوانەكىن ئەسۋىد.

سۆپاسى بۇ

سۆپاسىا رىزدار **فاضل** مىرانى سىرىتىرى مەكتەبا سىاسىا
پارتى ديموکراتى كوردىستان دكەم، كو ئەركى چاپىكىندا ۋە پەرتوكى
ب ستووخۇفەگىرى.

الخلاصة

يتضمن هذا الكتاب جانباً مهماً من الشعر الكوردي وهو الايديولوجي في قصائد الشاعر (جكرخوين)، ان في اشعاره اتجاهها قومياً ووطنياً ويبحث مضمونه في الحرية والاستقلال للشعب الكوردي واحياء الشعور القومي لديه مستنداً على الافكار الانسانية العامة.

الايديولوجي في الادب الكردي موضوعه لم يبحث بشكل جلي ولاسيما في اشعار هذا الشاعر.

يهدف الكتاب الى تأثير الايديولوجي في مضمونين وجمالية قصائده تتحتم علينا طبيعة البحث أن نستعمل المادة النقدية كي تنسجم مع النقد الفكري والنقد الفني الى حد ما، تم الاشارة في هذا البحث الى عدة محاور رئيسية منها: الايديولوجي والادب والعلاقة بينهما، الالتزام والشعر حيث اختير عدة نماذج تطبيقية من بين اشعاره وتم تحليل الجوانب التالية (الاتجاهات الايديولوجية، الايديولوجي والجمال، اللغة، الصور الشعرية).

ومن جراء البحث توصلنا الى جملة نتائج منها: يعد جكرخوين من الشعراء السياسيين الملتزمين وغالبية اشعاره تدور حول الوطنية والثورية اللتين تغطيان معظم اشعاره، كان التغيير يسري في افكاره بسرعة كوسيلة لتحرير كورستان على سبيل المثال عندما كان الشاعر يخضع فكره لأي منهج وهو الوطني بلا منازع. يتوج ذلك بنزعته القومية.

تتميز لغته الشعرية بالسلاسة والبساطة والتي هي لغة الفقراء وال فلاحين والعمال كما تجسست في اشعاره الكثير من الصور الفنية التي تعبر عن حياة ونضال ومعاناة الشعب الكوردي.

poetry. Many practical examples of Jagarkhween's poems have been picked up and analyzed according to these aspects: (ideological orientations, ideology and aestheticism – language – poetic image –).

In this research, we came up with some conclusions which are, Jagarkhween is considered one of the political and disciplined poets and most of his poems are about homeland and they are revolutionary, the latter aspect is predominant in all of his poems. Changes occurred in his believes rapidly, especially as a way for Kurdistan's freedom, for example: when the poet was surrendering his ideology towards any method – which is certainly the patriotic – he was crowning that with his national tendency

. The language of his poems is simple and light; which was the language of poor people, peasants and labors. Many figures of speech are manipulated in his poems, which express the life, struggle and experiences of the people of Kurdistan.

Abstract

This study involves an important aspect of Kurdish poetry, which is connected to the ideology of the poems of the poet "Jagarkhween." His poems have a national and patriotic tendency, and their content searches the Kurdish nation's freedom and independence and reviving their national sense according to the general humanity views.

The subject of Ideology in the Kurdish literature has not been studied too much and especially this aspect that is clearly set out in this poet's poems.

This study aims for the reflection of the ideological aspect in the content and aestheticism of his poems; the nature of the subject of this research has surrendered itself, so that we use a critical material, in order to be harmonious with the ideological criticism and to a certain extent with the artistic criticism.

In this research, reference has been made to several basic topics, such as ideology and literature, the relation between literature and ideology, and discipline and

199

